

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

**जलउपयोग गुरुयोजना
महावै गाउँपालिका, कालिकोट
२०८०**

विषय सूची

प्राक्कथन	vii
संक्षेप र संक्षिप्त नामहरुको सूची.....	xi
कार्यकारी सारांश	xiii
अध्याय-१: परिचय	1
१.१. पृष्ठभूमि:.....	1
१.१.१. जलस्रोत क्षेत्रका राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी प्रावधानहरु	1
१.१.२. एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका अवधारणा र सिद्धान्तहरु.....	3
१.१.३. दिगो विकास लक्ष्य	4
१.१.४. अन्तरक्षेत्रीय सवालहरु	6
१.२. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्य र क्षेत्र.....	7
१.२.१. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्यहरु.....	7
१.२.२. जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटने क्षेत्रहरु	8
१.३. जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणमा अपनाइएका पद्धतीहरु.....	11
१.३.१. स्थानीय तहका विद्यमान रणनीतिक योजनाहरुको समीक्षा.....	11
१.३.२. रणनीतिक योजनाहरुको एकीकरण	12
१.३.३. जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रकृया र चरणहरु	12
अध्याय-२: गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र	18
२.१. गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय.....	18
२.२. भौगोलिक अवस्थिति र पहुँच.....	20
२.३. भौगोलिक स्वरूप तथा भू-उपयोग स्थिति.....	22
२.४. प्रमुख जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्रहरुको विवरण.....	24
२.५. गाउँपालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विवरण.....	26
२.५.१. गाउँपालिकाको घरधुरी तथा जनसंख्या विवरण.....	26
२.५.२. जातियता.....	26
२.५.३. साक्षरता विवरण.....	27
२.५.४. व्यवसाय	27
२.५.५. कृषि र जीविकोपार्जन	28

२.५.६. मौसमी पात्रो तथा कार्यबोझ	29
२.५.७. गाउँपालिकामा उपलब्ध मानव संसाधनको विश्लेषण	30
२.५.८. स्थानीय निर्माण सामग्रीहरुको उपलब्धता.....	31
२.६. सेवाकेन्द्रहरु सम्बन्धी विवरण	31
२.७. विकास साझेदारहरु, गैह्र सरकारी संस्थाहरु, समुदायमा आधारित संस्थाहरु तथा सहकारी सम्बन्धी	32
अध्याय-३: विद्यमान जलस्रोतहरुको अवस्था र प्रयोग	34
३.१. गाउँपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरुको विवरण	34
३.२. गाउँपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरुको विश्लेषण	36
३.२.१. स्रोतहरुको अवस्थितिको आधारमा जलस्रोतहरुको विश्लेषण	37
३.२.२. स्रोतहरुको क्षमताको आधारमा जलस्रोतहरुको विश्लेषण.....	38
३.२.३. स्रोतहरुको गुणस्तरको आधारमा विश्लेषण	38
३.२.४. स्रोतहरुको विद्यमान परिप्रयोग र उप-जलाधार क्षेत्रहरुमा सम्भावित उपयोगको आधारमा विश्लेषण	39
३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरुको अवस्था विश्लेषण	39
३.३.१. विद्यमान योजनाहरु र सेवा क्षेत्र	40
३.३.२. विद्यमान योजनाहरुको संचालनको अवस्था	40
३.३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरुको सुबिधास्तरको अवस्था विश्लेषण	41
३.३.४. निर्माणाधीन योजनाहरु र लक्षित सेवाक्षेत्र विवरण.....	42
३.४. विद्यमान सरसफाई अभ्यासको अवस्था विश्लेषण	42
३.४.१. बस्तीहरुको खुला दिसामुक्त क्षेत्र तथा पूर्ण सरसफाई स्थिति.....	42
३.४.२. विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरुको सरसफाई अवस्था	44
३.४.३. वातावरणीय सरसफाइको अवस्था.....	45
३.४.४. दिसाजन्य लेदो, ठोस फोहर तथा फोहरपानी व्यवस्थापनको विद्यमान अवस्था.....	46
३.५. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरुको अवस्था विश्लेषण	48
३.५.१. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरु र सेवाक्षेत्र.....	48
३.५.२. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरुको संचालनको अवस्था	49
३.५.३. निर्माणाधीन सिंचाइ योजनाहरु र लक्षित सेवाक्षेत्र	50

३.६. विद्यमान बहु-उपयोगी योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण	50
३.६.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र	50
३.६.२. विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था	51
३.६.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित क्षेत्र	51
३.७. विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षण योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण	51
३.७.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र	52
३.७.२. विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था	52
३.७.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र	52
३.८. विद्यमान जल उर्जा योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण	53
३.८.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र	53
३.८.२. विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था	53
३.८.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र	54
३. ९. जलस्रोतहरूको दिगो उपयोगका लागि संस्थागत/उपयोग सम्बन्धी संयन्त्र	54
३. १०. जलस्रोतमा विवाद	55
अध्याय-४ : गुरुयोजना कार्यन्वयन रणनीति र परिकल्पना	56
४.१. गाउँपालिकाको रणनीतिक प्राथमिकता	56
४.२. जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन	57
४.३. एक जल नीति तथा अवधारणा	58
४.४. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण अवधारणा र एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन	59
४.५. पानीको उत्पादनशिल प्रयोग	61
४.६. जलस्रोतको उपयोगका लागि विकल्प तथा प्रविधिहरू	61
४.७. मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजारहरू (CBRT)	62
४.८. स्रोत संरक्षण	68
अध्याय-५ : जलउपयोग गुरुयोजना	70
५.१. अन्तर विश्लेषण	70
५.२. आवधिक योजनाको सारांश	74
५.२.१. खानेपानी योजनाहरू	75

५.२.२. सरसफाइ योजनाहरु	76
५.२.३. बहु उपयोगी योजनाहरु	77
५.२.३. सिंचाइ योजनाहरु	77
५.२.४ स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण योजनाहरु	78
५.२.६. जलउर्जा सम्बन्धी योजनाहरु	79
अध्याय-६:गुरुयोजना कार्यान्वयन, बजारीकरण र अद्यावधिक.....	81
६.१. गुरुयोजनामा लगानीका लागि अल्प/मध्यम/दीर्घकालीन योजना	81
६.२. पहिलो आ.व. मा कार्यान्वयन हुने योजनाहरु	85
६.३. बजारीकरण रणनीति तथा सरोकारवालाहरुको पहिचान	87
६.४. जलाधार/उप-जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन रणनीति	90
६.५. गुरुयोजना पुनरावलोकन तथा अद्यावधिक गर्ने संयन्त्र	90
६.६. गुरुयोजना कार्यान्वयन रणनीति	91
अनुसूचीहरु	92

संलग्न तालिकाहरु :

तालिका 1: गाउँपालिकाले निर्माण गरेका विभिन्न ऐन, नीति,, कार्यविधि तथा योजनाहरु	11
तालिका 2: प्रशिक्षक प्रशिक्षणमा सहभागी विवरण	13
तालिका 3: क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमका सहभागीहरुको लैङ्गिक र जातिजातिगत विवरण	14
तालिका 4: योजना तर्जुमा गोष्ठीका सभागीहरुको विवरण	16
तालिका 5: गाउँपालिकाको भू-उपयोग विवरण	22
तालिका 6: गाउँपालिकामा उप-जलाधार क्षेत्रहरु र वडाहरुको अवस्थिति	24
तालिका 7: गाउँपालिकामा उप-जलाधार क्षेत्रहरु र वडाहरुको अवस्थिति	26
तालिका 8: वडा अनुसार जातिगत घरधुरीको विवरण	26
तालिका 9: वडागत रुपमा साक्षरता विवरण	27
तालिका 10: वडा अनुसार विभिन्न पेशा/व्यवसायमा संलग्न जनसंख्याको विवरण	28
तालिका 11: वडागत रुपमा खाधान्न पहुँचको अवस्था विवरण	28
तालिका 12: स्थानीय सामग्रीहरुको उपलब्धता	31
तालिका- 13: □□□□पालिकामा रहेका सेवा केन्द्रहरुको विवरण	32
तालिका 14 : मुख्य विकास साझेदार तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरुको विवरण	32

तालिका 15: वडा अनुसार सहकारी संस्थाहरुको विवरण.....	33
तालिका-16: पालिकामा विद्यमान जलस्रोतहरुको वडागत विवरण.....	37
तालिका-17 : विद्यमान खानेपानी योजनाहरुको अवस्था विश्लेषण.....	40
तालिका- 18: वडागत रुपमा खानेपानीको सुबिधास्तर विवरण.....	41
तालिका 19: वडागत घरायसी सरसफाइको अवस्था विवरण	43
तालिका 20: विद्यालय तथा संस्थागत खानेपानी र सरसफाइको अवस्था.....	44
तालिका 21: स्वास्थ्य संस्थाहरुमा खानेपानी तथा सरसफाइको अवस्था.....	45
तालिका 22: गतिविधि तथा सुझावहरु.....	46
तालिका 23: वडागत रुपमा सिंचाइ योजना र सिंचित क्षेत्रफल (रोपनीमा).....	49
तालिका 24: वडागत रुपमा बहु-उपयोगी योजनाहरुको विवरण	50
तालिका- 25: वडागत योजना संख्या र लाभान्वित घरधुरीहरुको विवरण.....	53
तालिका 26: समुदाय तथा योजना छनौट मापदण्ड (नयाँ निर्माण)	62
तालिका 27 : समुदाय तथा योजना छनौट मापदण्ड (मर्मत तथा पुनरनिर्माण) Error! Bookmark not defined.	
तालिका 28: सिबिआरटी सूचक र अंकभार (सिंचाइ आयोजनाको लागि) Error! Bookmark not defined.	
तालिका 29: सिबिआरटी सूचक र अंकभार (वातावरण/पर्यावरण क्षेत्र तर्फ) Error! Bookmark not defined.	
तालिका 30: हाल देखिएका अन्तरहरु र परिपूर्तिका उपायहरु	70
तालिका 31 : दिगो विकास लक्ष्य ६.१: खानेपानी सेवा परिणात्मक लक्ष्य र सूचकहरु	71
तालिका 32: दिगो विकास लक्ष्य ६.२: सरसफाइ सेवा परिणात्मक लक्ष्य र सूचकहरु.....	72
तालिका 33: प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरुको विवरण.....	75
तालिका 34 :प्रस्तावित सरसफाइका योजनाहरुको विवरण.....	76
तालिका 35: वडागत रुपमा बहु उपयोगी योजनाहरुको विवरण.....	77
तालिका 36: वडागत रुपमा सिंचाइ योजनाहरुको (परम्परागत र लघु) विवरण.....	77
तालिका 37 : वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धीसम्बन्धी तर्जुमा गरिएका योजनाहरु.....	79
तालिका 38 :वडागत रुपमा प्रस्तावित जलउर्जाका योजनाहरु	80
तालिका 39: पहिलो वर्षमा कार्यान्वयन गर्ने गरी तर्जुमा गरिएका योजनाहरु	85

संलग्न ग्राफ/चित्रहरु:

ग्राफ/चित्र संख्या	विवरण
चित्र १:	दिगो विकास लक्ष्यका आयाम
चित्र २:	दिगो विकास लक्ष्यका आयाम
चित्र ३:	जलउपयोग गुरुयोजना तथा जलश्रोत ब्यबस्थापन कुर्सी
चित्र ४:	जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका चरणहरु
चित्र ५:	गाउँपालिकाको प्रशासनिक नक्सा
चित्र ६:	गाउँपालिका बाट सबै वडा र बस्ति सम्मको पहुँच देखिने नक्शा
चित्र ७ :	गाउँपालिकाको भू उपयोग नक्सा
चित्र ८:	गाउँपालिकाको उपजलाधार देखिने नक्सा
चित्र ९:	गाउँपालिकाको उपजलाधार देखिने नक्सा
ग्राफ-१:	गाउँपालिकामा समुदायको मौसमी काममा व्यस्तहुने समय
ग्राफ-२	गाउँपालिकामा रहेको मानव संसाधन विवरण
ग्राफ-३:	स्रोत को अवस्थिति
ग्राफ-४:	स्रोतहरुको क्षमता
ग्राफ-५:	स्रोतहरुको गुणस्तर
ग्राफ- ६:	स्रोतहरुको प्रयोग
ग्राफ-७:	सिचाई योजनाहरुको संचालन अवस्था
ग्राफ- ८ :	गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनामा समेटिएका क्षेत्रगत योजनाहरु र अनुमानित लागत

प्राक्कथन

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०७२ मा भाग-३, मौलिक हकमा धारा ३५ को स्वास्थ्य सम्बन्धी हक प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हकको सुनिश्चितता गरिएको छ साथै धारा ५१ को राज्यका नीतिहरूमा जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिदै जलस्रोतको बहु-उपयोगी विकास गर्ने भन्ने व्यवस्था भए बमोजिम र स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए बमोजिम स्थानीय सरकारले जलस्रोत विकास र वातावरण पर्यावरणको दिगो विकास गर्न एकीकृत जलस्रोतको अवधारणा अनुसार क्षेत्रगत योजना तयार गरि लागु गर्न सक्ने व्यवस्था छ।

महावै गाउँपालिकाले पनि आफ्नो क्षेत्र भित्र रहेको जलस्रोतको एकीकृत विकास गर्दै जल, जंगल र जमिनको एकीकृत विकासका लागि युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनताको सहयोगमा महावै गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गरेको छ। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका विभिन्न चरणहरू (तयारी चरण, क्षमता विकास चरण, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन चरण र योजना तर्जुमा चरण) अपनाई स्थानीय समुदायकै सहभागीतामा यो जलउपयोग गुरुयोजना तयार गरिएको हो।

जलउपयोग गुरुयोजनाको मुख्य अवधारणा भनेको जलस्रोतको एकीकृत तर्जुमा तथा व्यवस्थापनका लागि सहभागितात्मक एवं समावेशी विधि अपनाउदै जलस्रोत क्षेत्रको विकासमा सुशासन कायम गर्नु, स्थानीय समुदायको सहभागिता बढाउनु र पारदर्शिता बढाउन सहयोग पुरयाउनु रहेकोछ। यसले कुनै एउटा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रमा केन्द्रित रही त्यस क्षेत्रमा रहेका जलस्रोतको समग्र उपलब्धता तथा त्यसको सम्भाव्य उपयोगको आंकलन गर्दछ।

जलउपयोग गुरुयोजनाले खास कुनै आयोजना वा जलस्रोतका क्षेत्र मात्रमा सिमित नरही स्थानीय तहको निश्चित सिमाना भित्रका जलाधार/उप-जलाधार क्षेत्रका उपलब्ध समग्र जलस्रोत, सरसफाइ तथा स्वच्छता, वातावरण र पर्यावरण, पानीसँग सम्बन्धित उर्जा, पानीको माग र यसको समुचित प्रयोग सहितको तथ्याङ्क संकलन, स्थानीयकै सहभागीतामा विश्लेषण तथा भविष्यको लागि सहभागितात्मक योजना तर्जुमा र नीति तर्जुमामा समेत सहयोग गर्ने भएकाले जलउपयोग गुरुयोजनालाई स्थानीय सरकार र सरोकारवालाहरूले आवश्यक औजारका रूपमा अपनत्व गरेको पाईन्छ।

महावै गाउँपालिका भौगोलिक रूपमा चुरेभावर तथा पहाडी भू-भाग मात्र भएको र यहाँ उत्तरबाट बग्दै आउने खोला, नदीको पानी बाहेक मूल, सानातिना खोल्सीहरू जलस्रोतको रूपमा रहेका छन्। यहाँका सबै जसो घरधुरीहरू खानेपानीका लागि यिनै जलस्रोतमा निर्भर रहेको देखिन्छन्। पानीको स्रोतहरूमा मानव स्वास्थ्यका हिसाबले हानिकारक रासायनिक, भौतिक र जैविक पदार्थहरू रहन सक्ने हुँदा पानीको गुणस्तर तथा खानेपानी सुरक्षाका सवालहरूलाई पनि यस जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटेको छ। यसका साथै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा वातावरण पर्यावरणका सवालहरूलाई जल उपयोग गुरुयोजनाले समेटेको छ।

यो जलउपयोग गुरुयोजना महावै गाउँपालिका कै नेतृत्व तथा समुदायको सहभागितामा तयार गरिएको हुँदा यसको सफल कार्यान्वयनको लागि पनि महावै गाउँपालिका र समुदायको ठुलो भूमिका रहन्छ। त्यसैले जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटेका क्षेत्रगत क्रियाकलापहरूको प्राथमिकता अनुसार कार्यान्वयन गरी नेपाल सरकारको खानेपानी सरसफाइ स्वच्छता क्षेत्र विकास योजना र दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउने, जलस्रोतको न्यायोचित वितरण तथा विवेकपूर्ण उपयोग मार्फत सुशासन प्रत्याभूत गराउनुका साथै पानीको बहु-उपयोग गरि समुदायको जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण हुने अपेक्षा गरिएको छ।

महावै गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
नैराखाडा, कास्कीकोट,
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
स्थापना २०७३

पत्र संख्या २०७८/१०८०
च.नं. १२९१

धन्यवाद ज्ञापन

स्थानीय तहलाई नेपालको संविधान एवं स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले दिएका अधिकार तथा अन्य प्रचलित कानूनहरूको परिधि भित्र रहि स्थानीय स्रोत साधन एवं सम्पदाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत आफ्ना क्षेत्रगत योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार भए अनुरूप यस महावै गाउँपालिकामा राष्ट्रिय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापन प्रणालीमा आधारित खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना (NWASH PLAN) र जलउपयोग गुरुयोजनाका विभिन्न खुड्किलाहरू सहभागितात्मक र समावेशी योजना प्रक्रियाका माध्यमबाट सम्पन्न गर्दै गाउँपालिकाको गुरुयोजनाको दस्तावेज तयार पार्न सफल भएका छौं। गाउँपालिका क्षेत्र भित्र प्रत्येक वडामा सामाजिक र प्राविधिक विश्लेषणको आधारमा तयार पारिएको यस जलउपयोग गुरुयोजनाले खानेपानी तथा सरसफाइ, सिंचाइ, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धित योजनाहरूलाई समाविष्ट गरेको छ। विद्यमान स्थितिसँग अवगत हुनु र भविष्यका लागि योजना तयार पार्नुले मात्र नागरिकका अपेक्षा सम्बोधन गर्न सक्दैन। योजनाको सफल कार्यान्वयन पक्षलाई समेत लाभ प्राप्तिका लागि उत्तिकै ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। यस सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा संलग्न गाउँपालिकाका सम्पूर्ण जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरू, सम्पूर्ण राजनैतिक दल समाजसेवी, बुद्धिजिबि, महिला, विभिन्न समूह/संस्था तथा गाउँपालिकाका कर्मचारीहरू, फिल्ड स्तरमा खटिने प्राविधिक तथा सामाजिक कर्मचारिहरू लगायत गाउँपालिकामा क्रियाशिल विभिन्न संघ-संस्था तथा आम जनसमुदायहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु।

महावै गाउँपालिकाको NWASH/ MIS अद्यावधिक गर्नुका साथै जलउपयोग गुरुयोजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयारीका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने युएसएआइडी, कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

यस गाउँपालिकाले भविष्यमा आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालन गर्ने जलस्रोत विकास, सिंचाइ तथा ढल निकास लगायत वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा वा अन्य बाह्य निकायको सहयोगमा कार्यान्वयन गर्दा यस गुरुयोजनामा तय गरिएको प्राथमिकताक्रमको अनिवार्य रूपमा अनुकरण एवं पालना गर्ने तथा गराउने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गर्दछु। गाउँपालिका आफैले निर्माण गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा समेत सरोकारवाला सम्पूर्ण महानुभावहरूको साथ सहयोग पाउनेमा आशावादी हुँदै जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्णमा हार्दिक अपिल गर्दछु।

खेम बहादुर सिंह

अध्यक्ष

महावै गा.पा. कास्कीकोट
खेम बहादुर सिंह
(गा.पा. अध्यक्ष)

महावै गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
गैराखाडा, कालीकोट
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
स्थापना २०७३

पत्र संख्या २०७६/१०८०
च.नं. १२९२

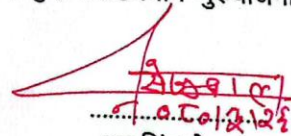

धन्यवाद ज्ञापन

स्थानीय तहलाई नेपालको संविधान एवं स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले दिएका अधिकार तथा अन्य प्रचलित कानूनहरूको परिधि भित्र रहि स्थानीय स्रोत साधन एवं सम्पदाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत आफ्ना क्षेत्रगत योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार भए अनुरूप यस महावै गाउँपालिकामा राष्ट्रिय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापन प्रणालीमा आधारित खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना (NWASH PLAN) र जलउपयोग गुरुयोजनाका विभिन्न खुड्किलाहरू सहभागितात्मक र समावेशी योजना प्रक्रियाका माध्यमबाट सम्पन्न गर्दै गाउँपालिकाको गुरुयोजनाको दस्तावेज तयार पार्न सफल भएका छौं। गाउँपालिका क्षेत्र भित्र प्रत्येक वडामा सामाजिक र प्राविधिक विश्लेषणको आधारमा तयार पारिएको यस जलउपयोग गुरुयोजनाले खानेपानी तथा सरसफाइ, सिंचाइ, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धित योजनाहरूलाई समाविष्ट गरेको छ। विद्यमान स्थितिसँग अवगत हुनु र भविष्यका लागि योजना तयार पार्नुले मात्र नागरिकका अपेक्षा सम्बोधन गर्न सक्दैन। योजनाको सफल कार्यान्वयन पक्षलाई समेत लाभ प्राप्तिका लागि उत्तिकै ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। यस सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा संलग्न गाउँपालिकाका सम्पूर्ण जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरू, सम्पूर्ण राजनैतिक दल समाजसेवी, बुद्धिजिबि, महिला, विभिन्न समूह/संस्था तथा गाउँपालिकाका कर्मचारीहरू, फिल्ड स्तरमा खटिने प्राविधिक तथा सामाजिक कर्मचारिहरू लगायत गाउँपालिकामा क्रियाशिल विभिन्न संघ-संस्था तथा आम जनसमुदायहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु।

महावै गाउँ पालिकाको NWASH/ MIS अद्यावधिक गर्नुका साथै जलउपयोग गुरुयोजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयारीका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने युएसएआइडी, कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

यस गाउँपालिकाले भविष्यमा आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालन गर्ने जलस्रोत विकास, सिंचाइ तथा ढल निकास लगायत वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा वा अन्य बाह्य निकायको सहयोगमा कार्यान्वयन गर्दा यस गुरुयोजनामा तय गरिएको प्राथमिकताक्रमको अनिवार्य रूपमा अनुकरण एवं पालना गर्ने तथा गराउने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गर्दछु। गाउँपालिका आफैले निर्माण गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा समेत सरोकारवाला सम्पूर्ण महानुभावहरूको साथ सहयोग पाउनेमा आशावादी हुँदै जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्णमा हार्दिक अपिल गर्दछु।

दानसिंह सेजुवाल

उपाध्यक्ष

महावै गा.पा. कालीकोट

महावे गाउँपालिका
गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
मेरास्या प्रणालीकोट
कर्णाली प्रदेश नेपाल
स्थापना २०७३

पत्र संख्या २०७८/१०८०
च.नं. १२९०

धन्यवाद ज्ञापन

स्थानीय तहलाई नेपालको संविधान एवं स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले दिएका अधिकार तथा अन्य प्रचलित कानूनहरूको परिधि भित्र रहि स्थानीय स्रोत साधन एवं सम्पदाहरूको उचित व्यवस्थापन गर्ने कार्य अन्तर्गत आफ्ना क्षेत्रगत योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार भए अनुरूप यस महावे गाउँपालिकामा राष्ट्रिय खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापन प्रणालीमा आधारित खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना (N-WASH PLAN) र जलउपयोग गुरुयोजनाका विभिन्न खुड्किलाहरू सहभागितात्मक र समावेशी योजना प्रक्रियाका माध्यमबाट सम्पन्न गर्दै गाउँपालिकाको गुरुयोजनाको दस्तावेज तयार पार्न सफल भएका छौं। गाउँपालिका क्षेत्र भित्र प्रत्येक वडामा सामाजिक र प्राविधिक विश्लेषणको आधारमा तयार पारिएको यस जलउपयोग गुरुयोजनाले खानेपानी तथा सरसफाइ, सिंचाइ, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धित योजनाहरूलाई समाविष्ट गरेको छ। विद्यमान स्थितिसँग अवगत हुनु र भविष्यका लागि योजना तयार पार्नुले मात्र नागरिकका अपेक्षा सम्बोधन गर्न सक्दैन। योजनाको सफल कार्यान्वयन पक्षलाई समेत लाभ प्राप्तिका लागि उत्तिकै ध्यान दिनु जरुरी हुन्छ। यस सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणमा संलग्न गाउँपालिकाका सम्पूर्ण जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरू, सम्पूर्ण राजनैतिक दल समाजसेवी, बुद्धिजिबि, महिला, विभिन्न समूह/संस्था तथा गाउँपालिकाका कर्मचारीहरू, फिल्ड स्तरमा खटिने प्राविधिक तथा सामाजिक कर्मचारिहरू लगायत गाउँपालिकामा क्रियाशिल विभिन्न संघ-संस्था तथा आम जनसमुदायहरूमा हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु।

महावे गाउँ पालिकाको N-WASH/ MIS अद्यावधिक गर्नुका साथै जलउपयोग गुरुयोजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयारीका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने युएसएआइडी, कर्णाली जल परियोजना, अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत अमेरिकी जनता प्रति विशेष आभार प्रकट गर्न चाहन्छु।

यस गाउँपालिकाले भविष्यमा आफ्नै स्रोतबाट सञ्चालन गर्ने जलस्रोत विकास, सिंचाइ तथा ढल निकास लगायत वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू कार्यान्वयन गर्दा वा अन्य बाह्य निकायको सहयोगमा कार्यान्वयन गर्दा यस गुरुयोजनामा तय गरिएको प्राथमिकताक्रमको अनिवार्य रूपमा अनुकरण एवं पालना गर्ने तथा गराउने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गर्दछु। गाउँपालिका आफैले निर्माण गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा समेत सरोकारवाला सम्पूर्ण महानुभावहरूको साथ सहयोग पाउनेमा आशावादी हुँदै जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्पूर्णमा हार्दिक अपिल गर्दछु।

गणेशमान सिंह

नि. प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत

महावे गाउँपालिकाकोट, अधिकृत

संक्षेप र संक्षिप्त नामहरुको सूची

-कि.मि.	किलो मिटर
खा.पा.उ.स.स./उ.स.	खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समिति/उपभोक्ता समिति
खा.पा.उ.स.	खानेपानी उपभोक्ता समिति/समूह
खा.स.स्व.यो.	खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना
गा.पा./न.पा.	गाउँपालिका/नगरपालिका
गैसस	गैह्र सरकारी संस्था
लैससास	लैगिंक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
NWASH MIS	National Water Sanitation and Hygiene Management Information System
सा.व.उ.स.	सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह
CBRT	Criteria Based Ranking Tools (मापदण्डमा आधारित योजना छनौटका आधारहरु)
दि.वि.ल.	दिगो विकास लक्ष्य
लि/प्र/से.	लिट्र प्रति सेकेन्ड
उ.स.	उपभोक्ता समिति
गा.पा.	गाउँपालिका
खा.पा.	खानेपानी
.....	.....

जलउपयोग गुरुयोजना	भन्नाले महावै गाउँपालिकाको “जलउपयोग गुरुयोजना २०८०-२०८४ (सन् २०२३ -२०२७)” लाई सम्झनु पर्दछ ।
एस.डी.जी.	भन्नाले संयुक्त राष्ट्र संघको “दिगो विकास लक्ष्य सन् २०१६-२०३०” लाई सम्झनु पर्दछ ।
एस.डी.पी.	भन्नाले नेपाल सरकार, खानेपानी मन्त्रालयको “नेपाल खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्र विकास योजना वि. सं. २०७४-२०८७” लाई सम्झनु पर्दछ ।
नेपाल रोडम्याप	भन्नाले नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगको “नेपाल: दिगो विकास लक्ष्यहरू- वर्तमान अवस्था र भावी मार्ग चित्र वि. सं. २०७४-२०८७” लाई सम्झनु पर्दछ ।

जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सी

भन्नाले जलउपयोग गुरुयोजनालाई नेपाल सरकारको विद्यमान क्षेत्रगत विकास संरचनाहरु, कानूनी प्रावधानहरु र दिगो विकास अवधारणा अनुसार निर्माण गर्न तथा गुरुयोजना तयारीलाई सहज बनाई योजना निर्माण प्रकृत्यालाई व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गर्नका लागि अवलम्बन गरिएको जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीको चित्रगत अवधारणालाई सम्झनु पर्दछ । यो अवधारणा सरोकारवालाहरुको बुझाईमा एकरूपता ल्याउन निकै प्रभावशाली औजारका रुपमा रहेको छ । जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीले औल्याएका क्षेत्रहरुमा केन्द्रित रहेर गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण गरिन्छ ।

जलउपयोग सेवा प्रदायक

भन्नाले जलउपयोग आयोजना सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले स्थापना भई नेपाल सरकार अन्तर्गत दर्ता भएका सरकारी स्वायत्त संस्थान वा सामुदायिक संस्था वा उपभोक्ता समूह वा नीजि उद्योग वा नागरिक समाज वा समूह वा व्यक्तिहरुलाई सम्झनु पर्दछ । हाल नेपालमा जलउपयोग आयोजना सञ्चालन व्यवस्थापनको भूमिका गर्दै आएका नेपाल खानेपानी संस्थान, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, जलउपयोग प्रयोजनका उपभोक्ता समिति, निजी उद्योग, जलउपयोग स्व-सेवा गर्ने ससाना उपभोक्ता समूह वा परिवार, आदि समेत जलउपयोग सेवा प्रदायक अन्तर्गत पर्दछन ।

खानेपानी सुविधास्तर

भन्नाले खानेपानी आयोजनाहरुले उपभोक्ता घरपरिवारहरुलाई उपलब्ध गराएको खानेपानीको चार तहको सुविधास्तरहरु सुरक्षित व्यवस्थापन सुविधास्तर, आधारभूत सुविधास्तर, सिमित सुविधास्तर, र सुविधा नभएको (सुन्य सुविधास्तर) लाई बुझ्नु पर्दछ । खानेपानी सुविधास्तर सूचकहरु परिमाण, गुणस्तर, पहुच र विश्वसनीयताको आधारमा खानेपानीको समग्र सुविधास्तर निर्धारण हुन्छ । यी चारवटा सुविधा सूचकहरुको समग्र सुविधास्तरलाई खानेपानी सुविधास्तर भन्ने बुझ्नु पर्दछ । अर्थात् खानेपानी सुविधास्तर भन्नाले यस जलउपयोग गुरुयोजनामा परिभाषित गरे अनुसारको उपभोक्ता घरधुरीले खानेपानी धाराबाट उपलब्ध गरेको खानेपानी सुविधास्तर भन्ने बुझ्नु पर्दछ ।

सिबिआरटी

भन्नाले तर्जुमा गरिएका आयोजनाहरुको कार्यान्वयन प्राथमिकता निर्धारण गर्दा प्रयोग गरिने "मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजार" लाई बुझ्नु पर्दछ ।

कार्यकारी सारांश

विकासका लागि प्रभावकारी तथा प्रक्रियागत ढंगले योजना तर्जुमा हुनु निकै आवश्यक हुन्छ । स्थानीय स्तरमा विकासका लागि योजना तर्जुमा गर्न स्थानीय सरकार को सहजिकरण र समुदायको सहभागिता अपरिहार्य रहेको हुन्छ । त्यसै गरि स्थानीय स्तर मा रहेका प्राकृतिक स्रोतहरूको उचित योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नु विकासका लागि महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ । कुनै निश्चित स्थान भित्र रहेका पानीका स्रोतहरूको संरक्षण, व्यवस्थापन र न्यायोचित तथा समतामूलक वितरण गर्नका लागि समुदायकै सहभागितामा तयार गरिने जलस्रोत क्षेत्रको आवधिक योजना जलउपयोग गुरुयोजना हो। जलउपयोग गुरुयोजनामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण, लागत अनुमान, सहयोगी सरोकारवाला पहिचान गर्नुका साथै लगानी नीति, लक्ष्य, परिकल्पना समेत समेटिन्छ । गुरुयोजना समुदायको क्षमता विकास गर्न, स्रोतहरूको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण गर्न, पानीको बहुउपयोग गर्न, जलस्रोत सम्बन्धी विवाद न्यूनीकरण र समाधान गर्नका साथै सुशासन कायम गरि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धी गर्न समेतका लागि क्षेत्रगत योजना तर्जुमाको दीर्घकालीन औजारका रूपमा लिन सकिन्छ।

स्थानीय स्तरमा जलस्रोतको प्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रूपले पानीको बहुउपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु तथा आफ्नो गाउँपालिका क्षेत्रका निश्चित समुदाय भित्र तथा समुदाय-समुदायका बीचमा जलस्रोतको समानुपातिक वितरण तथा बाँडफाँड मार्फत दिगो रूपमा पानीसँग सम्वन्धित आवश्यकताहरू पुरा गर्नु जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। गुरुयोजनाले जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा संम्भावित प्राकृतिक जोखिम व्यवस्थापनका लागि समुदाय र सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास गर्नुका साथै जलस्रोतका क्षेत्रमा नयाँ अवधारणाहरू जस्तै एकजल अवधारणा, पानीको उत्पादनशिल उपयोगका लागि स्थानीय जनसमुदायहरूलाई सशक्तिकरण गर्दै समुदाय परिचालन र सचेतिकरणमा टेवा पुऱ्याउदछ।

जलउपयोग गुरुयोजनाको तयारि गर्दा निश्चित बिधि तथा प्रक्रिया अबलम्बन गरि तयार पारिन्छ । प्रकृया मार्फत महिला, पछाडी पारिएका समुदाय, अति बिपन्न, सीमान्तकृत समुदाय र पानीको उपभोगमा बन्चितिकरणमा परेका भूगोल र समुदायहरूलाई मापदण्डमा आधारित योजना प्राथमिकीकरणका सूचकहरूका माध्यमबाट मुलप्रवाहीकरण गर्दै खानेपानी लगायतका संविधानले सुनिश्चित गरेका जलस्रोतको उपयोगका क्षेत्रका मौलिक हकलाई समेत पुरा गर्न योगदान पुऱ्याउँदछ।

यस गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका लागि विभिन्न चरणहरू (तयारी चरण, क्षमता विकास चरण, अध्ययन चरण, योजना तर्जुमा चरण र प्रतिवेदन लेखन तथा प्रतिवेदन प्रमाणीकरण चरणहरू) मा क्षेत्रगत बिज्ञहरूको परिचालन गरि तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण र प्रमाणीकरण गरिएको छ। तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि NwASH र DAICollect KoBo मोबाइल एप्लिकेशनहरूको प्रयोग गरिएको छ । संकलित तथ्याङ्कहरूलाई एकत्रित गरी तथ्याङ्कमा रहेका त्रुटीहरू कर्णाली जल परियोजनाको सहयोग र समन्वयमा सच्याउने, सान्दर्भिक नरहेका तथ्याङ्कहरूलाई हटाउने कार्य गरिएको थियो। संकलित तथ्याङ्कहरूलाई वडास्तरमा प्रमाणिकरण गोष्ठी संचालन गरी छुटेका तथ्याङ्कहरू लिने र शुद्धीकरण गरिएको थियो। १० वटै वडाहरूमा वडास्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी संचालन मार्फत योजनाहरूको प्राथमिकीकरण पश्चात गाउँपालिकास्तरमा तथ्याङ्क प्रमाणीकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठी संचालन गरिएको थियो ।

जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका लागि संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई विभिन्न विधिहरू अपनाई विश्लेषण गरिएको छ। विश्लेषण गरिएका तथ्याङ्कहरूलाई गाउँपालिकामा उपलब्ध अन्य तथ्याङ्कहरूसँग तुलना गर्नुका साथै भिडाएर सरोकारवालाहरू माझ गरिएका छलफल अन्तर्क्रिया पश्चात आवश्यक तालिका, ग्राफ, र अनुसूची राखी त्यसको ब्याख्यात्मक स्वरूपमा यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ। महावै गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा विभिन्न चरणहरूमा (१३ वटा खुड्किलाहरू) सम्पन्न गरिएका प्रक्रियागत क्रियाकलापहरू निम्न अनुसार रहेका छन्।

- तयारी चरण अन्तर्गत युएसयआइडी कर्णाली जल परियोजना र सांझेदारहरु बिचको सम्झौता तथा अन्य तथ्याङ्क सङ्कलनका औजार तथा विधिहरुको छनौट गरिएको थियो ।
- क्षमता विकास चरणमा ३० जना तथ्याङ्क संकलनकर्ता हरुलाई NWASH/ DAICollect KoBo सफ्टवेयर र तथ्याङ्क सङ्कलन विधि सम्बन्धी तालिम संचालन गरिएको थियो।
- ४४ वटा टोल / समुदायस्तरका भेला /अनुशिक्षण / छलफल गरि सहभागिमुलक तरिकाले सामाजिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्कहरु संकलन गरिएको छ। तथ्याङ्कहरु संकलन गर्दा महिला तथा पछाडि पारिएका वर्गका मुद्दाहरु/सवालहरुको अध्ययन र विश्लेषण गरिएको थियो।
- ७ वटै वडाहरुमा वडास्तरमा परामर्श बैठक, क्षमता अभिवृद्धि गोष्ठी गरि स्रोत तथा सामाजिक नक्सा तयार पारी सूचना संकलन का लागि सहभागिमुलक वातावरण तयार पारिएको छ / महिला तथा पछाडी पारिएका समुदायको पूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्का लागि ७ वटै वडा मा २ दिने आत्म विस्वास विकास तालिम संचालन गरिएको छ । तालिममा जलउपयोग गुरु योजनामा सबैको सहभागिता, गुरुयोजना तयारिको प्रक्रिया तथा चरण, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण आदि विषयवस्तुहरु समावेश गरिएको थियो ।
- ७ वटै वडाहरुका सबै टोलहरुमा महिला, पुरुष, दलित, जनजाति सबैको सहभागितामा छलफल गरि सूचना संकलन गरिएको थियो । साथै समुदायकै सहयोगमा जल उपयोग सम्बन्धी योजनाहरुको तथ्यांक संकलन गरिएको थियो
- गाउँपालिका स्तरमा १ पटक परामर्श बैठक , १ पटक तथ्यांक प्रमाणीकरण गोष्ठी र १ पटक योजना तर्जुमा गोष्ठी संचालन गरिएको थियो।

मुख्य तथ्याङ्कहरु :

- राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार यस महावै गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या १६१५ (<https://cbs.gov.np>) रहेको देखिन्छ भने हाल जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा संकलन गरिएको तथ्याङ्क अनुसार कुल घरधुरी संख्या २०५७ र कुल जनसंख्या ११७०३ रहेको देखिन्छ। कुल घरधुरी मध्ये ८२ % (१६९६) घरधुरी ब्राम्हण/ठकुरी/क्षेत्री/सन्ध्यासी, १७% (३४९) घरधुरी दलित, १% (१२ घरधुरी जनजाति रहेका छन् ।
- यस गाउँपालिकामा ठूला जलाधारको रुपमा तिला नदी रहेको छ भने उप-जलाधारको रुपमा अन्य खोलाहरु जस्तै बन्दुगोड, गोदिखोला , फ्यामि खोला, भ्यागुने आदि रहेका छन्। यस गाउँपालिकाको खानेपानीका लागि मुख्य स्रोतको रुपमा मूलहरु मात्रै प्रयोग भएको देखिन्छन।
- गाउँपालिकामा हाल विद्यमान खानेपानी योजना संख्या ४२ वटा, निर्माणाधीन खानेपानी योजना ११ वटा र जलउपयोग गुरुयोजनामा प्रस्तावित खानेपानी योजना संख्या ३८ वटा रहेका छन् । विद्यमान र निर्माणाधीन खानेपानी योजनाबाट हाल १८३७ (८९%) घरधुरीहरु लाभान्वित भएको देखिन्छ, भने निर्माणाधीन ११ वटा योजनाहरुबाट ७३४ (३५%) घरधुरीहरुले खानेपानी सेवा प्राप्त गर्ने लक्ष्य लिईएको छ। यस गाउँ पालिकामा दोहोरो बस्तीहरु रहेकोले गाउँपालिकाको घरधुरी संख्या भन्दा लाभान्वित घरधुरी संख्या बढी देखिएका छन् ।
- विद्यमान ४२ वटा खानेपानी आयोजनाहरु मध्ये १ वटा खानेपानी योजना मात्रै व्यवस्थित रुपमा संचालनमा रहेको छ । त्यसकारण गाउँपालिकाले सबै योजनामा योजना व्यवस्थापन, संचालन तथा मर्मत सम्भार, संस्थागत विकास र पानी सुरक्षा योजना निर्माण गरि लागु गर्न आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- गाउँपालिकाको सरसफाइ तथा स्वच्छता अवस्था विश्लेषण गर्दा ७६ % घरधुरीहरुमा शौचालय रहेको छ। सर्वेक्षण गरिएका कुल २०७ घरधुरीहरु मध्ये करिब २४% घरधुरीहरुमा शौचालय नभएको अवस्था छ भने ७६%

घरधुरीहरुमा शौचालय उपलब्ध रहेको छ। शौचालय भएका घरधुरीहरु मध्ये पनि ५६% घरधुरीहरुमा मात्रै सुधारिएको सुरक्षित शौचालय रहेको छ¹।

- महावैगाउँपालिकामा विद्यमान सिंचाइ योजनाहरु ५८ वटा रहेका छन् यि विद्यमान सिंचाइका आयोजनाहरुबाट गाउँपालिकाको कुल खेतीयोग्य भू-भाग १९९६९ रोपनी जमिन सिंचित भईरहेको छ।
- गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा गरिएको बृहत छलफल, क्षेत्रगत अन्तर विश्लेषण र निर्णय अनुसार १० वटा नयाँ खानेपानी योजनाहरु, २८ वटा मर्मत तर्फका खानेपानी योजनाहरु, ४३ वटा कुलो तथा पोखरी सिंचाइ योजनाहरु, १ वटा बहुउपयोगी योजनाहरु, २ वटा सरसफाइ तथा स्वच्छता, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण तर्फ ४६ वटा योजनाहरु र ३० वटा सुधारिएका घट्ट (जलउर्जा) योजनाहरु प्रस्ताव गरिएका छन्।
- यसका साथै खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी सम्बन्धीएन २०७९ मा दफा ३३ को उपदफा ४ र दफा ३५ अनुसार लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरुलाई आत्मसात गर्दै सरसफाइका लागि गरिब/अति बिपन्न तथा पछाडी पारिएका समुदाय र घरधुरीहरुलाई अनुदान तथा खानेपानी महसुलमा छुटदिने व्यवस्था गरिएको छ।

माथिका मुख्य क्षेत्रगत योजनाहरुका साथ साथै ठोस फोहर व्यवस्थापनका लागि ल्याण्ड फिल साईट व्यवस्थापन, दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने निर्णय समेत गरिएका छन्। समग्रमा महावै गाउँपालिकाले यस जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकामा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय/संघ संस्थाहरुसँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्न सकेको खण्डमा प्रस्ताव गरिएका योजनाहरु ५ बर्ष भित्रै कार्यान्वयन गर्न सकिने र गाउँपालिकाको क्षेत्रगत परिकल्पना, लक्ष्य तथा उद्देश्यहरु पुराहुने देखिन्छ।

¹   : NAWASH   %

अध्याय-१: परिचय

१.१. पृष्ठभूमि:

कुनै निश्चित स्थानमा उपलब्ध पानीका स्रोतहरूको विकास र न्यायोचित तथा समतामूलक वितरण गर्नका लागि समुदायकै सहभागितामा तयार गरिने जलस्रोत क्षेत्रको आवधिक योजना जलउपयोग गुरुयोजना हो। जलउपयोग गुरुयोजनामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण, लागत अनुमान, सहयोगी सरोकारवाला पहिचान गर्नुका साथै लगानी नीति, लक्ष्य, परिकल्पना समेत समेटिन्छ। गुरुयोजना समुदायको क्षमता विकास गर्न, योजना तर्जुमा प्रक्रियामा समुदायमा रहेका सिमान्तकृत वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गर्न स्रोतहरूको पहिचान र विद्यमान प्रयोगको अवस्था पहिचान गरि स्रोतहरूको विवेकपूर्ण उपयोग गर्न, वातावरण संरक्षण गर्न, पानीको बहु उपयोग गर्न, जलस्रोत सम्बन्धी विवाद समाधान गर्नका साथै सुशासन कायम गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न समेतका लागि क्षेत्रगत योजना तर्जुमाको दीर्घकालीन औजारका रूपमा लिन सकिन्छ। उच्च संख्यामा गरिब र सीमान्तकृत समूहको बसोबास भएका क्षेत्रहरूलाई प्राथमिकता दिदै पानीका स्रोतहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनमा ती समूहको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा सबै समुदायको पहुँच, वितरण र योगदान सुनिश्चित गर्न गुरुयोजना प्रभावकारी औजारको रूपमा रहेको जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयका अभ्यासकर्ताहरूको अनुभव रहेको छ।

१९९२ मा रियो दि जेनेरियोमा सम्पन्न संयुक्त राष्ट्रसंघ वातावरण र विकास सम्मेलनको एजेण्डा २१ मा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धी अवधारणालाई अनुमोदन गरेको र उक्त सम्मेलनले एकीकृत जलस्रोतको सिद्धान्तका रूपमा निम्न बुँदाहरू पारित गरेको थियो।

- शुद्ध पानी सिमित र जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको छ, जुन जिवन निर्वाह, विकास र वातावरणीय दृष्टीकोणले अत्यावश्यक छ।
- पानीको विकास र व्यवस्थापन सहभागितात्मक विधिको आधारमा हुनु पर्छ, जसले सबै तहहरूमा उपभोक्ता, योजनाविद्, र नीति निर्मातालाई समाहित गर्दछ।
- पानीको व्यवस्था, व्यवस्थापन र संरक्षणमा महिलाहरूको भूमिका महत्वपूर्ण हुन्छ। पानीका सबै प्रतिस्पर्धी उपयोगहरूको आर्थिक मुल्य हुन्छ र पानीलाई आर्थिक वस्तुको रूपमा मान्यता दिनु पर्दछ।

१.१.१. जलस्रोत क्षेत्रका राष्ट्रिय नीति तथा कानूनी प्रावधानहरू

नेपालको संविधानको विभिन्न भाग तथा धाराहरूमा जलस्रोत क्षेत्र सम्बन्धी प्रावधानहरू रहेका छन्। जलउपयोग गुरु योजना र जलस्रोत विकास सम्बन्धीत केहि प्रावधान निम्नानुसार रहेका छन्।

- मौलिक हक: धारा ३५: स्वास्थ्य सम्बन्धी हक "प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ"।
- मौलिक हक: धारा ५१: "राज्यका नीतिहरू, जनसहभागितामा आधारित स्वदेशी लगानीलाई प्राथमिकता दिँदै जलस्रोतको बहुउपयोगी विकास गर्ने"।

- विकासका दृष्टी ले पछाडी परेका क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिदै सन्तुलित, वातारण अनुकूल, गुणस्तरीय तथा दिगो रूपमा भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने
- विकास निर्माण प्रक्रियामा स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने
- जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र नदीको व्यवस्थापन गर्दै दिगो र भरपर्दो सिंचाइको विकास गर्ने।
- जनसाधारणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक एवं भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पंक्षी, वनस्पति तथा जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन र दिगो उपयोग गर्ने।
- वातावरणीय सन्तुलनका लागि आवश्यक भू-भागमा वन क्षेत्र कायम गर्ने।
- प्रकृती, वातावरण वा जैविक विविधता माथि नकारात्मक असर परेको वा पर्न सक्ने अवस्थामा नकारात्मक वातावरणीय प्रभाव निर्मूल वा न्यून गर्ने उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गर्ने।
- स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूची अनुसूची ८
- साझा अधिकार सूची ७ र ९
- यसका साथै खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धी ऐन २०७९ मा दफा ३३ को उपदफा ४ र दफा ३५ अनुसार लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरूलाई आत्मसात गर्दै सरसफाइका लागि गरिब/अति विपन्न तथा पछाडी पारिएका समुदाय र घरधुरीहरूलाई अनुदान तथा खानेपानी महसुलमा छुट दिने व्यवस्था गरिएको छ।
- त्यसै गरि पन्ध्रौँ योजनामा ४.१ सोच: स्वच्छ, सुरक्षित, सर्वसुलभ र दिगो खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा, ४.२ लक्ष्य: सबैलाई आधारभुत स्तरको खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्दै गुणस्तरिय सेवा अभिवृद्धि गर्ने। ४.३ उद्देश्य: खानेपानी र सरसफाइ सेवाको प्रयाप्त, सुरक्षित र सर्वसुलभ रूपमा उपलब्धताबाट जनस्वास्थ्यमा सुधार गर्नु, सबै नागरिकलाई आधारभुत स्तरको सरसफाइ सेवामा पहुँच तथा मानव मल-मुत्र र फोहोर पानीको उचित व्यवस्थापन गरि वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकूल तथा विपद व्यवस्थापन मैत्री खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा सुनिश्चित गर्नु, खानेपानी तथा सरसफाइको दिगो सेवा प्रभावमा संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहको भूमिका सबलीकरण गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।
- त्यसै गरि खानेपानी तथा सरसफाइ सम्बन्धमा व्यवस्था मिलाउने बनेको ऐन अन्तर्गत खानेपानी तथा सरसफाइको अधिकार, स्रोत तथा मूल संरक्षण, खानेपानी तथा सरसफाइ सेवाको संचालन तथा व्यवस्थापन, जिम्मेवारी तथा दायित्व, सेवा संचालन, योजनाको दिगो संचालन का लागि महसुल तथा सेवा शुल्क र खानेपानीको गुणस्तर र मापदण्डका लागि व्यक्ति, समुदाय र स्थानीय निकायको अधिकार, जिम्मेवारी तथा दायित्व रहने व्यवस्था गरिएको छ ।

माथी उल्लेखित संवैधानिक व्यवस्थाहरूले स्थानीय तहहरूको पानी क्षेत्रको विकासका लागि निर्दिष्ट योजना बनाउनु पर्ने सैद्धान्तिक आधार निर्माण भएको देखिन्छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा समेत आधाभुत स्वास्थ्य र सरसफाई, खानेपानी, सिंचाइ, वातावरणीय सवाल तथा उर्जा विकास जस्ता जलस्रोत क्षेत्रका सवालहरू सम्बोधन गर्न यथेष्ट व्यवस्था रहेको पाइन्छ। स्वच्छ खानेपानी तथा पानी क्षेत्रका निर्दिष्ट योजनाहरूको नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन जस्ता अधिकार स्पष्ट रूपमा स्थानीय

सरकार सञ्चालन ऐनमा रहेका छन। यसरी स्थानीय सरकारहरुले जलस्रोतको समष्टिगत विकासका लागि नीति निर्माण गरी आवधिक योजनाहरु मार्फत नागरिकका संविधान प्रदत्त अधिकार सुनिश्चितता लागि समेत जलउपयोग गुरुयोजना एक सहयोगी औजारका रुपमा रहने देखिन्छ।

१.१.२. एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका अवधारणा र सिद्धान्तहरु

जलस्रोत व्यवस्थापनको अवधारणा र सिद्धान्तहरुको विकासक्रमलाई हेर्ने हो भने सन् १९७० को दशकसम्म जलस्रोतको विकास सन् १९८० को दशकसम्म जलस्रोत व्यवस्थापन र सन् १९९० को दशक पछि एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनको अवधारणा र सिद्धान्तहरु को पप्रवर्द्धन भएको देखिन्छ।

पानी विकासको लागि एउटा रणनीतिक प्राकृतिक स्रोत हो र देशको समग्र आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि महत्वपूर्ण रहेको छ। पानीको समग्र उपयोग, जल जंगल र जमिनको एकीकृत सम्बन्ध, सामाजिक तथा आर्थिक विकास, तल्लो तटीय र माथिल्लो तटीय सम्बन्ध, समुदायको सहभागिता तथा पारम्परिक ज्ञानको उपयोग र संस्थागत विकासको समग्र पद्धति नै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन हो।

कुनै एउटा जलाधार भित्रका पानीसँग सम्बन्धित आवश्यकताहरु सँगसँगै सम्बोधन गर्ने, जलस्रोतका विविध पक्षहरु बीच सामञ्जस्यता कायम गर्नुका साथै पर्यावरणको सन्तुलन कायम गर्ने किसिमको समष्टिगत अवधारणालाई नै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन भन्ने गरिन्छ²। जलस्रोत विकासका विभिन्न क्षेत्रहरु जस्तै: खानेपानी, सिंचाइ, जलविद्युत, वातावरण तथा पर्यावरण आदि सँगसँगै र एक अर्कालाई परिपुरक हुने किसिमले तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दै लैजानु अर्थात समग्र जलाधार क्षेत्रको व्यवस्थापनका माध्यमबाट जलस्रोत क्षेत्रको विकास नै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन हो। छरिएर रहेका स-साना जलभाग अथवा पानीका स्रोतहरुलाई संरक्षण, विवेकपूर्ण उपयोग तथा जल, जमिन र जंगल बीचको सामनजस्यता वा सह-सम्बन्धलाई मध्यनजर गर्दै ती स्रोतहरुको संरक्षण र विकासका लागि अपनाउनु पर्ने आवश्यक कामहरुको लेखाजोखा गर्नु एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनको अवधारणा अन्तर्गत पर्दछ।

एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन दिगो बहु-क्षेत्रीय विकास र अधिकतम आर्थिक र सामाजिक कल्याणको लागि पानीको व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण प्रक्रिया हो, जसमा प्राकृतिक इकोसिस्टम प्रणाली र वातावरणीय/पर्यावरणीय सुरक्षालाई ध्यानमा राखिएको हुन्छ।

एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका आधारभुत सिद्धान्तहरु अन्तर्गत सामाजिक समानता, आर्थिक सवलता र पर्यावरणीय दिगोपना रहेका छन्।

सामाजिक समानता: सबै प्रयोगकर्ताहरु (विशेष गरी सीमान्तकृत र गरिब प्रयोगकर्ता समूहहरु) का लागि पर्याप्त मात्रामा र पानीको गुणस्तरमा समान पहुँच सुनिश्चित गर्नु सामाजिक समानता हो। पानीको बाँडफाँड

² एशियाली विकास बैक (ADB) को सहयोगमा संचालित "जलाधार क्षेत्र ब्यबस्थापन कार्यक्रम" अन्तर्गत तयार पारिएको "सहभागितामुलक एकीकृत जलाधार क्षेत्र ब्यबस्थापन हाते पुस्तिका, २०७६

गर्दा पानीमा समान पहुँच र पानीको प्रयोगबाट प्राप्तहुने लाभहरूमा सबै प्रयोगकर्ताहरूको समान अधिकार सुनिश्चित हुनु पर्दछ ।

आर्थिक सवलता: उपलब्ध वित्तीय स्रोत र जलस्रोतहरूको प्रयोग बाट सम्भावित प्रयोगकर्ताहरूको आर्थिक उन्नतिका लागि उपयुक्त विकल्प चयन गर्न आवश्यक रहेको छ। यसका लागि वर्तमान र भविष्यको सामाजिक र पर्यावरणीय लागत र लाभहरूको बारेमा विचार गर्नु आवश्यक रहेको छ।

पर्यावरणीय दिगोपना: पर्यावरणीय दिगोपनाका लागि समग्र जलाधार क्षेत्रको स्वास्थ्यको संभावित जोखिमहरूको व्यवस्थापन सहितको योजना तर्जुमामा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने आवश्यकता रहेको हुन्छ।

एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका सम्वन्धमा तल उल्लेखित डव्लिनमा सिद्धान्तहरू जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाका लागि अत्यन्तै आवश्यक रहेका छन्।

सिद्धान्त १ : शुद्ध पानी सिमित जोखिमयुक्त स्रोत हो जुन बाँच्न, विकास गर्न तथा वातावरणको लागि अत्यावश्यक छ।

सिद्धान्त २ : पानीको विकास र व्यवस्थापन सहभागितात्मक विधिको आधारमा हुनु पर्छ जसले उपभोक्ता, योजनाविद, नीति निर्मातालाई समाहित गर्दछ।

सिद्धान्त ३ : पानीको सुरक्षात्मक व्यवस्थापनमा महिलाहरूको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ।

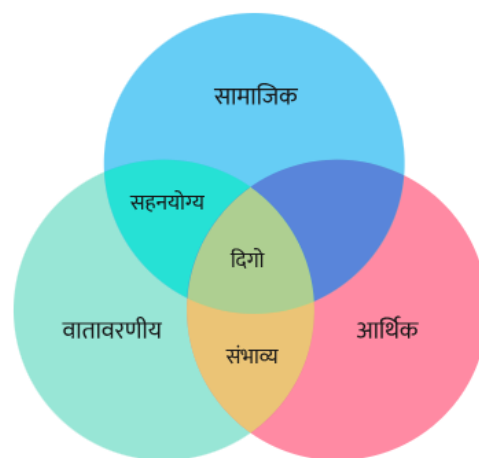
सिद्धान्त ४ : पानी सामुदायिक वस्तु हो तर यसको उच्च आर्थिक महत्व पनि छ।

१.१.३. दिगो विकास लक्ष्य

सन २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाबाट अनुमोदन गरिएका १७ वटा दिगो विकास लक्ष्य १५ वर्षमा पुरा गर्न विश्वब्यापी रूपमा १६९ वटा परिमाणात्मक लक्ष्य निर्धारण गरी यसको प्रगति मुल्यांकन गर्न २३२ सूचकहरू पनि तयार गरिएका छन्। यसै गरी नेपालमा ति १७ वटा लक्ष्य पुर्तिका निम्ति ४७९ वटा सूचकहरू निर्धारित गरिएका छन्^३। यसरी निर्धारण गरिएका १७ वटा लक्ष्यहरू एक-आपसमा अन्तर सम्बन्धीत छन्।

उपरोक्त १७ वटा दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत लक्ष्य -६ मा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका साथै एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका क्षेत्रमा सन् २०३० सम्ममा के के उपलब्धि हासिल हुनुपर्ने भन्ने आधारमा तय गरिएको छ। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. ६ ले खानेपानी तथा सरसफाइ सम्वन्धमा दिशानिर्देश गरेको छ। अन्तराष्ट्रिय

दिगो विकासका मुख्य आयामहरू

□□□□ □: □□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□

³ राष्ट्रिय योजना आयोग: दिगो विकास लक्ष्यहरू, बर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र (२०१६-२०३०), www.npc.gov.np

स्तरमा नेपालले समेत प्रतिबद्धता जाहेर गरेको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नु स्थानीय सरकारको समेत कर्तव्य हुन आउछ। यस परिवेशमा दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न स्थानीय सरकारहरुले प्रक्रियागत विकासमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। जलस्रोत क्षेत्रको समष्टिगत विकासका लागि उपलब्ध कानूनी प्रवन्ध तथा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरु हासिल गर्न जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको औचित्य अझै बढी पुष्टी हुन्छ।

संकेत : १-१७

दिगो विकास लक्ष्य-६ को समग्र सूचक " सन् २०३० सम्म, सबैका लागि सफा पानी तथा सरसफाइमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने" रहेको छ भने, विशिष्ट सूचकहरू निम्न रहेका छन्।

- सबैका लागि सुरक्षित तथा खर्चले धान्न सक्ने मूल्यमा पिउने पानीमा सर्वसुलभ तथा समतामूलक पहुँच हासिल गर्ने।

- सबैका लागि पर्याप्त तथा समतामूलक सरसफाइ र स्वच्छतामा पहुँच हासिल गर्ने र खुला ठाउँमा दिसा गर्ने चलनको अन्त्य गर्ने।
- पानी तथा सरसफाइ व्यवस्थापनको सुधारका लागि स्थानीय समुदायहरूको सहभागितालाई साथ दिई त्यसलाई अझ सबल बनाउने।

दिगो विकास लक्ष्यहरूमा उल्लेखित लक्ष्य र नेपालले अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा गरिएका प्रतिवद्धताहरू हासिल गर्न निम्न अनुसार रणनीति तथा क्रिकलप हरु गर्दै आइ रहेको छ। क्षेत्रगत विकास योजना खानेपानी, सरसफाइ स्वच्छताका क्षेत्रमा निम्नानुसार अवधि र लक्ष्यहरू लिईएको छ।

- तत्कालीन चरण (ई. २०१६- २०२०): सबैको आधारभुत "वाश" सेवाहरूमा पहुँच सेवाको स्तरमा सुधार (मध्यम २५%/उच्च १५%) जनसंख्या
- मध्यकालीन चरण (ई. २०२१- २०२५): सेवाको स्तरमा सुधार (मध्यम ४०%/उच्च ३०%) जनसंख्या, कार्यदक्षता र दिगोपनमा सुधार
- दीर्घकालीन चरण (ई. २०२६- २०३०): सेवाको स्तरमा सुधार (मध्यम ५०%/उच्च ५०%) जनसंख्या, प्रभाव लेखाजोखा
- दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न नेपाल सरकार खानेपानी मन्त्रालय, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थान विभाग ले खानेपानी क्षेत्र विकास योजना २०१५ -३० तयार पारी कार्यान्वयन गर्दै आइ रहेको छ।
- यसका साथै खानेपानी तथा ढल व्यवस्थान विभाग अन्तर्गत खानेपानी तथा सरसफाइको को अवस्था पहिचान गर्न एन वाश एप्लिकेशन प्रयोग गरी तथ्यांक संकलन गर्ने र त्यसका आधारमा खानेपानी तथा सरसफाइ योजना तर्जुमा गर्ने प्रक्रिया को शुरुवात गरेको छ।
- साथै हाल सम्म भिभिन्न प्रकारका योजना अन्तर्गत खानेपानीमा ९३% जनसंख्या को पंहुच रहेको छ र आगामी वर्षको नीति, कार्यक्रम तथा बजेट मार्फत आगामी वर्षमा ९८% पुर्याउने लक्ष्य लिएको छ।
- खानेपानी सरसफाइमा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न एक घर एक धारा प्रणाली लागु गरेको छ /
- नेपाल सरकारले भिभिन्न दात्रीनिकायसँग साझेदारी गरी स्थानीय निकाय को नेतृत्वमा समुदाय स्तरमा खानेपानी तथा सरसफाइ योजना लगायत अन्य क्षेत्रको योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दै आइरहेको छ

१.१.४. अन्तरक्षेत्रीय सवालहरू

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

जलउपयोग गुरुयोजना स्थानीय समुदायको सहभागितामा निर्माण हुने हुदा पानीसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने लिङ्ग, वर्ग र समुदायको आवश्यकता र चाहनामा आधारित हुने गर्दछ। नेपाल सरकारले बि.सं. २०७४ सम्ममा सबै नेपाली जनतालाई आधारभूत खानेपानी र सरसफाइ सेवा उपलब्ध गराउने राष्ट्रिय लक्ष्य हासिल गर्ने तर्फ अग्रसर रहेको छ। त्यसका लागि पानी वितरण र उपभोग प्रक्रियालाई न्यायोचित र समावेशी बनाउन जलउपयोग गुरुयोजनाले सहयोग पुरयाउँदछ। पानीको घरायसी प्रयोगका लागि महिलाहरू पानीसँग बढी संलग्न हुने हुँदा पानिका स्रोतहरूको पहिचान, स्रोत छनौट देखि योजना तर्जुमाका

चरणहरुमा महिलाहरुको उल्लेख्य सहभागिता गराई जलउपयोग गुरु योजना तयारी गरिन्छ । त्यस्तै अपांगता भएका व्यक्तिहरुको खानेपानी र सरसफाइ जस्ता आधारभूत सेवाहरुमा पहुँच बढाउन तथा अपांगतामैत्री अवधारणाको विकासका लागि उनिहरुको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका हरेक चरणमा सहभागिता सुनिश्चित गर्दछ। हाम्रो देशको परिवेशमा जलस्रोतको पहुँच र नियन्त्रणमा लैङ्गिकताका आधारमा छाउपडी र जातिय भेदभावबाट प्रायः महिला, बालीका र सीमान्तकृत समूहका सदस्यहरु बढी प्रभावित भएको देखिन्छ। पानीको स्रोतको संरक्षण, पिउने पानी घर नजिक उपलब्ध हुँदा र निर्णय गर्ने तहमा महिला तथा सीमान्तकृत समूहको सहभागिताले उनीहरुको समयको बचत, लैङ्गिक हिंसाको जोखिम, शोषण र नकारात्मक परिणामहरु कम गर्न मद्दत गर्दछ, साथै समुदायको जीविकोपार्जन प्रत्यक्ष रुपमा पानीसँग जोडिएको हुने हुदा त्यस्ता विपन्न वर्गहरुको सहभागिता जस्ता लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका सवालहरुलाई जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण र तत्पश्चातका कार्यान्वयन प्रक्रियामा समेटेको हुन्छ।

जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन

जलवायु परिवर्तनले गर्दा नेपालमा औसत पानी पर्ने समयमा घटबढ भइरहेको हुँदा जलस्रोतहरुमा पानीको बहाव घट्दै गईरहेको र त्यसले प्रत्यक्ष रुपमा समुदायको खानेपानी आपूर्ति, सिंचाइ लगायत जीविकोपार्जनमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ। त्यस्तै विभिन्न किसिमका प्राकृतिक प्रकोपहरु मुख्यतः बाढी, पहिरो, भूकम्प जस्ता प्रकोपहरुले खानेपानी तथा सिंचाइका लागि प्रयोग भएका पानीका मुहानहरु पुरिने, सुक्ने, हराउने र भासिने गरेको हुँदा त्यसले एकातिर समुदायको खानेपानी तथा जीविकोपार्जनका लागि आवश्यक पानीको अभाव भइरहेको छ भने अर्कोतिर खानेपानी, सिंचाइ तथा जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि निर्मित संरचनाहरुको दिगोपना र सुचारुपनामा असर पुऱ्याई रहेको छ ।

उपरोक्त सवालहरुलाई सम्बोधन गर्नका लागि स्रोतसँग सम्बन्धीत, पानीको स्रोतको नजिक रहेको र स्रोतको प्रयोग गरि रहेको व्यक्ति तथा समुदायको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । त्यसकारण निश्चित भूगोल क्षेत्र तथा समुदायमा रहेका पानीका स्रोतहरुको अधिकतम प्रयोग र संरक्षणको जिम्मेवारी तथा भूमिका त्यहि बसोबास गर्ने समुदाय, स्थानीय निकाय र संघ सस्थाहरुको रहन्छ । यस्ता समस्याहरुको न्यूनीकरणका लागि स्थानीय निकाय र जन समुदायको क्षमता विविकास गरि उनिहरुको अगुवाई तथा सभागितामा जल उपयोग गुरुयोजना तयारी गर्नु आवश्यक हुन्छ । त्यसकारण जलउपयोग गुरुयोजनाले समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरि जलवायु परिवर्तन अनुकूलित र प्रकोपहरु आइपर्दा पनि जोखिम कम हुने हिसाबले गरिने योजना तर्जुमालाई महत्व दिएको छ, जसबाट जलवायु परिवर्तनका असरहरु न्यूनीकरण हुनुका साथै विपद जोखिम व्यवस्थापनमा मद्दत पुग्दछ ।

१.२. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्य र क्षेत्र

१.२.१. जलउपयोग गुरुयोजनाका उद्देश्यहरु

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय स्तरमा जलस्रोतको प्रभावकारी, समानुपातिक, पारदर्शी र दक्ष रुपले पानीको बहु-उपयोग गर्न एकीकृत योजनाको विकास गर्नु हो । यस योजनाले स्थानीय सरकार र मातहतका जलाधार क्षेत्रहरु भित्रका कुनै निश्चित समुदाय वा समुदायहरु बीचमा जलस्रोतको सही

उपयोग, समानुपातिक वितरण तथा बाँडफाँड मार्फत दिगो रूपमा सवै प्रकारका आवश्यकताहरु पुरा गर्न सुनिश्चितता प्रदान गर्दछ। यसका साथै स्थानीय सरकार, समुदाय र पछाडी पारिएका समुदायको क्षमता विकास गरि उनीहरुको पहुँच, अपनत्व र पूर्ण सहभागिता गराएर पानीको अधिकतम उपयोग र दिगोपनको सुनिश्चित गर्नु पनि यसको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ।

जलउपयोग गुरुयोजनाका विशिष्ट उद्देश्यहरु यसप्रकार रहेका छन्;

- सम्बन्धीत भूगोल भित्रको जलस्रोतसँग सम्बन्धीत सूचना, विद्यमान अवस्था तथा सुविधाहरु पहिचान गर्ने।
- पानीका उपलब्ध सबै स्रोतहरुको विश्लेषण गरी स्रोतहरुको समतामूलक, विवेकपूर्ण प्रयोग र दिगोपनाको सुनिश्चितता गर्नका साथै योजना प्रति अपनत्वको भावनाको विकास गरी निर्मित संरचनाहरुलाई दीर्घकालीन बनाउन मद्दत गर्ने।
- जलस्रोतहरुको बहुउपयोग गर्नको लागि अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरि यस क्षेत्रमा दीर्घकालीन लगानी प्राप्त गर्ने।
- वातावरणीय दिगोपनाको साथै जल सम्बन्धित भौतिक पुर्वाधारहरु र तिनको दिगो व्यवस्थापनको लागि संस्थागत र वित्तीय व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने।
- जलस्रोत क्षेत्रको लगानी नीति तथा दुरदृष्टी निर्माण गरी लक्ष्य हासिल गर्न आन्तरिक तथा बाह्य श्रोत तथा सरोकारवाला पहिचान गर्ने।
- गाउँपालिका स्तरका जलस्रोत र यससँग सम्बन्धित प्राकृतिक स्रोतहरुको संरक्षण गर्न, सरसफाइ र स्वच्छता प्रवर्द्धन आदिमा सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास गर्ने।
- जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताको क्षेत्रमा पारदर्शिता, सहभागिता र जवाफदेहिताको अभ्यासको माध्यमबाट सुशासन प्रबर्धन गर्ने।
- जलाधार तथा उपजलाधार क्षेत्र भित्र पर्ने पानीका स्रोतहरुको संरक्षणमा बढावा दिदै पानीको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्उपयोग तथा वातावरणीय स्वच्छताका पक्षहरुमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास तथा सचेतिकरण गर्ने।
- जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छता सम्बन्धी सेवाहरुको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभहरुमा समतामूलक पहुँचका साथै जलस्रोतको न्यायोचित बाँडफाँड सुनिश्चित गर्ने।
- पानीसँग सम्बन्धित योजना तर्जुमा, क्षमता विकास र कार्यान्वयनका हरेक पक्षमा महिला तथा अन्य सीमान्तकृत समूहहरुको समतामूलक सामाजिक तथा आर्थिक विकासलाई प्रवर्धन गर्ने।

१.२.२. जलउपयोग गुरुयोजनाले समेटने क्षेत्रहरु

कुनै निश्चित क्षेत्र भित्र अवस्थित पानीका स्रोतहरु (पृथ्वीको सतह माथी वा सतहका वा सतह भित्रका) को व्यवस्थापनगरी दिगो उपयोग गर्न गुरुयोजनाले समेटने क्षेत्रहरुलाई जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीका माध्यमबाट ब्याख्या गर्ने गरिन्छ।

जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सी :- जलउपयोग गुरुयोजनालाई विद्यमान कानूनी प्रावधानहरु अनुसार निर्माण गर्न तथा गुरुयोजना तयारीलाई सहज बनाउनुका साथै योजना निर्माण प्रकृत्यालाई ब्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्नका लागि जलउपयोग व्यवस्थापन कुर्सीको अवधारणालाई अवलम्बन गरिएको छ। यो अवधारणा

सरोकारवालाहरुको बुझाईमा एकरूपता ल्याउन निकै प्रभावशाली औजारका रूपमा रहेको छ । जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सिले औल्याएका र गुरुयोजनाले समट्ने ४ (चार) वटा क्षेत्रहरुको चर्चा तल गरिएको छ ।

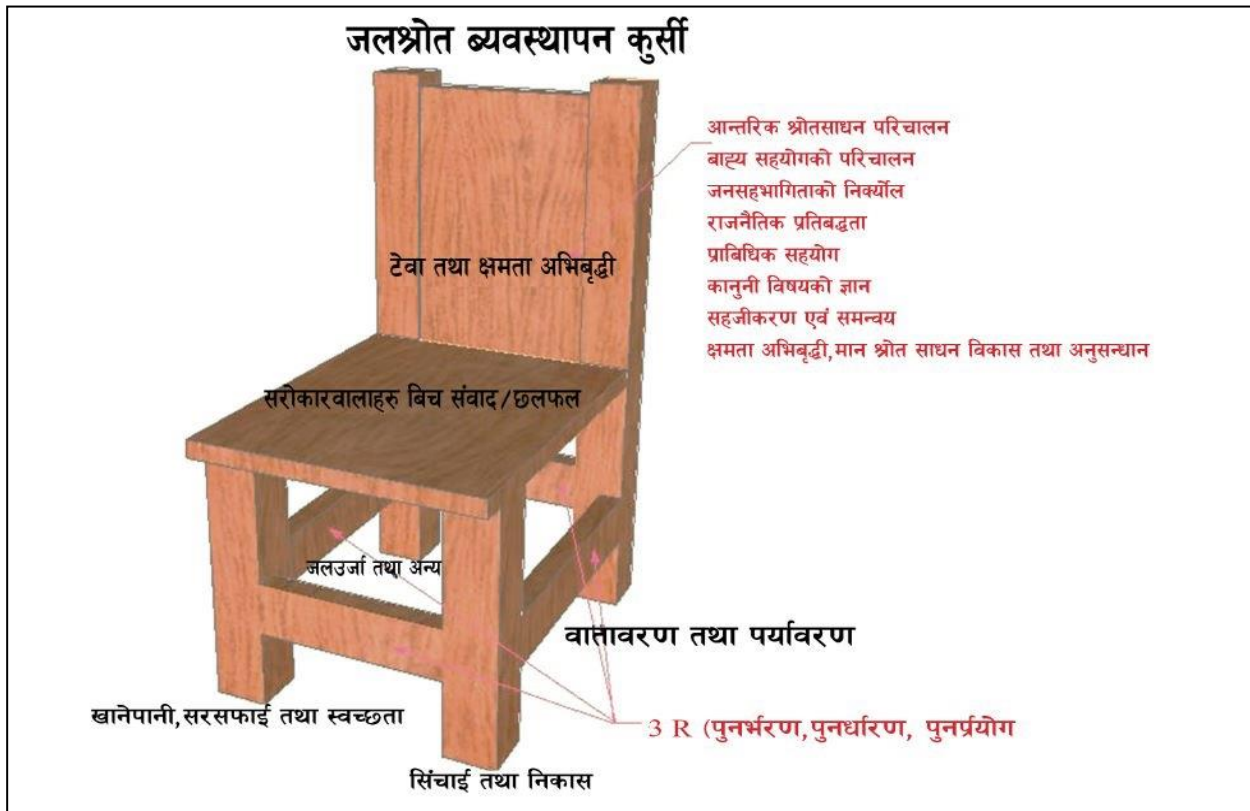
खानेपानी तथा सरसफाइ:- खानेपानीका योजनाहरु (नयाँ, मर्मत, पुर्ननिर्माण, सेवा विस्तार र सतह, भूमिगत, बर्षातको पानी आदि), स्रोत सुधार तथा संरक्षण, स्वच्छता, सरसफाइ र चर्पी निर्माण, व्यक्तिगत, घरेलु तथा वातावरणीय सरसफाई खुला दिसा मुक्त तथा पूर्ण सरसफाइ योजना र योजनाहरुको सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार रणनीति आदि ।

सिंचाइ तथा निकास:- परम्परागत कुलो सिंचाइ योजना र लघु तथा आधुनिक पोखरी सिंचाइ योजनाहरु र ढल निकास। परम्परागत सिंचाइ (कुलो, नहर) प्रणाली हालको सिंचाइ प्रणालीहरुको मर्मत सम्भार तथा पुनःनिर्माण आदि। आधुनिक सिंचाइ (फोहरा सिंचाइ, थोपा सिंचाइ, पोखरी) करेसाबारीको लागि लघु सिंचाइ, खेरजाने पानीको उचित निकास तथा करेसावारी व्यवस्थापनमा प्रयोग आदि, ।

वातावरण तथा पर्यावरण: स्रोत सुधार तथा संरक्षण, स्रोतहरुको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्उपयोग क्रियाकलापहरु, बर्षातको पानी संकलन, विभिन्न पोखरीहरु निर्माण तथा (मनोरञ्जनात्मक र धार्मिक, माछापोखरी, आहाल), वन व्यवस्थापन, चरन क्षेत्रहरुको व्यवस्थित विकास, पाखो तथा गहा सुधार, नदी नियन्त्रण, पहिरो नियन्त्रण, वातावरणीय सरसफाइ आदि, ।

जलशक्ति र अन्य: परम्परागत तथा सुधारिएको पानीघट्ट, साना जलबिद्युत उत्पादन आदि। पानीमिल, सुधारिएको घट्ट, घरेलु उद्योगका लागि पानी, लघु जलबिद्युत योजना, माछा पोखरी, जनावरका लागि पानी, धार्मिक प्रयोजनका एवं जलक्रिडास्थलका लागि पानी, उन्नत स्तरको जीविकोपार्जन लघुवित्त विकास (सामुदायिक संस्था र सहकारी आदि)

माथि उल्लेखित मुख्य क्षेत्र बाहेक पनि गुरुयोजनाको समग्र निर्माण चरणले तपसिलका बिषयबस्तु समेटेको हुन्छ।

□□□□ □ : □□□□□□ □□□□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□

- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद जोखिम व्यवस्थापनका लागि पानीका स्रोतहरुको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्प्रयोग।
  - सरोकारवालाहरुको छलफलको थलो: जलस्रोतहरुको समष्टिगत प्रयोगमा उत्पन्न हुन सक्ने विवाद न्यूनीकरण, जलाधार क्षेत्रहरु विचको पारस्परिक सम्वन्ध, पानीको उपयोगितामा पानीका उपयोगका क्षेत्रहरुको प्राथमिकता आदि।
  - टेवा तथा क्षमता अभिवृद्धी: स्थानीय तह, समुदायहरुको आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत साधनको परिचालन, जनसहभागिताका पक्षहरु, राजनैतिक क्षेत्रको प्रतिबद्धता, कानूनी विषयहरुको सचेतिकरण, स्थानीय स्रोत साधनहरुको समग्र विश्लेषण र स्थानीय समुदायहरुको क्षमता विकास आदि।
- समग्रमा स्थानीय सरकारहरुले आफ्नो योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र मुल्याङ्कन गर्दा साथै स्रोत साधन जुटाउन र सरोकारवालाहरुलाई छलफल र लगानीको वातावरण बनाउन जलस्रोत व्यवस्थापन कुर्सीलाई सहज औजारको रुपमा प्रयोग गर्न सक्दछन्।

१.३. जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणमा अपनाइएका पद्धतिहरु

१.३.१. स्थानीय तहका विद्यमान रणनीतिक योजनाहरुको समीक्षा

यस गाउँपालिकाको खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रको क्षेत्रगत योजना तथा नीतिहरु बनेको देखिदैन। हाल NAWASH र जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको आवधिमा यस गाउँपालिकाको सबै बस्तीहरुमा छलफल गरि NAWASH प्रणाली अद्यावधिक गरि जलउपयोग गुरुयोजनाका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरु सङ्कलन र प्रविष्टि गरिएको छ। यसका साथै गाउँपालिकाले तपशिलका नीति, कार्यविधि तथा योजनाहरु निर्माण गरेको देखिन्छ। महावै गाउँपालिकामा तयार पारिएका ऐन, नीति तथा कार्यविधिहरु तालिका १ मा प्रस्तुत तरिएका छन्।

तालिका 1: गाउँपालिकाले निर्माण गरेका विभिन्न ऐन, नीति,, कार्यविधि तथा योजनाहरु

गाउँपालिकाले निर्माण गरेका ऐन/नीति, कार्यविधि तथा योजनाहरु	कार्यान्वयनको अवस्था
महावै गाउँ पालिका खानेपानी तथा स्वच्छता व्यवस्थापन कार्यविधि २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
स्थानीय विपद तथा पुर्व तयारी तथा प्रतिकारी योजना २०८०	कार्यान्वयनमा रहेको
विपद व्यवस्थापन तथा कार्य संचालन कोष कार्यविधि २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
विपद न्युनीकरण जोखिम व्यवस्थापन ऐन २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
आपत कालिन संचालन केन्द्र २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
विपद पोर्टल संचालन कार्यविधि २०८०	कार्यान्वयनमा रहेको
स्थानीय विपद तथा जलवायु उत्थानशिल योजना २०८०	कार्यान्वयनमा रहेको
आर्थिक ऐन २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
योजना अनुगमन कार्यविधि २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
स्वास्थ्य ऐन २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको
शिक्षा ऐन २०७९	कार्यान्वयनमा रहेको

स्रोत: महावै गाउँपालिकाको वेबसाइट, <https://mahawaimun.gov.np/act-law-directives>

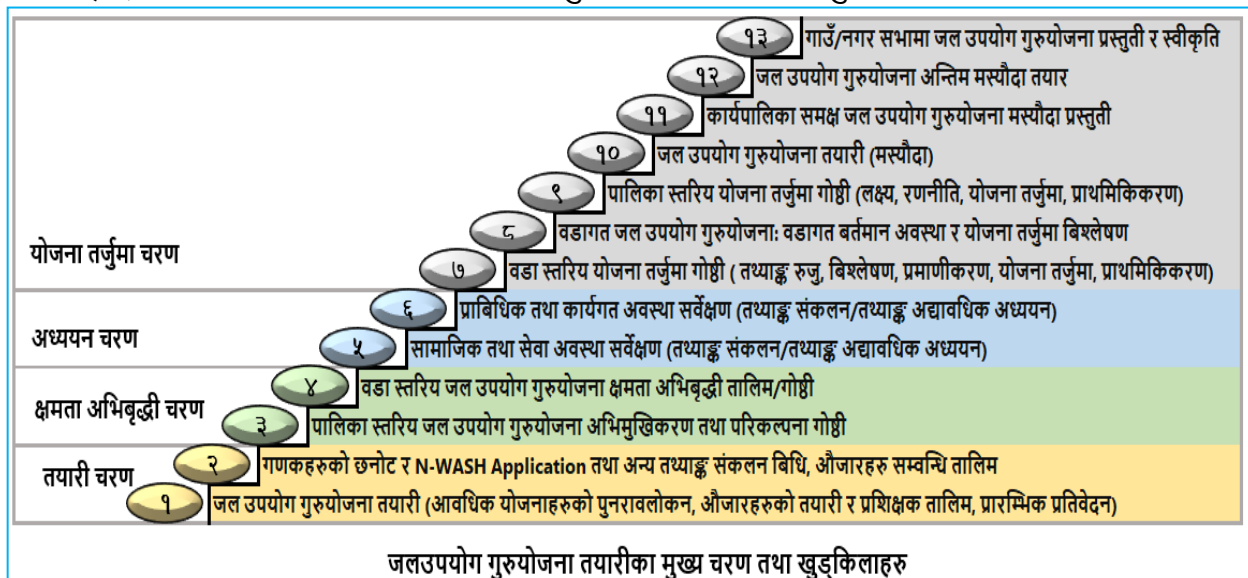
माथि उल्लेख गरिए अनुसारका केहि ऐन, कार्यविधि तथा योजनाहरुको निर्माण गरिएको भएता पनि त्यसको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन हुन सकेको देखिदैन। सबै दस्तावेजहरु गाउँपालिकाको वेब साइटमा राखिएको छैन। उपरोक्त सूचनाहरु गाउँपालिकाका कर्मचारीहरुसँग संकलन गरि लिइएको हो। छलफलका अनुसार सबै ऐन कानूनहरु वेब साइटमा राख्ने तयारि समेत भै रहेको साथै गाउँ पालिकाले विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित अन्य ऐन/ नीति/ कार्यविधिहरु पनि बनाउने योजना रहेको छ। खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्धन का लागि प्रत्यक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याउने नीति तथा रणनीतिहरु जस्तै: जलस्रोत नियमावली, खानेपानी तथा सरसफाइ रणनीति/पूर्ण सरसफाइ रणनीतिहरु बनेको देखिदैन। त्यसैले पनि अब निर्माण हुने खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना र यस जलउपयोग गुरुयोजना गाउँपालिकाको लागि क्षेत्रगत योजना तर्जुमा गर्न सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

१.३.२. रणनीतिक योजनाहरूको एकीकरण

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि गाउँपालिकामा तर्जुमा गरिएका जलस्रोतसँग सम्बन्धित ऐन, नीति, नियम र योजनाहरूको अध्ययन, विश्लेषण र उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको एकिकरण गर्ने कार्य गरिएको छ। गाउँपालिकाको WASH योजना, गाउँ पार्श्वचित्र, विभिन्न विषयगत शाखाका तथ्याङ्कहरूका साथै सरोकारवाला निकायहरूको तथ्याङ्कहरूलाई समेतलाई समायोजन गरी गुरुयोजनाको अन्तिम प्रारूप तयार गरिएको छ। जलउपयोग गुरुयोजना तयार गर्दा गाउँपालिकामा उपलब्ध तथ्याङ्कहरूका अतिरिक्त आवश्यक अन्य तथ्याङ्कहरू सामाजिक तथा प्राविधिक सर्वेक्षण, सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका भेला, अन्तर्क्रिया, लक्षित समूह/समुदाय भेटघाटमा आधारित भई प्रचलित ऐन कानूनहरूलाई समेत ध्यानमा राख्दै योजनाहरू तर्जुमा गरिएका छन्।

१.३.३. जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रकृया र चरणहरू

जलउपयोग गुरुयोजनाको अन्तिम प्रतिवेदन गाउँपालिकास्तरमा गरिएका श्रृंखलावद्ध क्रियाकलापहरूको नतिजा हो। गुरुयोजना तयारीमा गरिएका क्रियाकलापहरूमा गाउँपालिकाकामा तर्जुमा गरिएका क्षेत्रगत रणनीति तथा योजनाहरू अध्ययन, गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति अवलोकन, समुदाय स्तरमा गरिएका सर्वेक्षण, अन्तर्क्रिया, जनचेतना तथा क्षमता विकास निश्चित समुदाय तथा जानिफकार भेटघाट, संस्थागत क्षमता विकासका कार्यहरू तथा तथ्याङ्क प्रमाणीकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठीहरू पर्दछन्। गुरुयोजना तयारी कार्यलाई एकरूप बनाउन तथा यस कार्यमा समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्न चरणवद्ध कार्यपद्धति

निर्माण गरि कार्यान्वयनमा ल्याईएको छ। यस प्रक्रियामा निम्न अनुसारका पाँचवटा चरण अन्तर्गत चित्र-२ अनुसार १३ वटा खुड्किलामा आधारित रही जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्य सम्पादन गरिएको थियो।

तयारी तथा पुर्व योजना तर्जुमा चरण

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रारम्भिक चरण भित्र स्थानीय तह (गाउँपालिका र वडा) को आवश्यकता, उत्सुकता, लगानी प्रतिवद्धता आदिमा आधारित भई गाउँपालिका छनौट गर्ने लगायत सेवा प्रदायक संस्था र व्यक्तिहरु छनौट तथा तालिम लगायत क्रियाकलापहरु संचालन गरिएका थिए।

तयारी चरणमा युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजनाले NWASH र जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण (DAI Collect KoBo) सम्बन्धी ३ दिने प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिम आयोजना गरिएको थियो। उक्त प्रशिक्षक प्रशिक्षण तालिममा साँझेदार संस्थाहरुबाट गुरुयोजना निर्माण लक्ष्य राखिएका स्थानीय तहहरुका लागि ३० जना सहभागी भएका थिए। सहभागीहरुको विवरण निम्न तालिका अनुसार रहेको छ।

तालिका 2: प्रशिक्षक प्रशिक्षणमा सहभागी विवरण

जम्मा सहभागी	लिंग अनुसार			जातजाति अनुसार सहभागी विवरण					
	महिला	पुरुष	अन्य	ब्राम्हण/ठकुरी/क्षेत्री/सन्यासी	दलित	जनजाति	नेवार	मुस्लिम	अन्य
४	०	४	०	३	०	०	१	०	०

क्षमता विकास चरण

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका सम्पूर्ण कार्यहरुको अगुवाई तथा नेतृत्व गाउँपालिकाबाट गर्नुपर्ने भएकाले यस चरणमा जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि स्थानीय स्तरमा विभिन्न सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास गर्ने कार्यहरु गरिएका थिए। जस अन्तरगत गाउँपालिका स्तरमा जलउपयोग गुरुयोजना सम्बन्धी परामर्श गोष्ठी तथा अभिमुखिकरण, १० वटै वडाहरुमा वडास्तरिय जलउपयोग गुरुयोजना तयारी

प्रक्रिया सम्बन्धी परामर्श बैठक र अभिमुखिकरण गोष्ठी, वडा तहमा दलित, महिला तथा पछाडी पारिएका वर्गहरुको लागि क्षमता विकास तालिम, उप-जलाधार स्तरीय गुरुयोजना तथ्याङ्क संकलनमा समन्वय र सहयोग गर्न स्वयम् सेवी सहजकर्ता छनौट, विभिन्न प्राविधिक समितिहरु गठन तथा अभिमुखिकरण बैठक र

अन्तरक्रिया आदि क्रियाकलापहरु संचालन गरिएका थिए। यो चरणमा अध्ययन चरणमा सम्पादन गरिने क्रियाकलापहरु सम्बन्धी विस्तृत कार्ययोजना समेत तयार गरिएको थियो।

महावै गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा विभिन्न क्षमता विविकासका क्रियाकलापहरु संचालन गरिएका छन्। तथ्याङ्क संकलनका लागि परिचालन हुने गणकहरुका लागि NWASH तथा DAI Collect KoBo एप्लिकेशन प्रयोग सम्बन्धी तालिम, वडा तथा गाउँपालिकास्तरमा जनप्रतिनिधिहरु/स्थानीय बुद्धिजीवी, समाजसेवी, गाउँपालिका स्तरमा क्रियाशील राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरु सहितको उपस्थितिमा क्षमता विविकासका विभिन्न क्रियाकलापहरु संचालन गरिएका थिए। जलस्रोतको न्यायिक बाँडफाँड, जलस्रोत सम्बन्धी विद्यमान कानूनहरुको जानकारीका साथै जलस्रोतहरुमा समान अधिकार र पहुँचका लागि महिला तथा पछाडी पारिएका वर्गका प्रतिनिधिहरुका लागि समेत क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी २ दिने तालिम संचालन गरिएको थियो। जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा महावै गाउँपालिकामा संचालन गरिएका क्षमता विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरुका सहभागीहरुको लैङ्गिक र जातिय विवरण तालिका-३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३: क्षमता विविकास सम्बन्धी तालिमका सहभागीहरुको लैङ्गिक र जातिजातिगत विवरण

संचालन मिति र सम्पन्न क्रियाकलापहरु	पुरुष	महिला	अन्य	ब्राह्मण/क्षेत्री / ठकुरी/ सन्यासी	जनजाति	नेवार	दलित	मुस्लिम	अन्य	जम्मा सहभागी
६-८ बैशाख, २०८०										
गणकहरुलाई NWASH र WUMPको तथ्यांक संकलन तालिम	२३	७	०	२५	१	०	४	०	०	३०
१३-१४ बैशाख, २०८०										
महावै गाउँ पालिका स्तरीय परामर्श गोष्ठी	३०	११	०	३५	१	०	५	०	०	४१
१६ -३० बैशाख, २०८०										
वडा स्तरीय परामर्श गोष्ठी	८१	५२	०	१११	०	०	२२	०	०	१३३
१६ -२५ बैशाख, २०८०										
लक्षित वर्गलाई क्षमता विकास तालिम	५४	१३४	०	१५८		०	३०	०	०	१८८
१६ -३० बैशाख, २०८०										
वडा स्तरीय क्षमता विकास तालिम	७९	८४	०	१३६	०	०	२७	०	०	१६३
	२६७	२८८	०	४६५	२	०	८८	०	०	५५५

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, क्षमता विकासका क्रियाकलापहरु, २०८०

सूचना संकलन/अध्ययन चरण

यस चरणमा क्षमता विकास चरणमा तयार गरिएको कार्ययोजनामा आधारित भई उप-जलाधार क्षेत्र स्तरीय भेला र बैठकहरूका माध्यमबाट सामाजिक स्रोत नक्शांकनको कार्य गर्नुका साथै सो क्षेत्रको विद्यमान अवस्था पहिचान गर्नका लागि सघन रूपले सामाजिक र प्राविधिक अध्ययन गर्ने जस्ता कार्य सम्पादन गरिएका थिए। उक्त कार्यहरूको लागि प्रत्येक उप-जलाधार क्षेत्रमा २ देखि ३ दिन सम्म (भौगोलिक कठिनता तथा घरधुरी संख्या र अवस्थिति अनुसार फरक पर्न सक्ने) सामाजिक र प्राविधिक क्षेत्रका कर्मचारीहरूको छुट्टाछुट्टै टोली तयार गरी उक्त क्षेत्रका लागि समन्वय गर्न तोकिएका स्वंग सेवाहरूको सहयोगमा विद्यमान तथ्याङ्क संकलन एवं अवस्था विश्लेषणका कार्यहरू संचालन गरिएका थिए। यस कार्यमा उप-जलाधार क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण टोल तथा बस्तीहरूको घरधुरी सहितको तथ्याङ्क, विद्यमान खानेपानी तथा सरसफाइको तथ्याङ्क, निर्माण सम्पन्न एवं चालु अवस्थामा रहेका जलस्रोतसँग सम्बन्धित सबै क्षेत्रका योजनाहरूको तथ्याङ्क संकलन एवं सञ्चालन अवस्था विश्लेषण, विद्यमान पानीका स्रोतहरूको सूची तयार र क्षमता मापन तथा सम्भावित प्रयोग हुन सक्ने क्षेत्रहरूको पूर्वानुमान एवं पहिचान लगायत सो क्षेत्र भित्रका सम्पूर्ण संघ संस्थाहरूको खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छताको तथ्याङ्कहरू संकलन गरी निश्चित ढाँचाका फारमहरूमा भरी हरेक क्षेत्रको अवस्था विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको थियो। यो चरणमा आवश्यकता अनुसार स्थानीय तहका प्राविधिक समिति सदस्यहरू, गाउँपालिका भित्र कार्यरत जलस्रोत सम्बद्ध क्रियाशिल शाखाहरू, गैर सहकारी संस्थाहरूसँगको समन्वयमा तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको थियो। वडा भित्रका सम्पूर्ण उप-जलाधार क्षेत्रहरूको तथ्याङ्क संकलन पश्चात् गुरुयोजनाका तथ्याङ्क संकलन ढाँचाहरूमा तथ्याङ्क प्रविष्टि सहित योजना तर्जुमा चरणको तयारी यसै चरणमा गरिने गरिन्छ।

महावै गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा ७ वटै वडाका ४४ वटै बस्तीहरूमा वडा प्रतिनिधिहरू लगायत टोलका सबै घरधुरीहरूको उपस्थितिमा सहभागितात्मक विधि सामाजिक/स्रोत नक्शांकनबाट सामाजिक तथा प्राविधिक तथ्याङ्कहरू संकलन गरिएको थियो। संकलित तथ्याङ्क/सूचनाहरूको प्रविष्टि N-WASH/DAI Collect KoBo मा गरिएको थियो। संकलित तथ्याङ्कहरूको विवरण संलग्न अनुसूचीहरूमा उल्लेख गरिएको छ।

योजना तर्जुमा चरण

यस चरणमा उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विद्यमान संकलित तथ्याङ्कहरूको आधारमा सबै क्षेत्रलाई विश्लेषण गरी उप-जलाधार क्षेत्रस्तरबाट जलस्रोत सँग सम्बन्धित सबै (खानेपानी, सरसफाइ, उर्जा, वातावरण र पर्यावरण, संस्थागत विकास, स्थानीय मानव संसाधन विकास) क्षेत्रको आवश्यकता पहिचान गरी सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू तर्जुमा गरी वडाका जनप्रतिनिधिहरूको नेतृत्वमा योजनाहरूको वडास्तरीय प्राथमिकीकरण गरिएको थियो। मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजार (CBRT) को आधारमा खानेपानीका योजनाहरूको प्राथमिकीकरण, समुदायको विद्यमान अवस्था, कठिनता विश्लेषण, वास्तविक माग र प्राविधिक परामर्शलाई समेत आधार गरिएको थियो भने अन्य योजनाहरूको हकमा बढी क्षेत्रफल, जनसंख्या लाभान्वित हुने, प्रतिव्यक्ति लागत कम हुने, बिगत ५ वर्षमा कुनै पनि निकायबाट बजेट विनियोजन नभएको तथा व्यवस्थापकीय क्षमता राम्रो भएका र आयआर्जनमा सहयोग पुग्ने जस्ता मापदण्डहरू माथी गाउँपालिकाका

जनप्रतिनिधि र सरोकारवालाहरूले व्यापक छलफल सहित अनुमोदन गरि सोको आधारमा योजनाहरू छनौट गरिएका थिए ।

वडामा योजना तर्जुमा गर्दा योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई वडाले कार्यान्वयन गर्ने तथा बाह्य सहयोग र आन्तरिक स्रोत परिचालन गरि कार्यान्वयन गरिने गरि छुट्टाएर गाउँपालिका स्तरको गुरुयोजनामा समावेश गरिएका छन् । वडा स्तरको योजना तर्जुमा गोष्ठी सामान्यतया २ दिनको हुने भए पनि स्रोत तथा संकलित तथ्याङ्क, प्रस्तावित योजना स्तरीय भूगोलको पुनरावलोकन गर्नु पर्ने अवस्थामा यो प्रक्रिया एक वडाका लागि २ देखि ३ दिन सम्म रहेको थियो । वडा स्तरबाट तर्जुमा गरिएका योजनाहरूलाई अन्तिम रूप दिई जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश गर्नको लागि गाउँपालिका स्तरमा ३ दिने जलउपयोग गुरुयोजना लगानी नीति तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी आयोजना गरी सहभागितात्मक ढंगबाट सबै योजनाहरूको प्रस्तुतिकरण, आवश्यक छलफल एवं समायोजन तथा प्राथमिकीकरण गरी गाउँपालिका तथा अन्य सरोकारवाला सहयोगी संघ/संस्थाहरूबाट योजनाहरूको कार्यान्वयन, परिचालन एवं प्राथमिकता क्रमको अनुसरण गर्न प्रतिवद्धता सहित अनुमोदन गर्ने कार्य गरिएको थियो।

महावै गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा मिति २०८० जेष्ठ १ गते देखि शुरुवात गरि असार २० गते सम्म वडास्तरीय तथ्याङ्क प्रमाणीकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठी (२/२ दिन प्रत्येक वडामा) सम्पन्न गरिएको थियो भने गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी मिति २०८० असार २३ देखि २४ गते सम्म संचालन गरिएको थियो।

वडा स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा वडा प्रतिनिधिहरू, स्थानीयस्तरमा कार्यरत संघ/संस्थाहरू, बुद्धिजीवी, समाजसेवीहरूको उपस्थिति रहेको थियो भने गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा गाउँ प्रमुख, उप-प्रमुख, गाउँ कार्यपालिकाका सम्पूर्ण सदस्यहरू, महिला बालबालिका शाखा, योजना शाखा लगायत सबै सरोकारवालाहरूको उपस्थिति रहेको थियो। वडा स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी र गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीका सहभागीहरूको लैङ्गिक र जातिगत आधारमा विवरण निम्न तालिका-४ अनुसार रहेको छ।

तालिका ४: योजना तर्जुमा गोष्ठीका सभागीहरूको विवरण

मिति	पुरुष	महिला	अन्य	ब्राह्मण/क्षेत्री / ठकुरी/ सन्यासी	जनजाति	नेवार	दलित	मुस्लिम	अन्य	जम्मा सहभागी
११-१८ असार २०८०										
वडा स्तरीय प्रमाणीकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी	२६ ९	११२	०	३३६	०	०	४५	०	०	३८१
२३-२४ असार २०८०										
महावै गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी	३०	५	०	३०	०	०	५	०	०	३५
जम्मा:	२९ ९	११ ७	०	३६६	०	०	५०	०	०	४१६

जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

कार्यान्वयन चरण

यो जलउपयोग गुरुयोजनाको अन्तिम चरण हो । गुरुयोजनाको यो चरणमा सम्पूर्ण योजनाहरूको कार्यान्वयन, उपलब्धिहरूको मापन एवं समीक्षा जस्ता कार्यहरू सम्पादन गरिन्छन्। यस चरणमा जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथमिकता क्रममा रहेका योजनाहरूको अनुसरण, कार्यान्वयन, स्रोत परिचालन, अनुगमन मुल्यांकन एवं सम्पर्क समन्वयका गतिविधिहरू सञ्चालन गरी जलउपयोग गुरुयोजनाको उपलब्धि हासिल गरिनुको साथै समय सापेक्ष गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार गुरुयोजना अद्यावधिक गरिन्छ।

महावै गाउँपालिकाको हाल निर्माणको क्रममा रहेको जलउपयोग गुरुयोजनामा योजना तर्जुमा गोष्ठीमा व्यापक छलफल गरि तोकिएका प्राथमिकताक्रम अनुसार क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने र योजनाहरू कार्यान्वयनका लागि विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने समेत छलफल गरिएको थियो। महावै गाउँपालिकाले खानेपानी योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका लागि योजना छनौटका लागि प्राथमिकीकरणका औजारहरू (CBRT) को आधारमा गर्दा साच्चिकै खानेपानी सेवाबाट बन्चित रहेका वर्ग समुदायहरू समेटिएको धारणा सहभागीहरूको रहेको थियो।

अध्याय-२: गाउँपालिकाको पाश्र्वचित्र

२.१. गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

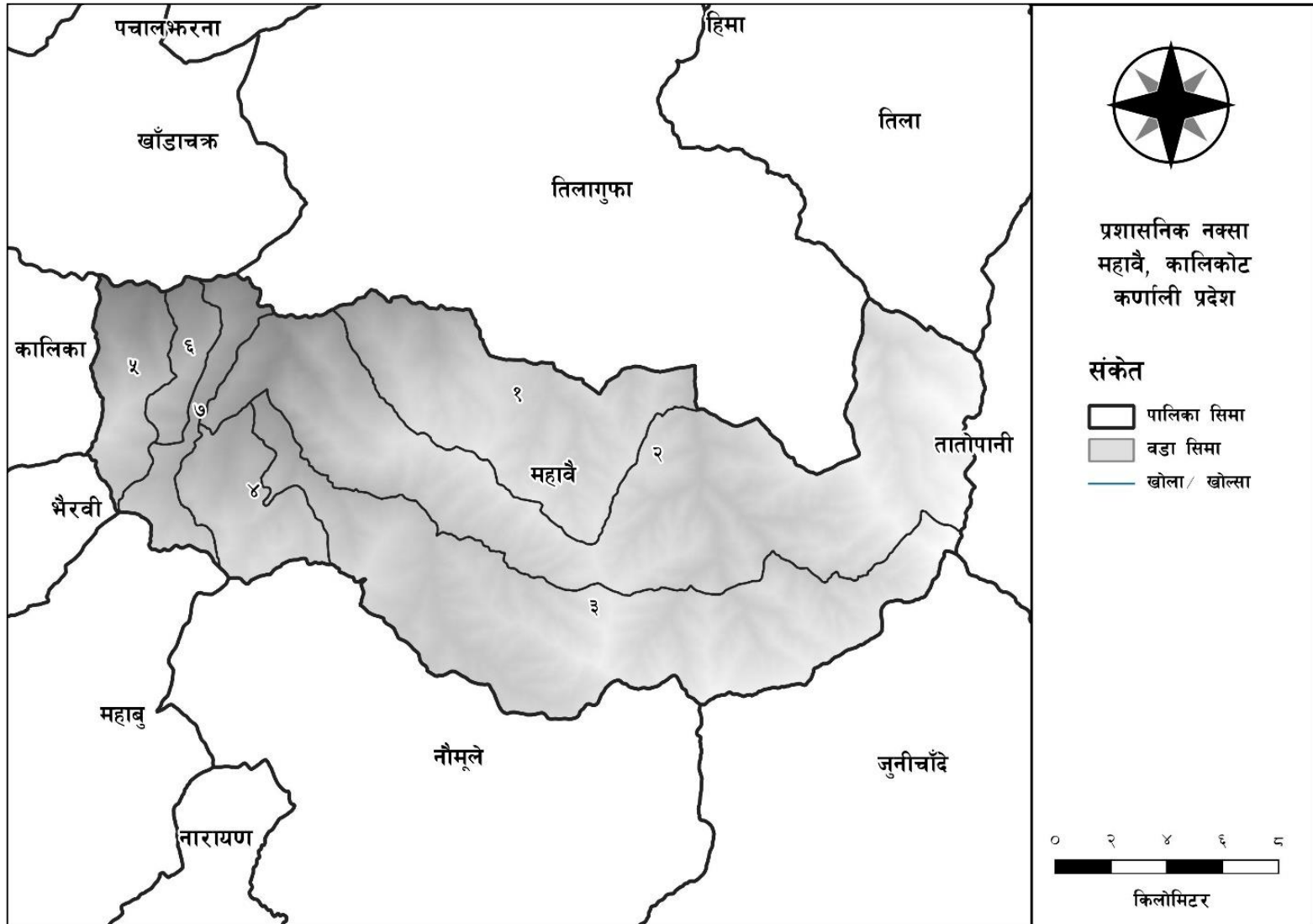
नेपालको कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत कालिकोट जिल्लामा पर्ने महावै गाउँपालिका नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७३ साल फाल्गुन २७ गतेको निर्णयानुसार गठन भएको स्थानीय तहहरू मध्येको एक हो। यो गाउँपालिका साबिकका चिल्खाया, ओदानक्कु र गेला गरी ३ वटा गाउँविकास समिति समावेश गरि पुनसंरचना गरिएको हो। महावै गाउँपालिकालाई ७ वटा वडामा विभाजन गरिएको छ। गाउँपालिकाको वडा नं १ साबिकको चिल्खाया गाउँविकास समितिको वडा न. १ लाई समावेश गरिएको छ। यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा कतामपुर, थाम्खेत, दलित बस्ती र पादमघाट रहेका छन्। गाउँपालिकाको वडा नं २,३,४ साबिकको ओदानक्कु गाउँविकास समितिलाई समावेश गरिएको छ। यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा ओदा, राता, सेर्पू, सिम्खेत, नक्कु, ओङ्खेबाडा, रेङ्पान्डा, सृजनशील र नमूना टोलहरू रहेका छन्। गाउँपालिकाको वडा नं ५,६,७ साबिकको गेला गाउँविकास समितिलाई समावेश गरिएको छ यस वडामा पर्ने मुख्य बस्तीहरूमा रमनी कोटबाडा, थापा गाउँ, गणेश बस्ती, देयार काटिया, नायक बाडा, रकाल्बाडा, औलोला, पिपल्चौतारा, पन्ताडी, सत्याबाडा, चाखा बाडा आदि रहेका छन्।

यो गाउँपालिका कालिकोट जिल्लाको सदरमुकाम मान्माबाट ३० देखि ४० कि.मि. दुरीमा उत्तर पुर्वमा अवस्थित छ। भौगोलिक अवस्थितिका हिसाबले गाउँपालिका क्षेत्र २९ डिग्री ५ मिनेट ४२ सेकेण्ड उत्तरी अक्षांश र ८१ डिग्री ४५ मिनेट २७ सेकेण्ड पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। गाउँपालिकाको पूर्वमा जुम्ला र जाजरकोट, पश्चिममा महावै गाउँपालिका, उत्तरमा खाडाचाक्र नगरपालिका र तिलागुफा गाउँपालिका र दक्षिणमा दैलेख र जाजरकोट जिल्ला रहेका छन्^४।

महावै गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या २०५७ र जनसंख्या ११७०३ रहेको छ। यस गाउँपालिकामा मुख्य गरि क्षेत्री, ब्राह्मण, मगर, दलित समुदायको बसोबास रहेको छ। धार्मिक दृष्टिकोणले यस गाउँपालिकाका मानिसहरू हिन्दुधर्म १०० % मान्दछन्।

महावै गाउँपालिकामा विभिन्न खालका प्राकृतिक तथा सास्कृतिक सम्पदाहरू रहेका छन्। यस गाउँपालिकाको दक्षिणी सीमामा तिला कर्णाली बगेको छ भाने यस गाउँपालिका भित्र बज्रुगाद, भ्यागुने, रक्साद, झ्यागाड खोला रहेका छन्। यहाँ बसोबास गर्ने ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित जातिहरूले मख्यगरि शिवरात्री, दशैं, पादमघाट मेला, माघे संक्रान्ति, चैते दशैं जस्ता चाडपर्व मनाउने गरेका छन् र उक्त समयमा समुदायका मानिसहरूको विशेष जमघट हुने गर्दछ। यस गाउँपालिकामा अधिकांश मानिसहरूको मातृभाषा नेपाली रहेको छ। यस गाउँपालिकाका मुख्य बजार पादमघाट बजार, सेराबाडा, पिली र मान्मा आदि रहेका छन्। महावै गाउँपालिकाको प्रशासनिक नक्सा निम्न अनुसार चित्र न. ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

^४ स्रोत: महावै गाउँ पालिकाको विपद पुर्व तयारि तथा प्रतिकार्य योजना

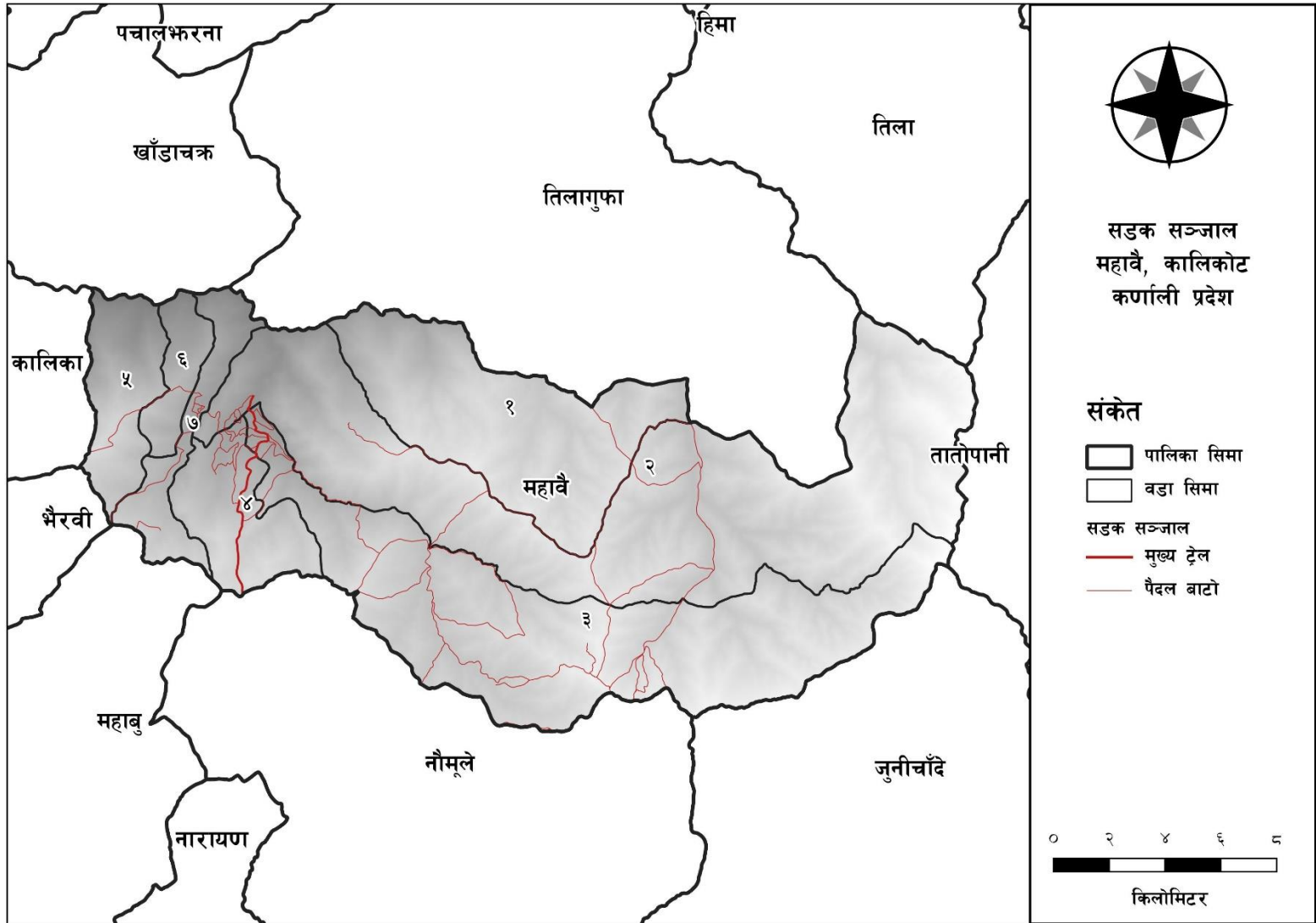

□□□□ □: □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□

२.२. भौगोलिक अवस्थिति र पहुँच

यस महावै गाउँपालिकाको भाग तिला नदी देखि महाबू डाडा पहाड सम्मको क्षेत्रसम्म रहेको छ । महावै गाउँपालिका समुद्र सतह देखि १५५४ देखि २६८६ सम्मको उचाईमा रहेको छ । यस गाउँपालिकाको बढी जस्तो भागहरु पहाड र हिमालमा रहेकोले केहि बेसी क्षेत्र बाहेक सबै वडाहरुमा सधै चिसो नै रहेको हुन्छ । यस गाउँपालिको वडा न. ५ र ६ मा कच्ची सडक निर्माण कै क्रममा रहेको छ भने वाड न. ३, ४ मा दैलेखबाट कच्ची सडक रहकोले समान ढुवानीका लागि ट्र्याक्टरचलेको देखिन्छ। हाल विभिन्न वडाहरुमा सडक को ट्रयाक खोल्ने काम शुरु भएको र हालको सडक को स्तरोन्नती भए पश्चात निकट भविष्य मै यातायात सुभिधाको विकास हुने सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको केन्द्रबाट गैरखाडाबाट दुरीको हिसाबले सबैभन्दा टाढा वडा न. ४ र ५ रहेका छन् तर सडकको हिसाबले सबै भन्दा पहुचमा रहेका छन् । वडा न. ४ मा दैलेखबाट मोटर बाटो पुगेर सामान ढुवानीका लागि ट्र्याक्टर प्रयोग भएको देखिन्छ । त्यसकारण बाह्य सामग्री ढुवानीका लागि अलि सहज रहेको छ भने बलुवाका लागि स्थानीय खोला किनारबाट बोकेर लैजानु पर्ने देखिन्छ । त्यसै गरि वडा ५ र ६ लाई लाई महावै बाट कच्ची सडकले जोडेको छ, भने यी वडाहरुका खानेपानी योजनाहरु उचाईमा रहेकाले बलुवा गिट्टीका लागि तिला नदी को किनारबाट बोकेर लैजानु पर्ने हुन्छ । सबै वडाहरु गाउँपालिकाको केन्द्र देखि २ देखि १० कि. मि. सम्म रहेको तर कुनै पनि वडामा निरन्तर रुपमा यातायातको सुविधा नरहेकोले बाह्य सामग्री ढुवानीमा कठिनाइ हुने देखिन्छ । यस गाउँपालिका सबै वडाहरुमा स्थानीय खोला र तिला नदी पर्ने हुनानले स्थानीय सामग्रीहरुको उपलब्धता राम्रो रहेको देखिन्छ । महावै गाउँपालिकाको कच्ची सडकको संजाल चित्र न. ५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

संकेत : पालिका सिमा, वडा सिमा, सडक सञ्जाल, मुख्य ट्रेल, पैदल बाटो

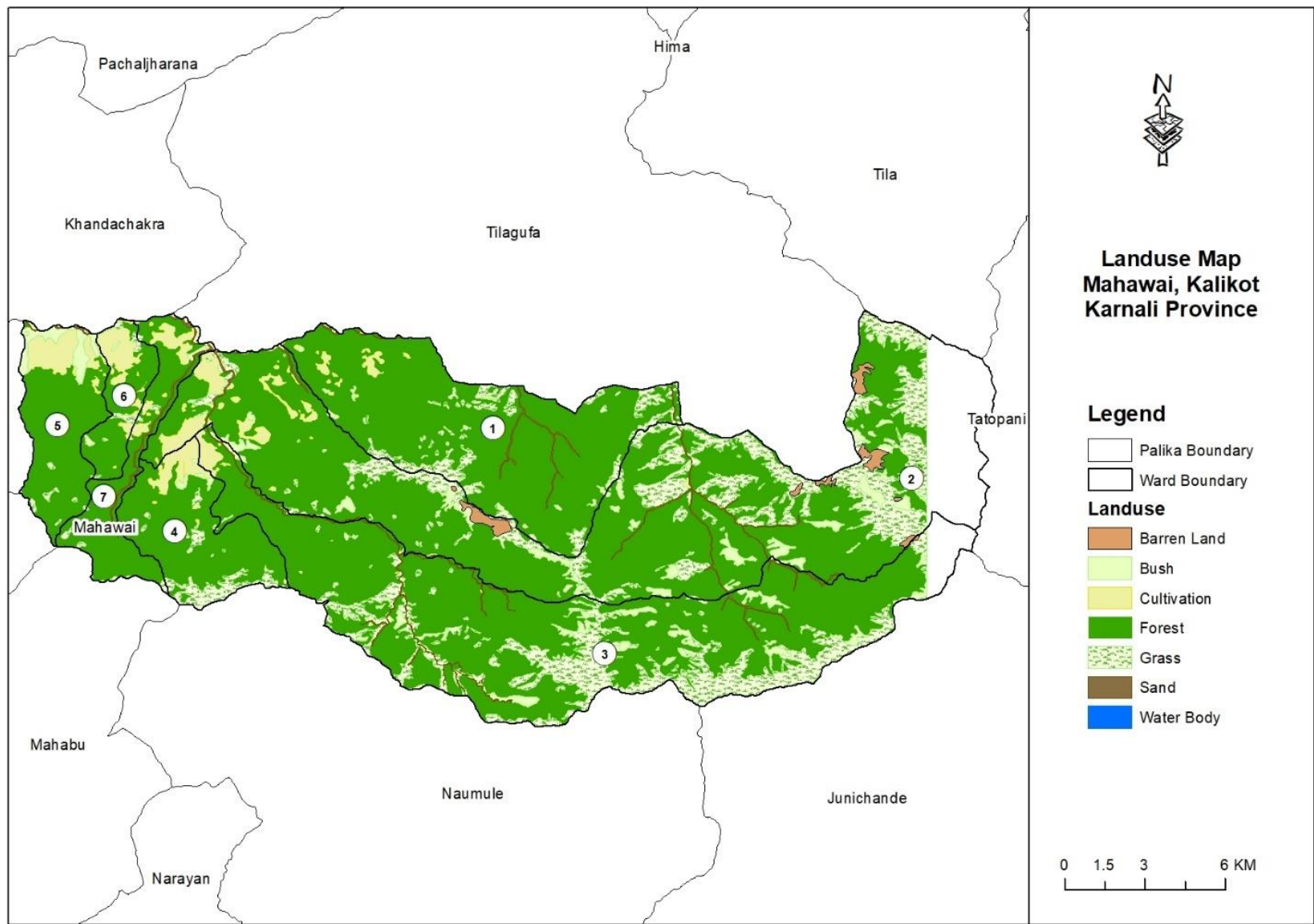
२.३. भौगोलिक स्वरूप तथा भू-उपयोग स्थिति

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत कालिकोट जिल्लाको महावै गाउँपालिका हिमाली भौगोलिक क्षेत्रमा पर्दछ । यस क्षेत्रमा धरातलीय स्वरूपका हिसाबले अधिकांश भूभाग वनजंगल, खेतीयोग्य जमिन, सामान्य भिरालो र चट्टानी क्षेत्रले ओगटेको छ । गाउँपालिका भित्र साविकका पादम्घाट, थामखेत, सिमिखेत, र नदी तथा खोला हो । अरुको बेसी क्षेत्रमा समथर जमिन रहेको छ भने बीचको क्षेत्र केही भिरालो र कम खेतीयोग्य जमिन भएका क्षेत्र रहेका छन् । सामान्य अग्ला र भिराला पहाडी श्रृखलाले बनेको यस गाउँपालिकामा तुलनात्मक रूपमा सामान्य रूपमा छरिएर रहेको बसोबास रहेको पाइन्छ । यस गाउँपालिकाको बढी क्षेत्र वनजंगलले ओगटेको छ जुन २४१.४९ वर्ग कि. मि . रहेको छ । केही चट्टानी क्षेत्र र चरन क्षेत्र नांगा डाँडाका रूपमा रहेका छन् । यँहा १४.४ वर्ग कि. मि. खेति योग्य जमिन रहेको छ । गाउँपालिकाको भू-उपयोगको अवस्था विश्लेषण तलको तालिका न. ५ र GIS नक्सामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका 5: गाउँपालिकाको भू-उपयोग विवरण

क्र.सं.	जमिनको प्रकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि मि)	प्रतिशत
१	खेती योग्य जमिन	१४.४	
२	वन जंगल	२४१.४९	
३	घाँसे मैदान/चरण क्षेत्र	४८.९२	
४	झाडी	११.९८	
५	बाँझो जमिन	२.०९	
६	बलौटे जमिन	३.२२	
	जम्मा	३२२.०७	

स्रोत : महावै गाउँपालिकाको विपद पुर्व तयारि तथा प्रतिकार्य योजना

□□□□ □ : □□□□□□□□ □□ □□□□
□□□□

२.४. प्रमुख जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विवरण

यस गाउँपालिकाको मुख्य जलाधार क्षेत्र भनेको तिला नदी रहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकामा विद्यमान रहेका स -साना खोलाहरूमा बन्जुगाड, भ्यागुनेखोला, झ्यागाड खोला, घट्टेखोला, रक्साड खोला आदि रहेका छन् । यस क्षेत्रमा जलस्रोतहरूको मुख्य गरि खानेपानी र सिंचाइको लागि उपयोग गरेको देखिन्छ । गाउँपालिका भित्र रहेका पानीका मुहानहरू परम्परागत रूपमा खानेपानीमा मात्र प्रयोग भएको देखिन्छ भने आगामी दिनमा ती मुहानहरूको उचित संरक्षण गर्न सकेको खण्डमा खानेपानी, सिंचाइ तथा बहु उपयोगी योजनामा प्रयोग हुनु का साथै स्रोतको संरक्षण भै वातावरण सुधारमा समेत मद्दत पुग्ने देखिन्छ । यसै गरि गाउँपालिकामा विद्यमान रहेको तिला नदी र अन्य खोलाहरूबाट पानी लिफ्ट गरी केही क्षेत्रहरूमा जलस्रोतको थप परिपुर्ति गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ । साथै यी नदीहरूबाट बिजुली उत्पादन समेत गर्न सकिने सम्भावना रहेको देखिन्छ ।

महावै गाउँपालिकाको वडा नं. १, ५, ६, ७ तिला कर्णालीको जलाधार क्षेत्रको सिमानासँग जोडिएका छन् । गाउँपालिकालाई मुलप्रवाह क्षेत्र बनाएर अविरल रूपमा बगिरहने तिला नदी जुम्लाबाट आउने जुम्ला कर्णाली र राराबाट आउने सिंजा खोला मिलेर बनेको छ । यसै गरि यस गाउँपालिकामा विभिन्न वडाको जलाधार बनाएर बन्जुगाड, घट्टे खोला, रक्सार खोला, झ्यागाड खोला, भ्यागुने खोला आदि बगेर गएका छन् । यी खोलाहरू सबै वडाहरूको बेसीमा रहेका खेतहरूको लागि सिंचाइ को प्रमुख स्रोत रहेका छन् भने मध्य भाग तिर बर्षात को मौसममा बढ्ने मूलहरूबाट रोपाईँ गर्नुका साथै अन्य बालीहरूमा सिंचाइ गरिन्छ । जैविक विवधताका हिसावले उच्चपर्वतीय चिसो हावापानीमा पाइने जीव तथा वनस्पतिहरू जस्तै पाखनवेद, कटुकी, सतुवा, विषजडा, डाँफे, मुनाल, कालिज, काँडेभ्याकुर, घोरल, रेडपाण्डा आदि यस जलाधार क्षेत्रको विशेषताको रूपमा रहेका छन् । यसका अतिरिक्त लेकको माथिल्लो भागका अधिकांस स्थानमा वन, घाँसे मैदान तथा खर्कहरू रहेका छन् ।

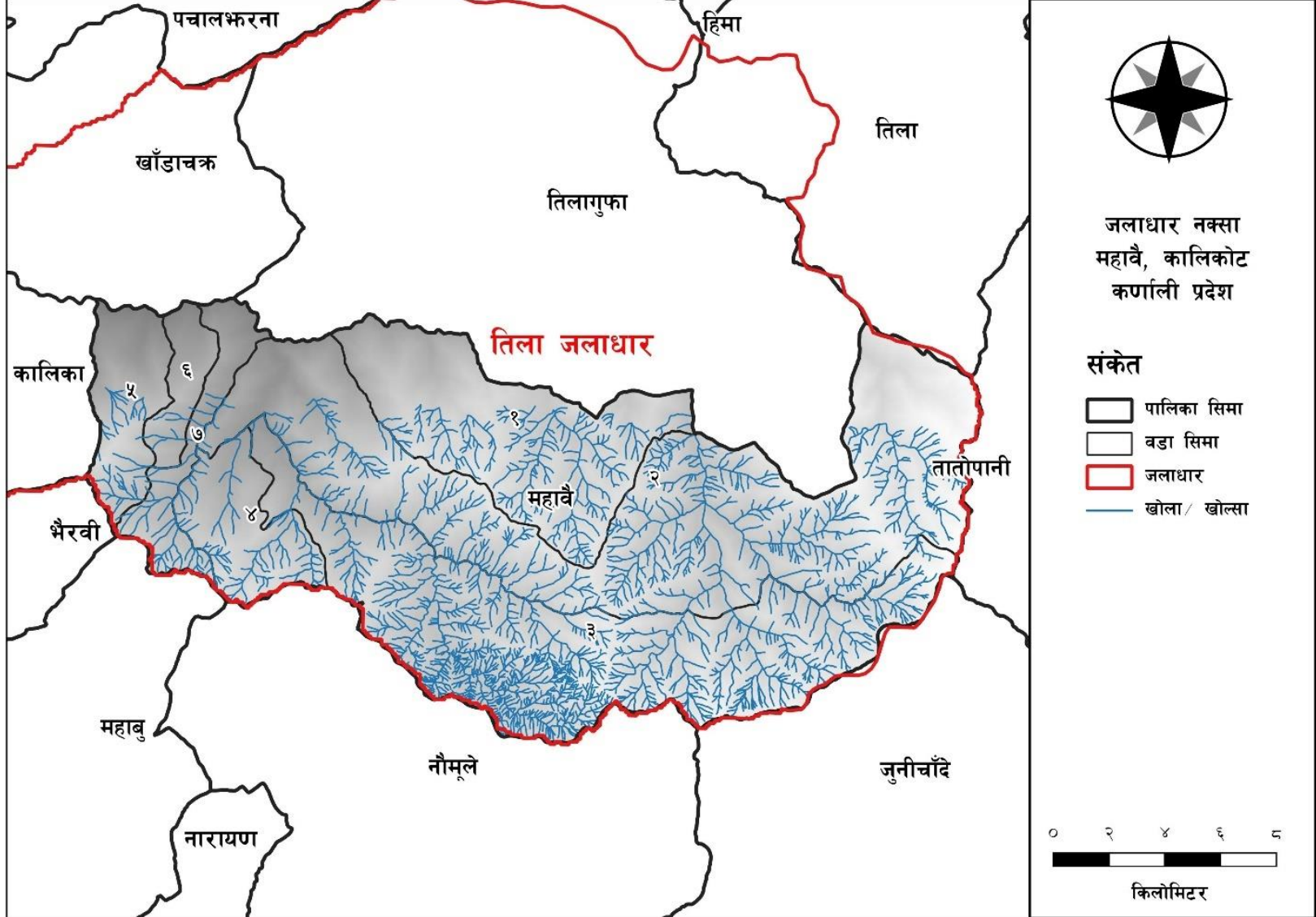
यसरि यस गाउँपालिकामा १० वटा उप-जलाधार क्षेत्रहरू रहेका छन् । उप-जलाधार क्षेत्रहरूको विवरण तालिका नं. ६ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण चित्र ७ मा राखिएको छ ।

तालिका 6: गाउँपालिकामा उप-जलाधार क्षेत्रहरू र वडाहरूको अवस्थिति

क्र.सं.	उप-जलाधार क्षेत्र	उप-जलाधारमा पर्ने वडा नं. हरू
१	घट्टे गाड (मौभेरा)	५
२	गेलाभुलु खोला (छाडेखोला)	५
३	पान्तडी खोला (बस्नेखोला)	६
४	झ्यागाड खोला	२, ७
५	गोदि खोला	२, ३
६	बंजु गाड	१, २
७	फ्यामि खोला	६
८	भैली खोला	१
९	घट्टेखोला (रक्सार)	३
९	भुर्क्या खोला	१,

स्रोत : जलउपयोग गुरुयोजना सर्वेक्षण

□□□□ □: □□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□
□□□□

२.५. गाउँपालिकाको सामाजिक तथा आर्थिक विवरण

२.५.१. गाउँपालिकाको घरधुरी तथा जनसंख्या विवरण

यस गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माण अवधिमा संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकामा जम्मा ४४ वटा मुख्य बस्तीहरू रहेका छन्। सामाजिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या २०५७ रहेको छ भने कुल जनसंख्या ११७०३ रहेको छ। जसमध्ये कुल जनसंख्यामा महिला जनसंख्या ५१% र पुरुष जनसंख्या ४९% रहेको छ। वडागत रूपमा जनसंख्या र घरधुरीको विवरण निम्न अनुसार तालिका-७ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-१ मा दिइएको छ।

तालिका 7: गाउँपालिकामा उप-जलाधार क्षेत्रहरू र वडाहरूको अवस्थिति

वडा न	बस्तीसंख्या	संकलित तथ्याङ्क अनुसार जम्मा घरधुरी	जनसंख्या
१	४	१३४	८८९
२	३	३१४	२१०९
३	५	४०४	१९८२
४	३	२५८	१२८९
५	१४	४५८	२६६७
६	९	२७९	१४८९
७	६	२१०	१२७८
जम्मा :	४४	२०५७	११७०३

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.५.२. जातियता

यस गाउँपालिकामा सामाजिक सर्वेक्षणबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार ब्राह्मण/क्षेत्री/ठकुरी/सन्यासीहरूको जनसंख्या सबैभन्दा बढी अर्थात् ८२%, दलित जनसंख्या १७%, र जनजाति जनसंख्या १%, रहेको छ।

वडा अनुसार जातिगत घरधुरी विवरण तलको तालिका-८ मा दिइएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-१, SA-१ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका 8: वडा अनुसार जातिगत घरधुरीको विवरण

वडा न	टोल संख्या	घरधुरी संख्या						
		दलित	जनजाति	नेवार	मुस्लिम	बाह्रमण/क्षेत्री/सन्यासी	अन्य	जम्मा
१	४	७	०	०	०	१२७	०	१३४
२	३	८७	०	०	०	२२७	०	३१४
३	५	२	०	०	०	४०२	०	४०४

४	३	०	०	०	०	२५८	०	२५८
५	१४	१०८	१२	०	०	३३८	०	४५८
६	९	६२	०	०	०	२१७	०	२७९
७	६	८३	०	०	०	१२७	०	२१०
जम्मा	४४	३४९	१२	०	०	१६९६	०	२०५७
	प्रतिशत	१७%	१%	०	०	८२%	०	

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक प्राविधिक अध्ययन, २०७९

२.५.३. साक्षरता विवरण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार महावै गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७३% रहेको छ, जसमध्ये पुरुष साक्षरता दर ८२% रहेको छ भने महिला साक्षरता दर ६४% रहेको छ। वडागत रुपमा विश्लेषण गरेर हेर्दा सबै भन्दा बढी साक्षरता वडा नं. ४ मा छ भने सबै भन्दा कम वडा नं. ६ मा रहेको छ। वडा अनुसारको साक्षरता दर तालिका-९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ९: वडागत रुपमा साक्षरता विवरण

वडा नं.	साक्षर जनसंख्या (साक्षरता विवरण)				कैफियत
	पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत (%)	संख्या	प्रतिशत (%)	
१	३२०	८५%	२४५	६७%	
२	४३४	८२%	३६६	६३%	
३	५२५	८१%	४०७	६४%	
४	३८७	८८%	३१६	७०%	
५	५१०	७९%	४३२	६४%	
६	४५६	७९%	३५८	६३%	
७	३०९	८५%	२५५	६०%	
जम्मा :	२९४१	८२.७१%	२३७९	६४.४५%	

२.५.४. व्यवसाय

यस गाउँपालिकाका बासिन्दाहरूले जीविकोपार्जनका लागि विभिन्न पेशा व्यवसायहरूमा संलग्न हुदै आईरहेका छन्। तर पनि यहाँका बासिन्दाहरूको मुख्य पेशा कृषि रहेको छ। जसमा कुल जनसंख्याको करिब ९०% संलग्न रहेको देखिन्छ भने त्यसगरी साना तथा मझौला खालका ब्यापार व्यवसायहरूमा ५%, रहेका छन्। मुख्य पेशा कृषिका साथै अतिरिक्त रुपमा १०% जतिले राडी पाखी बुन्ने साथै अन्य लघु उद्यम गर्छन भने भेडा बाख्रा, गाइ भैसी पालनमा पनि १५% जति संलग्न रहेका छन्। तरकारी खेति गरेर स्थानीय स्तरमा बेच बिखन गर्नेको घरधुरी २०% रहेका छन्। यहाको मुख्य तरकारी खेती मा आलु बोडी र अन्य मौसमी तरकारीहरू रहेका

छन् । वडागत रुपमा विभिन्न पेशा व्यवसायमा संलग्न घरधुरीहरुको विवरण निम्न अनुसार तालिका-१० मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका १०: वडा अनुसार विभिन्न पेशा/व्यवसायमा संलग्न जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	व्यवसाय सम्बन्धी विवरण				
	कृषी	लघु उद्यम	पशु पालन	तरकारी खेति	पसल
१	१२१	१३	२०	२७	१३
२	२८३	३१	४७	६३	२५
३	३६४	४०	६१	८१	१२
४	२३२	२६	३९	५२	१०
५	४१२	४६	६९	९२	१८
६	२५१	२८	४२	५६	११
७	१८९	२१	३२	४२	८
जम्मा	१८५१	-२०६	३०९	४११	९९

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.५.५. कृषि र जीविकोपार्जन

महावै गाउँपालिकाका मुख्य कृषि खाद्यबालीहरुमा धान, गहुँ, मकै, कोदो र तेलहन बालीका रुपमा तोरी, दलहन बालीमा सिमि, बोडी आदि तथा नगदेबालीमा गेडागुडी, दाल हरु र स्थानीय रातो चामल मुख्य रुपमा रहेका छन्। कृषि उत्पादनका लागि उपयुक्त हावापानी र उर्बरमाटो रहेको भए पनि सिमित खेती योग्य कृषि जमिन रहेकोले कृषि पेशामा निर्भर घरपरिवारलाई पनि आफ्नै उत्पादनबाट बर्ष भरिका लागि खाद्यान्न नपुग्ने देखिएको छ। संकलित तथ्याङ्कहरुको विश्लेषण गर्दा आफ्नै कृषि उत्पादनबाट ९-१२ महिना खान पुग्ने घरधुरी ६१% रहेका छन् भने ६-९ महिनासम्म खान पुग्ने घरधुरीहरु २३% र ६ महिना भन्दा कम खान पुग्ने घरधुरीहरु १६% रहेको देखिन्छ। वडागत अनुसार खाद्यान्न पहुँचको अवस्था निम्न तालिका न. ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ११: वडागत रुपमा खाद्यान्न पहुँचको अवस्था विवरण

वडा न.	खाद्यान्न पहुँचको अवस्था (घरधुरी -आफ्नै उत्पादनबाट)		
	६ महिना भन्दा कम पुग्ने	६-९ महिना सम्म पुग्ने	९-१२ महिना सम्म पुग्ने
१	२७	४०	६७
२	६३	६३	१८८
३	८१	१२१	२०२
४	५२	७७	१२९

वडा न.	खाधान पहुँचको अवस्था (घरधुरी -आफ्नै उत्पादनबाट)		
	६ महिना भन्दा कम पुग्ने	६-९ महिना सम्म पुग्ने	९-१२ महिना सम्म पुग्ने
५	६९	९२	२९८
६	२८	५६	१९५
७	११	३२	१६८
जम्मा	३२९	४८१	१२४७
प्रतिशत	१६ %	२३ %	६१ %

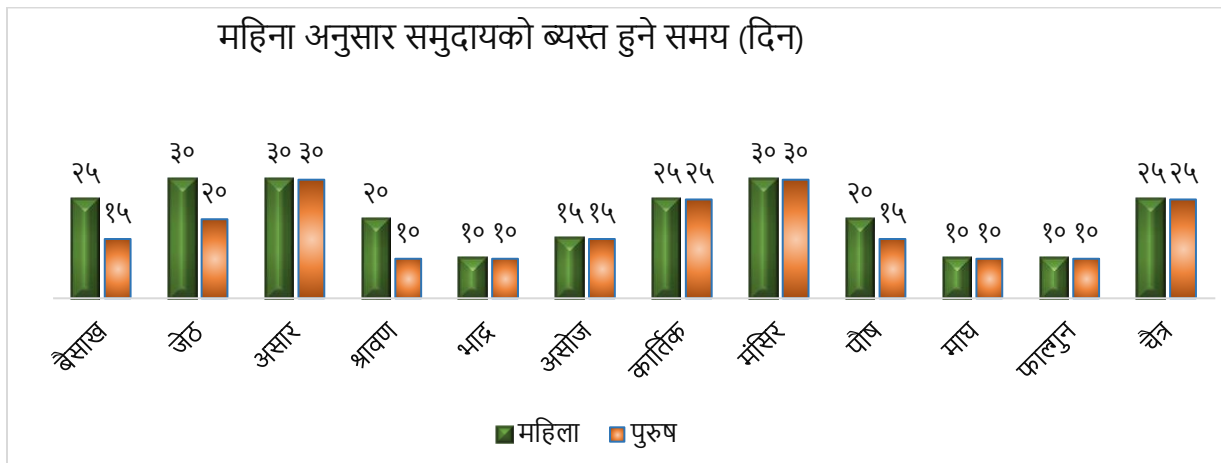
स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक प्राविधिक अध्ययन, २०८०

यस बाहेक गाउँपालिकाको अवस्था हेर्दा र बस्ती स्तरमा गरिएको छलफल अनुसार कृषि उत्पादन बाहेक जीविकोपार्जन अन्य स्रोतहरू जस्तै; खुद्रा ब्यापार, साना ब्यवसाय, काठ ब्यवसाय आदि रहेका छन् भने अधिकांश व्यक्तिहरू नगद आर्जनका लागि नजिकको सहर, भारत र खाडी मुलुकमा जाने गरेको पाइन्छ ।

२.५.६. मौसमी पात्रो तथा कार्यबोझ

भविष्यमा निर्माण गरिने योजना तथा कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा समुदायको नियमित पेशा व्यवसाय लगायतका नियमित कार्यहरूमा असर नहोस् भन्ने उद्देश्यले समुदायको मौसमी पात्रो पत्ता लगाउनु आवश्यक हुन्छ। यस गाउँपालिकामा भविष्यमा निर्माण गरिने योजना तथा कार्यक्रमहरू आगामी दिनहरूमा समुदायमा आधारित विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न समुदायका मानिसहरूको कार्य ब्यस्तताको समय जान्न जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका क्रममा मौसमी पात्रो तयार गरिएको हो। यस गाउँपालिकामा समेत समुदायका बहुसंख्यक मानिसहरू स्थानीय कृषि तथा मजदुरी जस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी जीविकोपार्जन गर्ने भएकाले समुदायको फुर्सदलाई मध्यनजर गरी विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने हुन्छ।

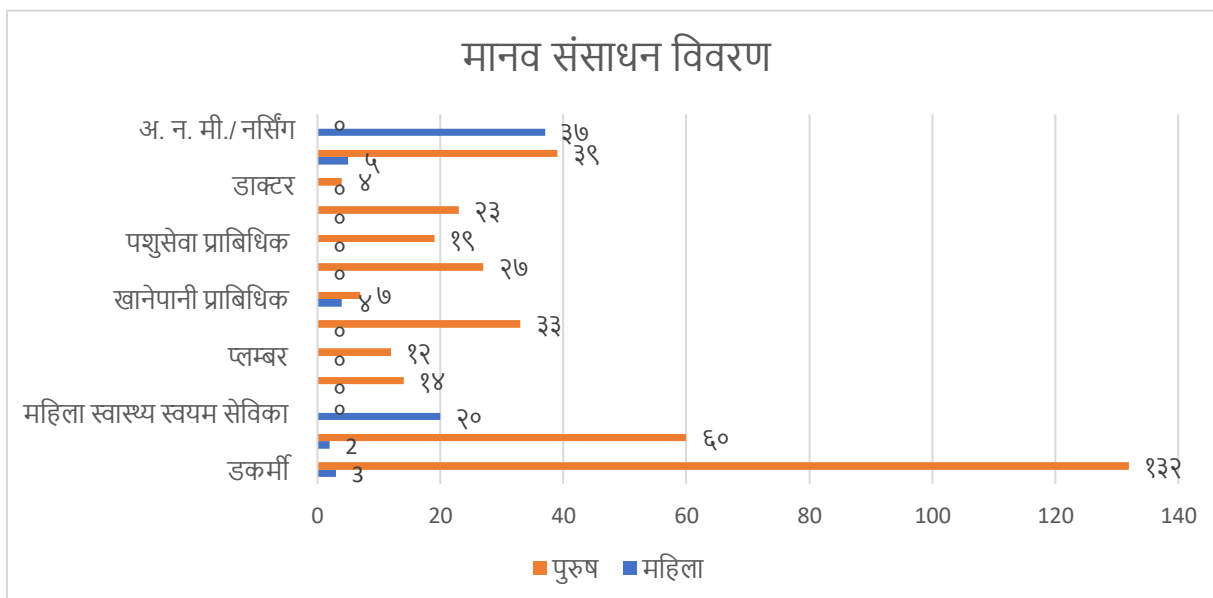
यस गाउँपालिकाको तयार पारिएका वडागत तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाका मानिसहरू चैत्र, बैसाख र जेठ महिनामा गहुँबाली तथा दलहन बाली भित्र्याउने कार्यमा व्यस्त हुने गरेको देखिन्छ भने आषाढ, श्रावण महिनामा धान रोपाइँ र असोज तथा कार्तिक महिनामा धान काट्ने कार्यमा व्यस्त हुन्छन भने मंसिर देखि फाल्गुण महिनामा मात्रै अलि फुर्सदिलो हुने तथ्याङ्कले देखाएको छ। तथापी यस अवधिमा पनि पुरुष मानिसहरू दैनिक ज्याला मजदुरीका लागि जिल्ला भित्रै, जिल्ला बाहिर वा छिमेकी मुलुक भारतमा समेत जाने गरेको जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका समुदाय भेटघाटको छलफलबाट जानकारी प्राप्त भएको छ। समुदायका महिला र पुरुषको प्रत्येक महिना ब्यस्त हुने समयको विश्लेषण ग्राफ-१ मा गरिएको छ।

ग्राफ-१: गाउँपालिकामा समुदायको मौसमी काममा व्यस्तहने समय

२.५.७. गाउँपालिकामा उपलब्ध मानव संसाधनको विश्लेषण

कुनै पनि विकास निर्माणका क्रियाकलापहरुलाई गुणस्तरीय र दिगो रूपमा सञ्चालन गर्न स्थानीय स्तरमा सिप भएका दक्ष जनशक्ति हुन अति आवश्यक छ। योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको खाका तयार गर्दा कुनै पनि भूगोलमा दक्ष मानव जनशक्ति के कति छ, कुन कुन दक्षता र सिपहरु छ भनि पत्ता लगाउनु जरुरी हुने गर्दछ। यस गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा गरिएको छलफल र लिईएको तथ्याङ्कका आधारमा, गाउँपालिकामा कुल ४४१ जना विभिन्न दक्षता र सीप भएका जनशक्ति उपलब्ध छन्। जसमध्ये सबैभन्दा बढी काठको काम गर्ने मिस्त्री ६२ जना र दक्ष मिस्त्री १३५ जना रहेका छन् भने अगुवा कृषक २७ जना र मर्मत सम्भार कार्यकर्ता ४ जना रहेका देखिन्छन्। वडा अनुसार उपलब्ध मानव संसाधनको विवरण तलको ग्राफ नं. ६ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

ग्राफ-२ गाउँपालिकामा रहेको मानव संसाधन विवरण

२.५.८. स्थानीय निर्माण सामग्रीहरूको उपलब्धता

गाउँपालिका क्षेत्र भित्रै स्थानीय स्रोत तथा निर्माण सामग्रीहरूको पर्याप्तता रहेको छ। ढुङ्गा, बालुवा, काठ, गिट्टी र बाँस जस्ता स्थानीय निर्माण सामग्रीहरू हरेक वडाहरूको आफ्नो क्षेत्र भित्र नै उपलब्ध छन्। वडामा ढुङ्गाको स्रोतको लागि गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा रहेका विभिन्न नदी/खोला/खहरेहरू, जुन पालिकाबाट बालुवा/ढुङ्गा उत्खननका लागि अनुमति प्राप्त छन् जस्तै: तिला नदी र स्थानीय खोलोको किनारबाट पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध हुने सम्भावना छ। ढुङ्गा र गिट्टी गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध हुन्छ, भने बालुवा र काठको लागि केहि वडाहरूलाई अरु वडाहरूमा जानुपर्ने बाध्यता रहेको छ। वडा अनुसार स्थानीय सामग्री उपलब्धता सम्बन्धी थप विस्तृत विवरण तलको तालिका-१२ मा उल्लेख गरिएको छ

तालिका 12 : स्थानीय सामग्रीहरूको उपलब्धता

वडा न.	स्थान/दुरी	ढुङ्गा	गिट्टी	बालुवा	काठ/अन्य
१	पाइने स्थान	स्थानीय स्तरमा	स्थानीय स्तरमा	बन्जुगाद खोला	सेन गाउँ
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-१	०-१
२	पाइने स्थान	झ्यागाड	ओदा	गद्यौली खोला /पादम खोला	उखेली
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-१	०-१
३	पाइने स्थान	सिम्खेत /नक्कु	स्थानीय स्तरमा	गद्यौली खोला /पादम खोला	लासुन्चुना
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-१	०-१
४	पाइने स्थान	डील्लिकोट /रातिमटा	डील्लिकोट /रातिमटा	गद्यौली खोला /पादम खोला	लासुन्चुना
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-५	०-१
५	पाइने स्थान	छाडा खोला / सिमली	छाडा खोला / सिमली	तिला नदि	द्वारे ढुङ्गा / रनेकोट
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-१	०-१
६	पाइने स्थान	बास्रे खोले /प्यामेखोला	बास्रे खोले /प्यामेखोला	पान्ताडी खोला	कोटा डाडा
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-१	०-१
७	पाइने स्थान	राम्निखेत / कोट बाडा	राम्निखेत / कोट बाडा	भ्यागुने खोला	काँध
	दुरी (कि.मि.)	०-१	०-१	०-१	०-१

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.६. सेवाकेन्द्रहरू सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकामा स्थानीय सेवा केन्द्रको रूपमा हरेक वडामा आधारभुत/तथा माध्यमिक विद्यालयहरू रहेका छन्। त्यसै गरी १० वटा स्वास्थ्य संस्था/ इकाई/चौकीहरू पनि रहेका छन। हाल स्थानीय तहको संरचना निर्माण

भएपछि हरेक वडामा वडा कार्यालयहरू स्थापित भएका छन्। वडा कार्यालयमा स्वास्थ्य एकाइ रहेता पनि गाउँपालिकामा सबै सेवा उपलब्ध गराउनका लागि गाउँपालिका भित्रै विभिन्न सेवा एकाइहरू रहेका छन्। गाउँपालिका भित्र रहेका सेवा एकाइहरूको विवरण उक्त संघसंस्थाहरू सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका-१३ र अनुसूची नं.१, SA-५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- 13 : गाउँपालिकामा रहेका सेवा केन्द्रहरूको विवरण

क्र.स	सेवा केन्द्रको नाम	कार्यालय स्थित वडा र स्थान
१	खानेपानी तथा सरसफाई इकाई	गाउँपालिकाको कार्यालय
२	कृषि तथा पशु शाखा	गाउँपालिकाको कार्यालय
३	स्वास्थ्य शाखा	गाउँपालिकाको कार्यालय
४	शिक्षा शाखा	गाउँपालिकाको कार्यालय
५	विपद व्यवस्थापन शाखा	गाउँपालिकाको कार्यालय
६	कानून शाखा	गाउँपालिकाको कार्यालय
७	पूर्वाधार शाखा	गाउँपालिकाको कार्यालय

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

२.७. विकास साझेदारहरू, गैह्र सरकारी संस्थाहरू, समुदायमा आधारित संस्थाहरू तथा सहकारी सम्बन्धी

यस महावै गाउँपालिकामा सरकारी निकायहरू बाहेक अन्य दातृ निकाय/विकास साझेदारहरूले पनि विभिन्न क्षेत्रमा कार्यक्रम संचालन गर्दै आईरहेका छन्। विशेष गरि कृषि उत्पादन/बजारीकरण, स्वास्थ्य सरसफाई, विपद जोखिम न्यूनीकरण लगायत सामाजिक/आर्थिक विकासका क्रियाकलापहरू आदिमा सघाउ पुरयाउदै आईरहेका छन्। गाउँपालिकामा कार्यरत मुख्य विकास साझेदार तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरूको विवरण निम्न तालिका-१४ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-१ को SA-४ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका 14 : मुख्य विकास साझेदार तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरूको विवरण

क्र.स.	विकास साझेदार/गैह्र सरकारी संस्थाको नाम	कार्यक्रमको क्षेत्र
१	मेडपा / यु एन डी पी	लघु उद्यम / सीप विकास
२	इको हिमाल	बाताबरण / सुधारिएको चुलो
३	ओडा फाउन्डेसन	स्वास्थ्य
४	हुरंडेक	सामाजिक विकास
५	कर्णाली जल परियोजना	जलस्रोत व्यवस्थापन तथा वातावरण / पर्यावरण

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

माथि तालिका-१४ मा उल्लेख गरिएका विकास साझेदारहरू तथा गैह्र सरकारी संस्थाहरू बाहेक गाउँपालिकास्तरमा विभिन्न सामुदायिक संस्थाहरू, सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरू, कृषि समूहहरू/आमा समूहहरू पनि गठन भएका छन्। ती समुदायमा आधारित संस्थाहरूले कुनै न कुनै रूपमा समुदायको सामाजिक

तथा आर्थिक क्रियाकलापहरुमा सहयोग पुरयाउदै आईरहेका छन्। यसका साथै समुदाय स्तरमा वित्तिय सेवा प्रदान गर्न १० वटा सहकारी संस्था गठन भई समुदायस्तरमा बचत तथा ऋण लगायत लघु उद्दम प्रवर्धन मार्फत आर्थिक गतिविधिहरुलाई चलायमान बनाउन सहयोग पुरयाउदै आईरहेको छ। गाउँपालिका मा रहेका उक्त सहकारी संस्थाको विवरण तलको तालिका-१५ अनुसार रहेको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-१ को SA-३ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका 15: वडा अनुसार सहकारी संस्थाहरुको विवरण

क्र.स.	सहकारी संस्थाको नाम	सहकारी संस्थाको प्रकार	संस्था रहेको स्थान		आवद्धता				शेयर पुँजी रु.
			नाम	वडा नं.	महिला	पुरुष	अन्य	जम्मा	
१	त्रिबेणी महिला कृषि सहकारी सस्था	बहु-उद्देश्यीय	पादम घाट	१	५१	०	०	५२	५१०००
२	बन्चुगाट कृषि सहकारी संस्था	बहु-उद्देश्यीय	कताम्परु	१	४०	१३	०	५४	६६२०००
३	कालिका कृषि तथा बचत सहकारी संस्था लिमिटेड	बहु-उद्देश्यीय	पिपल्चौतारा	५	१२	१३	०	३०	५००००
४	महावै महिला बहु उद्देश्यीय सहकारी सस्था	बहु-उद्देश्यीय	ओदा	२	७०	०	०	७२	७०००
५	रेड्पान्दा बहु उद्देश्यीय सहकारी संस्था	बहु-उद्देश्यीय	सिम्खेत	३	१८	२३	०	४४	१३००००
६	त्रिबेणी बहु बहु-उद्देश्यीय कृषि सहकारी संस्था	बहु-उद्देश्यीय	सिम्खेत	३	६६	७८	०	१४७	३०००००
७	महावै महिला विकास सहकारी	बहु-उद्देश्यीय	डील्लिकोट	४	४१	०	०	४५	३५००००
८	बलिदान बहुआयामिक सहकारी	बहु-उद्देश्यीय	डील्लिकोट	४	५	४	०	१३	५००००
९	सुनाखरी महिला बहु - उद्देश्यीय सहकारी संस्था	बहु-उद्देश्यीय	डील्लिकोट	४	४०	१	०	४५	३००००
१०	सिर्जनशील महिला सहकारी संस्था	बचत तथा ऋण	राम्री	७	६५	०	०	७२	२०१०००

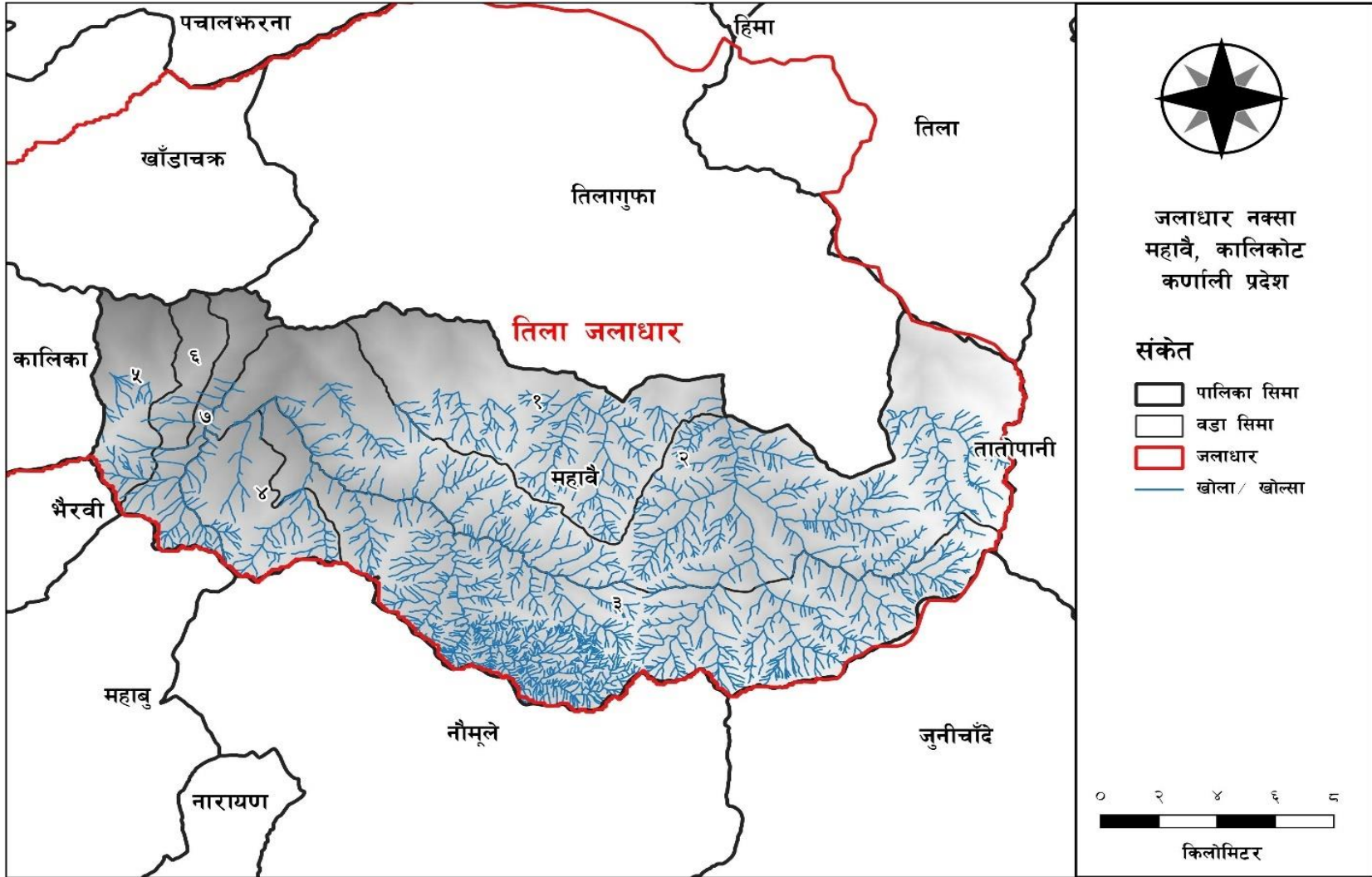
स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

अध्याय-३: विद्यमान जलस्रोतहरूको अवस्था र प्रयोग

३.१. गाउँपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विवरण

महावै गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका पानीका स्रोतहरूको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा जम्मा २२७ वटा पानीका स्रोतहरू अवस्थित रहेको देखिन्छन । गाउँपालिकाको भूगोल तिला जलाधार क्षेत्र भित्र रहेको, गाउँपालिकामा पानीका स्रोतहरू विशेष गरि (तिला जलाधार र स्थानीय खोलाहरूक औपजलधार्को उच्च पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रबाट रिचार्ज भएको) मा निर्भर रहेको देखिन्छ

यहाँका स-साना मुहानहरूमा पानीको परिमाणको स्थिति बर्षाको पानीको स्रोत र जमिन मुनिको पानीका भण्डारण समेत मुख्य कारण रहने भएकाले यस गाउँपालिका भित्रका पानीका स्रोतहरूमा पानीको मात्रा घट्दो क्रममा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ।

□□□□ □ : □□□□□□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□

३.२. गाउँपालिकामा उपलब्ध जलस्रोतहरूको विश्लेषण

पानीको एकिकृत तथा समुचित व्यवस्थापनका लागि विद्यमान जलस्रोतहरूको विश्लेषण महत्वपूर्ण हुने गर्दछ। जलउपयोग गुरुयोजनाको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको यस अध्यायमा गाउँपालिका भित्रका पानीका स्रोतहरूको अवस्था, गुणस्तर, वर्तमानमा र भविष्यमा हुन सक्ने प्रयोगको विश्लेषण गरिएको छ। समुदायका मानिसहरूले आफ्ना पानीजन्य आवश्यकताहरू जस्तै: पिउने पानी, खाना पकाउने लगायत अन्य घरायसी प्रयोजनका साथै उत्पादन मुलक पेशा व्यवसायका लागि स्रोतहरूमा पानी यथेष्ट परिमाणमा उपलब्ध छ वा छैन, उपलब्ध पानीको गुणस्तर के कस्तो रहेको छ, जलस्रोतहरूको विद्यमान प्रयोग स्थिति र भविष्यको उपयोगको संभावना के-कस्तो रहेको छ, पानी सम्बन्धि कुनै किसिमको विवाद छ/छैन भन्ने अवस्थाको विश्लेषण जलउपयोग गुरु योजनाको अध्ययन चरणमा सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययनका माध्यमबाट गरिएको छ। महावै गाउँपालिकामा हाल प्रयोगमा रहेका तथा भविष्यमा प्रयोगको सम्भावना रहेका पानीका स्रोतहरूको प्राविधिक अध्ययन, जानिफकारहरूसँगको अन्तरक्रिया तथा स्थलगत अवलोकन गरी यस अध्यायमा पानीका स्रोतहरू सम्बन्धि तथ्याङ्कहरूको विवेचना गरिएको छ।

महावै गाउँपालिकामा विभिन्न निकाय तथा साझेदार संस्थाहरूले मापन गरेका जलस्रोतहरूको उपलब्ध तथ्याङ्कका आधारमा यस अध्यायमा स्रोतहरूको विश्लेषण गरिएको छ। मापन भएका स्रोतहरूको गाउँपालिकाका विभिन्न वडा र गाउँपालिका स्तरमा गरिएका तथ्याङ्क प्रमाणीकरण कार्यशाला गोष्ठीहरूमा सूची तयार गरी अनुसूचीमा राखिएको छ। यस गाउँपालिकामा मापन गरिएका कुल २२७ वटा जलस्रोतहरू मध्ये १९६ स्रोतहरू मूल रहेका छन्। गाउँपालिका भित्र २४ नदी/खोला, ७ नाउला/कुवा र ताल तथा झरना जस्ता जलस्रोतहरू मापन गरिएका छन्।

वडागत रूपमा विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी स्रोत वडा न. २ . मा ४० वटा मापन भएका छन भने सबै भन्दा कम वडा न. १ मा .२१ वटा स्रोतहरू मात्रै रहेको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश गरिएका पानीका स्रोतहरूको मापनका लागि तपसिल अनुसारको पद्वती अपनाईएको थियो ।

- पहिला मापन भएका जम्मा २०३ स्रोतहरू (कर्णाली जल परियोजनाले मापन गरेको)
- गुरुयोजना तयारीका क्रममा जम्मा .२४ स्रोतहरू मापन गरिएको

पानीका स्रोत मापनमा प्रयोग गरिएका मुख्य विधिहरूमा भाडो भरेर समय जाँच गर्ने र पात बगाएर बहाव नाप्ने रहेको छ।

वडागत रूपमा जलस्रोतहरूको विवरण तलको तालिका-१६ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची- २ मा दिइएको छ।

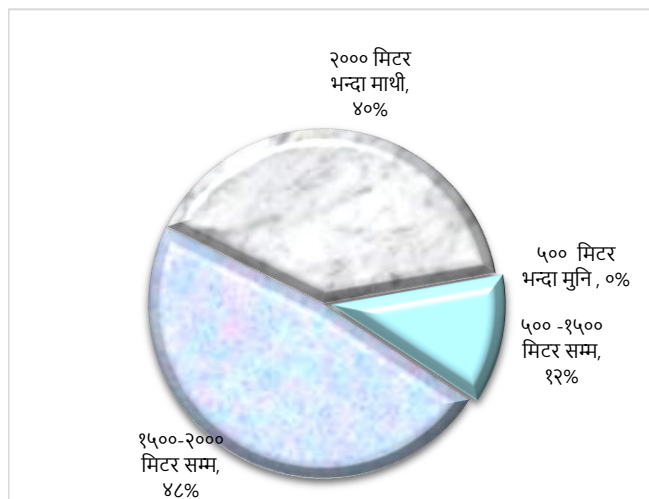
तालिका-16: पालिकामा विद्यमान जलस्रोतहरूको वडागत विवरण

स्रोतहरूको प्रकार	वडा नम्बर							जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	
मुल	१६	३५	२९	३१	३४	३३	१८	१९६
खोला (स्प्रीड फिड सहित)	२	५	१	१	४	६	५	२४
अन्य	३	०	१	०	०	०	३	७
जम्मा	२१	४०	३१	३२	३८	३९	२६	२२७

३.२.१. स्रोतहरूको अवस्थितिको आधारमा जलस्रोतहरूको विश्लेषण

यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान स्रोत हरुको सम्भावित प्रयोजनलाई यकिन गर्नको लागि गरिएको सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययनको क्रममा हरेक स्रोत र मुख्य बस्तीहरूको अवस्थित उचाई GPS का माध्यमबाट मापन गरिएको थियो । विद्यमान स्रोतहरूको उचाई र उपलब्ध क्षमता मापनबाट स्रोत हरुको सम्भावित प्रयोजन र समेट्न सकिने वस्तीहरूको पहिचान तथा समग्र जलाधार क्षेत्र भित्र पानीको व्यवस्थापनको आकलन गर्न सकिने भएकाले गुरुयोजना निर्माण क्रममा स्रोतहरूको अवस्थिती पत्ता लगाईको हो ।

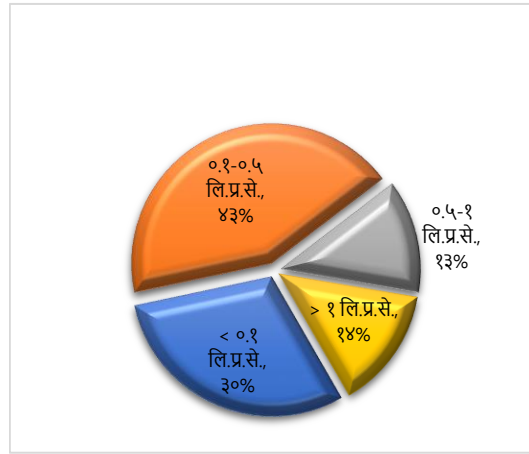
यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान स्रोतहरूको अवस्थित उचाईको माध्यमबाट विश्लेषण गर्दा सर्वेक्षण गरिएका जम्मा २२७ वटा मापन गरिएका स्रोतहरू मध्ये २०० वटा स्रोतहरू समुद्रसतह देखि १५०० मिटर भन्दा माथिको उचाईमा अवस्थित रहेका छन् भने २७ स्रोत हरु ५०० देखी १५०० मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छन् । उक्त विद्यमान स्रोतहरूको अवस्थिति विश्लेषण ग्राफ नं. ३ मा उल्लेख गरिएको छ भने प्रत्येक स्रोतहरूको थप विस्तृत अनुसूची नं. २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

ग्राफ-३: स्रोत को अवस्थिति

३.२.२. स्रोतहरूको क्षमताको आधारमा जलस्रोतहरूको विश्लेषण

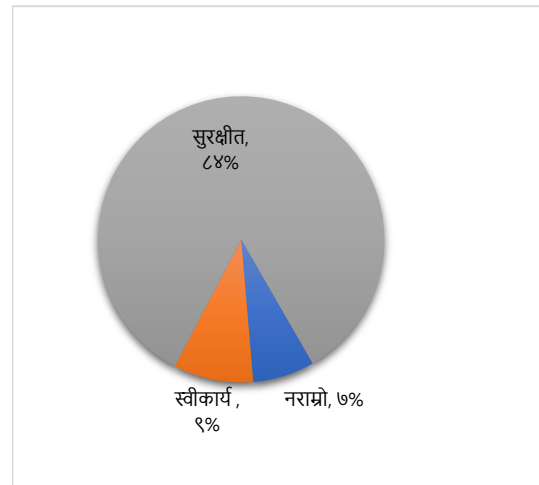
महावै गाउँपालिकामा मापन गरिएका २२७ वटा स्रोतहरूमा उपलब्ध पानीको परिमाणको हिसाबले प्राविधिक विश्लेषण गर्दा मापन गरिएका पानीका स्रोतहरू मध्ये करिब ६९ स्रोतहरूमा पानीको बहाव ०.१ लिटर प्रति सेकेन्ड वा सो भन्दा कम रहेको छ। ९८ स्रोतहरूमा ०.१ लि. देखी ०.५ लिटर प्रति सेकेन्ड, २९ स्रोतहरूमा ०.५ देखी १ लिटर प्रति सेकेन्ड सम्म रहेको छ भने बाँकी ३१ स्रोतहरूमा मात्र पानीको बहाव १ लिटर प्रति सेकेन्ड वा सो भन्दा बढी पाईएको छ। ग्राफ-४ मा विद्यमान पानीका स्रोतहरूको क्षमता विश्लेषण गरिएको छ भने उक्त मूलहरूको थप विस्तृत प्राविधिक तथा सामाजिक विवरण अनुसूची नं. २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

ग्राफ-४: स्रोतहरूको क्षमता

३.२.३. स्रोतहरूको गुणस्तरको आधारमा विश्लेषण

जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका घरभेट, जानिफकार र लक्षित समूहसँग गरिएका अन्तरक्रिया तथा छलफल, पानीका आधारित रोगहरूको स्थिती तथा गाउँपालिकामा गरिएका बैठकहरूका आधारमा गाउँपालिकामा १९१ स्रोतहरू गुणस्तरका दृष्टीकोणले सुरक्षित पाईएका छन् भने २० स्रोतहरू सामान्य उपचार सहित प्रयोगमा ल्याउन सकिने र १६ स्रोतहरूमा भने असुरक्षित रहेका छन् । पानीको परीक्षण भइनसकेको हुँदा सामान्यतया सबै मुहान/मूलको पानी भौतिक रुपमा हेर्दा धमिलोपना नभएको, गन्ध तथा स्वाद राम्रै भएकोले स्वीकार्य छ भन्न सकिन्छ तर रासायनिक तथा जैविक रुपमा पानी परीक्षणको नतिजाबाट मात्रै पानीको गुणस्तर थाहा हुने हुन्छ। स्रोतहरूको गुणस्तर ग्राफ न. ५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

ग्राफ-५: स्रोतहरूको गुणस्तर

भविष्यमा खानेपानी प्रयोजनका लागि मुहानहरूको प्रयोग गर्दा मुहान तथा पानीको गुणस्तरलाई ध्यान दिई पानी परीक्षण गरेर मात्र योजनाहरूको निर्माण गर्नुपर्ने तथा उपभोक्ताहरूलाई पनि सचेतीकरण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

बर्गिकरण गरिएको छ। विद्यमान योजनाहरुमा उपभोक्ता समिति गठन भएको भएता पनि कमजोर संस्थागत व्यवस्थापन, मर्मतसम्भार कोष व्यवस्थापन र पानी सुरक्षाका उपायहरु नअपनाएका कारण योजनाबाट उपभोक्ताले व्यवस्थित सेवा प्राप्त गरेका छैनन्। विद्यमान खानेपानी योजनाहरुको अवस्था सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका १७ र अनुसूची-३ को TA-२ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका-17 : विद्यमान खानेपानी योजनाहरुको अवस्था विश्लेषण

वडा नं.	सेवा क्षेत्रका लाभान्वित घरधुरी	खानेपानी योजना			संचालन अवस्था			निर्माणाधिन योजना		कैफियत
		व्यवस्थित योजना	अव्यवस्थित योजना	असुरक्षित स्रोत	व्यवस्थित	सन्तोषजनक	अव्यवस्थित	संख्या	सेवा क्षेत्रका घरधुरी संख्या	
१	१३४		४			४		२	८०	
२	३१४		७			७		०	०	
३	४०४		६			६		१	४६	
४	२५८	१	६		१	६		१	९०	
५	४५८		६			६		४	१७७	
६	२७९		१२			१२		२	४८	
७	२१०							१	२९३	
जम्मा	२०५७	१	४१	०	१	४१	०	११	७३४	

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक प्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.३.१. विद्यमान योजनाहरु र सेवा क्षेत्र

यस गाउँपालिकाका जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका समय गरिएका बस्तीभेट र तथ्याङ्क प्रमाणीकरण कार्याशालाहरुमा आएको जानकारी र तथ्याङ्कहरुको विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाका कुल कुल २०५७ घरधुरीहरू मध्ये करिब ८९ % (१८३७) घरधुरीहरु विद्यमान खानेपानी योजनाहरुबाट लाभान्वित भएको पाइन्छ। विद्यमान योजनाहरुबाट वडा नं. १ का कतामपुर, थाम्खेत, दलित बस्ती, पादमघाटका बस्तीहरु वडा नं. २ का ओदा १,२,३ टोलका बस्तीहरु, वडा नं. ३ का राता, सेर्पू, नक्कु, ओड्खेबाडाका बस्तीहरु वडा नं. ४ का रेड्पाण्डा, सृजनशील, नमूना टोलका बस्तीहरु, वडा न. ५ का १२ वटा टोलका वडा न. ६ का ९ वटा टोलहरुका बस्तीहरुमा समुदायहरुले खानेपानी सेवा प्राप्त गरिरहेका छन्।

विद्यमान खानेपानी योजनाहरुबाट लाभान्वित घरधुरी तथा जनसंख्याको विस्तृत विवरण अनुसूची-३ को TA-२ मा उल्लेख गरिएको छ।

३.३.२. विद्यमान योजनाहरुको संचालनको अवस्था

यस गाउँपालिकामा रहेका विद्यमान खानेपानी योजनाहरुमा प्राय जसो योजनाहरु योजनाबद्ध तरिकाले तथा निर्धारित प्राविधिक मापदण्ड अनुसार निर्माण नगरिएको, मर्मत सम्भारको आवश्यक व्यवस्था नभएको र योजनाहरुमा पानी सुरक्षा योजना लागु नगरिएको अवस्था रहेको छ। जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षण का

समय गरिएका बस्ती भेट र स्रोत तथा संरचनाहरूको स्थलगत अवलोकन गर्दा गुणस्तरका आधारमा योजनाबाट वितरित खानेपानी पनि पूर्णरूपमा सुरक्षित रहेको देखिदैन। सञ्चालनमा रहेका योजनाहरूले योजना क्षेत्रका सबै घरधुरीहरूलाई नियमित सेवा दिन नसकेको अवस्था विद्यमान छ । विद्यमान योजनाहरूमा संरचनाहरू निर्माण गरिएको भएता पनि पानी शुद्धीकरण सम्बन्धित यथेष्ट संरचना नभएको, स्रोतहरूमा विभिन्न कारणले दूषित हुने सम्भावना रहेको, केहि उपभोक्ता घरधुरीहरूले सिधै खोला खोल्सीको पानी उपभोग गरिरहेको सर्वेक्षणले देखाएको छ।

विद्यमान खानेपानी योजनाहरूमा अन्य व्यवस्थापकीय पक्षहरू हेर्दा ४२ वटै खानेपानी योजनाहरूमा उपभोक्ता समितिको बैठक नियमित बस्ने नगरेको, उपभोक्ता समितिहरूमा महिलाको प्रतिनिधित्व कम रहेको र त्यसैगरी अनुपातिक हिसाबले जनजाति, दलित तथा अन्य वर्गहरूको प्रतिनिधित्व पनि कम रहेको देखिन्छ। ४२ वटै खानेपानी उपभोक्ता समितिले वार्षिक साधारण सभा गरी समितिका पदाधिकारीहरू छनौट तथा पुनः अनुमोदनको अभ्यास गरेको पाईदैन । यसका साथै खानेपानीका उपभोक्ताहरूले पानीको महसुल संकलनको सुरुवात नै नभएको तथा अधिकांश योजनाहरूमा उपभोक्ता समितिका सदस्यहरू निस्कृय रहेका अवस्थाले खानेपानी योजनाहरूको व्यवस्थापकीय पक्ष कमजोर रहेको देखिन्छ। योजनाहरूको नियमित सञ्चालन तथा व्यवस्थापनका लागि उपभोक्ता समिति दर्ता गराई कार्य सञ्चालन गर्ने, संरचनाहरू प्राविधिक मापदण्ड अनुसार निर्माण गर्ने, नियमित रूपमा पानीको शुल्क सङ्कलन, उ.स.को बैठक तथा वार्षिक साधारण सभा लगायत जनसुनवाई जस्ता कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ । आगामी दिनहरूमा गाउँपालिका भित्र सेवा नपुगेको क्षेत्रमा नयाँ योजनाहरूको निर्माण र सेवा पुगेको क्षेत्रमा विद्यमान योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण गरी मर्मत सम्भार, पानी सुरक्षा/शुद्धीकरण तथा दिगोपनाका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ। विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको संचालन अवस्था तथ्याङ्क संकलन गर्ने क्रममा केहि योजनाहरूमा ईन्टेक लगायत संरचनाहरू मर्मत गर्नु पर्ने देखिन्छ। विद्यमान खानेपानी योजनाहरूबाट लाभान्वित घरधुरी तथा जनसंख्या, बस्तीको विस्तृत विवरण अनुसूची-३ TA-२ मा उल्लेख गरिएको छ, भने वडागत शाराँस विवरण तालिका-१६ मा उल्लेख गरिएको छ । योजनाहरूको विस्तृत विवरण N-WASH MIS Dashboard मा समेत उपलब्ध रहेको छ।

३.३.३. विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुबिधास्तरको अवस्था विश्लेषण

महावै गाउँपालिकाका कुल २०५७ घरधुरीहरूको विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुविधास्तरको विश्लेषण गर्दा करिब ८९ % घरधुरीहरूमा खानेपानी प्रणालीको सुबिधा पुगेको देखिन्छ भने बाँकी ११% घरधुरीहरूमा खानेपानी प्रणालीबाट सुबिधा पुगेको छैन । खानेपानी सुबिधाको पहुँच पुगेका घरधुरीहरू मध्ये पनि ७% घरधुरीहरूमा पानीको गुणस्तरको कारणले आधारभूत सुबिधामात्रै पुगेको देखिन्छ त्यसै गरी ८२ % घरधुरीमा सिमित सुविधाको पानीको गुणस्तर रहेकोछ भने बाँकी ११ % घरधुरीमा खाने पानी सुविधा बाट बन्चित रहेका छन् । पालिकामा खानेपानीको सुबिधास्तरको सारांश विश्लेषण चित्र- ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने वडागत सुबिधास्तर (घरधुरी) विवरण तालिका-१८ मा दिइएको छ ।

तालिका- 18: वडागत रूपमा खानेपानीको सुबिधास्तर विवरण

वडा न	जम्मा घरधुरी संख्या	सुविधा स्तर बर्गिकरण (घरधुरी संख्या)			
		सुबिधा नभएका घरधुरी संख्या	सिमित सुबिधा भएका	आधारभूत सुबिधा भएका	सुरक्षित व्यवस्थापन सुबिधा भएका
१	१३४	०	९३	४१	०
२	३१४	१२	२८२	२०	०
३	४०४	६०	३३८	६	०
४	२५८	०	२३७	२१	०
५	४५८	४३	४०८	७-	०
६	२७९	५०	१८४	४५	०
७	२१०	५५	१५५	०	०
जम्मा :	२०५७	२२०	१६९७	१४०	०
प्रतिशत		१०.७०%	८२.५०%	६.८१%	०.००%

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.३.४. निर्माणाधीन योजनाहरु र लक्षित सेवाक्षेत्र विवरण

NWASH प्लान तथा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरु हेर्दा यस महावै गाउँपालिकामा ११ वटा निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरु रहेका छन् । निर्माणाधीन योजनाबाट करिब ७३४ घरधुरीहरुमा व्यवस्थित खानेपानी सेवा सुचारु हुने देखिन्छन्। निर्माणाधीन खानेपानी योजनाका लाभान्वित घरधुरीहरुमा निजी धारा समेत जडान हुने हुँदा खानेपानी ब्यवस्थित तरिकाले वितरण हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ। यस निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरुको सेवाक्षेत्रको विश्लेषण गर्दा वडा नं १ का २ वटा योजनाहरुबाट पादम घाट र कतामपुर, वडा नं ३ का ओदा १ न टोल -वडा न ३ का नक्कु. वडा न. ४ को रेड्पाण्डा वडा न. ५ का, ज्वालाकोट, औगेला आदि टोल वडा न ६ का गणेशकोट, रकल्बाडा आदि टोल, वडा न ७ का खिदकिसेना, कोटबाडा टोलका बस्तीहरु लाभान्वित हुने रहेका छन्।

वडागत रुपमा निर्माणाधीन खानेपानी योजनाहरुको संख्या, लाभान्वित हुने घरधुरी र जनसंख्या विवरण अनुसूची- ६ को OT-१ मा दिइएको छ।

३.४. विद्यमान सरसफाई अभ्यासको अवस्था विश्लेषण

३.४.१. बस्तीहरुको खुला दिसामुक्त क्षेत्र तथा पूर्ण सरसफाई स्थिति

महावै गाउँपालिका अन्तर्गतका साबिकका गा.वि.स हरु खुल्ला दिसामुक्त भइसकेको भएतापनि हाल सबै घरधुरीहरुमा शौचालय रहेको छैन। NWASH सर्वेक्षण को क्रममा १०% (२०७) घरधुरीहरुमा गरिएको सर्वेक्षण अनुसार २०७ घरधुरीहरु मध्ये २४% घरधुरीहरुमा शौचालय नभएको भेटिएको छ ।^६ शौचालय भएका

^६ १०% सर्वेक्षण अन्तर्गत २०७ वटा घरधुरी मा सर्वेक्षण गरिएको थियो

घरधुरीहरु मध्ये पनि ५६% घरधुरीहरुमा मात्रै सुधारिएको शौचालय भएको र बाँकी २०% घरधुरीहरुमा खाल्डे शौचालय वा अस्थाई प्रकारका शौचालयहरु रहेका छन्। मुख्यतः शौचालय नहुनुको कारण अलग्निका घरधुरीहरु तथा शौचालय बिग्रे भएकैका घरधुरीहरु रहेका छन्। निर्माण भएका शौचालयहरु मध्ये पनि उपयुक्त मर्मत सम्भार अभावका कारण प्रयोग विहिन अवस्था भएको देखिन्छन्। गाउँपालिका भित्र सर्वेक्षण गरिएका केही घरधुरीहरुमा सामाजिक कुरीतिहरु, अशिक्षा आदि कारणले महिनावारि भएको बेला महिलाहरुलाई शौचालय प्रयोग गर्न नदिने गरेको भन्ने पनि बस्तीस्तरको आमभेला र छलफलबाट देखिएको छ। गाउँपालिकाका पशुपालन गरिराखेको घरधुरीहरु मध्ये १४% मा मात्र गोठेमल व्यवस्थापनको अवस्था ब्यवस्थित रहेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकाको अधिकांस मानिसहरु बस्ने आवासिय भवन संगै वा गोठ मा पशुपालन गरेको पाइन्छ। केहि घरधुरीले मात्र घर भन्दा अलि टाढा सानो वा अस्थाई संरचना निर्माण गरी गोठको रुपमा प्रयोग हुने र पशुपंक्षी पालन गरिने साथै हिउदको समयमा पनि घरआगन भन्दा टाढा पशु चौपाया बाँधेर पालन गर्ने भएकाले गोठेमलसँग सम्बन्धित इ व्यवस्थापन गरेको देखिन्छ। सरसफाइका अन्य महत्वपूर्ण भागहरु अन्तरगत भाडासुकाउने चाङ्ग र फोहोरफाल्ने खाडलहरु व्यवस्थापन पनि केहि केहि घरधुरीहरुमा देखिन्छ। आगामी दिनहरुमा गाउँपालिकामा घरायसी तथा ब्यक्तिगत सरसफाइका क्रियाकलापहरु निर्माण र सचेतना लगायतका सामाजिक परिचालन गतिविधिहरुमा गायत अन्य सरकोकारवालहरुले प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ। बुँदागत रुपमा घरायसी सरसफाइको अवस्था तालिका-१९ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका 19: वडागत घरायसी सरसफाइको अवस्था विवरण⁷

वडा नं.	नमुना तथ्याङ्क सङ्कलन घरधुरी संख्या	शौचालय भएका घरधुरी संख्या	सुधारिएको शौचालय भएका घरधुरी संख्या	घरधुरी स्तरको अन्य सरसफाइको अवस्था विश्लेषण					पूर्ण सरसफाइ	
				साबुन सहित हातधुने घरधुरी संख्या	च्यांग जुथ्यान भएका संख्या	ब्यबस्थित ठोस फोहोर फाल्ने व्यवस्था भएका	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भएका	ब्यबस्थित पशुपालन र गोठे मल व्यवस्थापन भएका	घोषणा भएको (छ/छैन)	योजना छ (लक्षित समय)
१	१८	१६	१६	१२	१३	१८	०	१	०	०
२	३२	३०	१६	१८	१८	३०	०	२	०	०
३	४१	३०	२१	१०	१३	३४	०	४	०	०
४	२६	१८	१७	१०	४	२०	०	५	०	०
५	४१	२१	१३	१२	६	१९	०	२	०	०
६	२८	२३	२३	१४	२५	२३	०	८	०	०
७	२१	२०	१०	१०	८	१०	०	८	०	०
जम्मा	२०७	१५८	११६	८६	८७	१५४	०	३०	०	०
प्रतिशत		७८%	५६%	४२%	४२%	७४%	०%	१४%	०	०

स्रोत: NwASH सर्वेक्षण, २०८०

⁷ NwASH सर्वेक्षणको क्रममा गाउँपालिकाको घरधुरीहरु मध्ये सबै वडा र बस्तीहरुबाट समानुपातिक वितरणको आधारमा नमुना सर्वेक्षण गरिएका घरधुरीको आधारमा प्राप्त तथ्यांक प्रस्तुत गरिएको

३.४.२. विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूको सरसफाई अवस्था

सरसफाई तथा स्वच्छता व्यवहार प्रवर्द्धनका लागि विद्यालय तथा संस्थागत सरसफाई र स्वच्छता कायम हुन अति आवश्यक छ । बालबालिकाहरूले सरसफाई तथा स्वच्छता कायम गर्न र व्यवहार परिवर्तनका कुराहरू विद्यालयबाट सिक्ने हुँदा विद्यालयहरू परिवर्तनका लागि बाहक हुन । यस गाउँपालिकामा जम्मा २२ वटा विद्यालयहरू रहेका छन् जसमध्ये सुरक्षित खानेपानी १३ वटा (५९%), शौचालय १९ (८६%) वटा, साबुनपानीले हात धुने व्यवस्था ४ (१८%) र ठोस फोहोर संकलन र व्यवस्थापन १३ (५९%) विद्यालयहरूमा रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाका सबै विद्यालयमा खानेपानीको व्यवस्था भएको देखिएता पनि नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुरूप विद्यार्थीको अनुपातमा आवश्यक पर्याप्त पानीको परिमाण कुनै पनि विद्यालय भएको देखिदैन ।

वडा तथा गाउँपालिका कार्यालयहरूमा रहेको खानेपानी तथा सरसफाई अवस्थाको तथ्याङ्क अनुसार ७ वटा वडा कार्यालय र गाउँपालिकाको कार्यालय गरि ८ वटा कार्यालय मध्ये ७ वटामा खानेपानी, शौचालय र साबुनपानीले हात धुने व्यवस्था उपलब्ध रहेको, खानेपानी शुद्धीकरणका लागि केहि वडाहरूमा फिल्टरको व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने ठोस फोहोर व्यवस्थापन र दिसाजन्य पदार्थको व्यवस्थापन भने एकदमै कमजोर रहेको देखिएको छ। १ वटा वडा कार्यालयको आफ्नो भवन नरहेको पाइयो । विद्यालय र संस्थागत खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी विवरण तालिका-२० मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका 20: विद्यालय तथा संस्थागत खानेपानी र सरसफाईको अवस्था

संस्थाको किसिम	वडा	संस्थाको जम्मा संख्या	खानेपानीको व्यवस्था भएका संख्या	शौचालयको व्यवस्था भएका	साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था भएका	व्यवस्थित ठोस फोहोर व्यवस्थापन भएका	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भएका
विद्यालय	१	२	२	२	०	०	०
विद्यालय	२	४	१	१	०	१	१
विद्यालय	३	४	०	४	०	१	४
विद्यालय	४	२	२	२	१	२	२
विद्यालय	५	४	४	४	२	४	४
विद्यालय	६	३	२	३	१	३	३
विद्यालय	७	३	२	३	०	२	३
जम्मा		२२	१३	१९	४	१३	१७
		प्रतिशत	59%	86%	18%	59%	77%
वडा तथा नगरपालिका कार्यालयको सरसफाई अवस्था							
वडा कार्यालय		७	६	६	६	६	६
गाउँपालिका		१	१	१	१	१	०

स्रोत: NWASH सर्वेक्षण, २०८०

यस महावै गाउँपालिकामा जम्मा १० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु रहेको देखिन्छ । जसमध्ये सुरक्षित खानेपानी १० वटा संस्थाहरुमा, शौचालयको व्यवस्था १० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरुमा रहेको देखिन्छ । स्वास्थ्य संस्थाहरु मा खानेपानी तथा सरसफाइको अवस्थाको विवरण तालिका-२१ मा दिइएको छ।

तालिका 21: स्वास्थ्य संस्थाहरुमा खानेपानी तथा सरसफाइको अवस्था

संस्थाको किसिम	वडा	संस्थाको जम्मा संख्या	खानेपानीको व्यवस्था भएका संख्या	शौचालयको व्यवस्था भएका	साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था भएका	ब्यबस्थित ठोस फोहोर व्यवस्थापन भएका	दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन भएका
स्वास्थ्य संस्था	१	१	१	१	१	१	१
स्वास्थ्य संस्था	२	३	३	२	२	२	२
स्वास्थ्य संस्था	३	१	१	१	१	१	१
स्वास्थ्य संस्था	४	२	१	१	१	१	१
स्वास्थ्य संस्था	५	१	१	०	०	०	०
स्वास्थ्य संस्था	६	१	१	१	१	१	१
स्वास्थ्य संस्था	७	१	१	१	१	१	१
जम्मा		१०	१०	१०	१०	९	९

स्रोत: NWASH सर्वेक्षण, २०८०

३.४.३. वातावरणीय सरसफाइको अवस्था

जलउपयोग गुरुयोजनाको सर्वेक्षणका क्रमका गरिएको छलफल अन्तरक्रियाका आधारमा महावै गाउँपालिकाको वातावरणीय सरसफाइको अवस्था हेर्दा गाउँपालिकामा बढ्दै गईरहेको जनसंख्याको चाप र बढ्दो बजारीकरण, मानिसहरुको आवागमन बढ्दा बाटोघाटो र सार्वजनिक स्थलहरुमा ठोस तथा तरल फोहोर पदार्थहरु थुप्रिने क्रम बढ्दै गईरहेको छ। यी समस्याहरुको समाधानका लागि सार्वजनिक स्थानहरुमा शौचालयहरुको निर्माण र निर्माण भएको ठाउँहरुमा उचित व्यवस्थापन र नयाँ निर्माणका लागि आवश्यक पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ। हाल गाउँपालिकामा १ वटा सार्वजनिक शौचालय व्यवस्थित रहेको छ।

त्यसै गरि ठोस फोहोरको व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाले खानेपानी तथा सरसफाइ कार्यविधि तयार पारि कामहरु अगाडी बढाई रहेको पाइएन्छ ।

३.४.४. दिसाजन्य लेदो, ठोस फोहर तथा फोहरपानी व्यवस्थापनको बिद्यमान अवस्था

ठोस फोहर व्यवस्थापनका साथै दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनको गाउँपालिका भित्र ठुलो समस्याको रुपमा हाललाई नदेखिएको भएतापनि घरधुरीहरुमा शौचालयका खाडलहरु भरिदा त्यसलाई सफा गर्ने र दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन गर्ने कार्य समस्याको रुपमा देखिदै आएको छ। NWASH सर्वेक्षणको क्रममा संकलित तथ्याङ्कहरुको विश्लेषण गर्दा घरायसी स्तरका करिब ५०% घरायसी चर्पिको खाडल ५ बर्ष भित्रै भरिन्छ भन्ने देखिन्छ भने बाँकी ५०% घरधुरीको चर्पिको खाडल १० वर्षपछि भरिन्छ भन्ने देखिन्छ। ती भरिएका खाडलहरुको दिसाजन्य लेदोको संकलन, ढुवानी र व्यवस्थापनको राम्रो प्रबन्ध नभएको कारणले गर्दा प्राय जस्तो नयाँ खाडलोबनाउने वा आफै सफा गर्नु बाहेक अरु विकल्प नरहेको देखिन्छ। हाललाई निस्कने दिसाजन्य लेदो पनि असुरक्षित तरिकाले खेतबारी वा खोलानालामा फाल्ने गरेको देखिन्छ। त्यसैले दिसाजन्य लेदो यसरी व्यवस्थापन गर्दा त्यसले वातावरणीय स्वच्छतामा हानी पुरयाउनुका साथै मानव स्वास्थ्यमा समेत एकदमै प्रतिकूल असर पर्ने तथा विभिन्न महामारीहरुको प्रकोप बढ्ने सम्भावना रहेको हुँदा व्यवस्थापनका लागि पहल गर्ने बारेमा वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा भएको छलफलबाट समेत देखिएको छ।

सरसफाइ तथा स्वच्छता प्रवर्धनका लागि आनीबानी तथा व्यवहार परिवर्तन

गुरुयोजना निर्माणका क्रममा संकलित तथ्याङ्क, समुदाय भेटघाट र अन्तरक्रियाहरुको आधारमा घर परिवार, टोल, समुदाय तथा गाउँपालिका स्तरमा निश्चित व्यवहारहरुको परिवर्तन जरुरी देखिएको छ। गाउँपालिकाले तपसिलका मुख्य क्षेत्रमा खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता र पानीको बहु उपयोगका व्यवहार प्रवर्धनका लागि थप क्रियाकलापहरु संचालन गर्न पर्ने आवश्यकता देखिन्छ।

- १) पानीको उत्पादनशिल प्रयोग
- २) स्रोत संरक्षण, भू-जल भण्डारण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा विपद जोखिम व्यवस्थापन
- ३) खानेपानीको शुद्धता तथा सरसफाइ र स्वच्छता
- ४) वातावरणीय स्वच्छता
- ५) पानीको पहुँच र बहुउपयोगमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण
- ६) खानेपानी योजनाको उचित व्यवस्थापन, मर्मत सम्भार र उपभोक्ता समितिको सक्रियता
- ७) मर्मत सम्भार कोष संकलन तथा परिचालन

तालिका 22: गतिविधि तथा सुझावहरु

क्र.स.	व्यवहार परिवर्तन केन्द्रित क्षेत्र	लक्षित वर्ग	जिम्मेवारी	सरोकारवाला निकाय	सञ्चार माध्यम
--------	------------------------------------	-------------	------------	------------------	---------------

१	खानेपानी शुद्धीकरण	घरपरिवार, विद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय	गाउँपालिका, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति तथा सार्वजनिक निकाय, समुदाय	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, स्वास्थ्य स्वयंसेविका, स्वयंसेवक तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी, सडक नाटक तथा विभिन्न सूचनामुलक सामग्री
२	वास (खानेपानीसरसफाइ र स्वच्छता)	घरपरिवार, विद्यालय तथा सार्वजनिक निकाय	गाउँपालिका, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति, स्वास्थ्य संस्था तथा सार्वजनिक निकाय	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, स्वास्थ्य स्वयंसेविका, स्वयंसेवक तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाट बजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरु तथा बैठकहरुमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, बिद्यालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरु
३	पानीका स्रोत संरक्षण	घरपरिवार, विद्यालय र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति	खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति, समुदाय तथा गाउँपालिका	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, कृषि समूह (साना किसान) तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघसंस्था	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाट बजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरु तथा बैठकहरुमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विद्यालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरु
४	पानीको उत्पादनशिल तथा बहु प्रयोग	घरपरिवार, समुदाय, साना किसान	खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समिति, गाउँपालिका,	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, कृषि समूह (साना किसान) तथा	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाट बजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरु

			कृषक समूह तथा विकास साझेदारहरु	सामाजिक परिचालन गर्ने संघसंस्था	तथा बैठकहरुमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विद्यालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरु
५	वातावरणीय स्वच्छता	घरपरिवार तथा समुदाय	विद्यालय, समुदाय, गाउँपालिका तथा सार्वजनिक निकाय	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, गाउँप्रहरी कृषि समूह (साना किसान तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघसंस्था, सुरक्षा निकाय	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाट बजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरु तथा बैठकहरुमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विद्यालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरु
६	जलवायू अनुकूलन तथा विपद जोखिम न्यूनीकरण	घरपरिवार, साना किसान, समुदाय	गाउँपालिका, विद्यालय, कृषि समूह, खानेपानी तथा सरसफाइ उपभाक्ता समिति,	बाल तथा युवा क्लव, आमा समूह, गाउँ प्रहरी कृषि समूह (साना किसान तथा सामाजिक परिचालन गर्ने संघसंस्था, सुरक्षा निकाय	रेडियो, टेलिभिजन, सामाजिक सञ्जाल, सामुदायिक परिचालन, प्रदर्शनी (हाट बजार, मेला, भेला, विभिन्न अवसरहरु तथा बैठकहरुमा), सडक नाटक तथा विभिन्न सूचना तथा सन्देशमुलक सामग्री, विद्यालय तथा समुदाय स्तरीय प्रतियोगिताहरु, जोखिम पूर्व सूचना प्रणाली

३.५. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरुको अवस्था विश्लेषण

३.५.१. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरु र सेवाक्षेत्र

यस गाउँपालिकाको कुल भू-भाग ३२२.०७ वर्ग कि.मि. अर्थात ३२१६०.०९ हेक्टर रहेको छ। उक्त भू-भाग मध्ये खेतीयोग्य जमिनको भू-भाग करिव ७६.८९ (२४ %) रहेको छ। महावै गाउँपालिकामा विद्यमान ४१ वटा कुलो सिंचाइ योजनाहरु रहेको छन् भने १७ वटा लघु सिंचाइयोजना रहेका छन्। ती विद्यमान सिंचाइका योजनाहरुबाट २०५७ घरधुरीहरुको करिब २४००० रोपनी खेतीयोग्य भू-भाग सिंचित भइरहेको छ।

महावै गाउँपालिकामा निर्माण भएका विद्यमान सिंचाइका योजनाहरू नेपाल सरकारको सिंचाइ विभाग तथा विभिन्न संघ सस्थाहरूको आर्थिक सहयोगमा निर्माण भएका हुन। यस गाउँपालिकामा निर्माणाधीन सिंचाइका रूपमा १ वटा योजना मात्र रहेको छ । सिंचाइ योजनाहरूको सारांश विवरण तलको तालिका-२३ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने भने विस्तृत विवरण अनुसूची-५, SA-८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

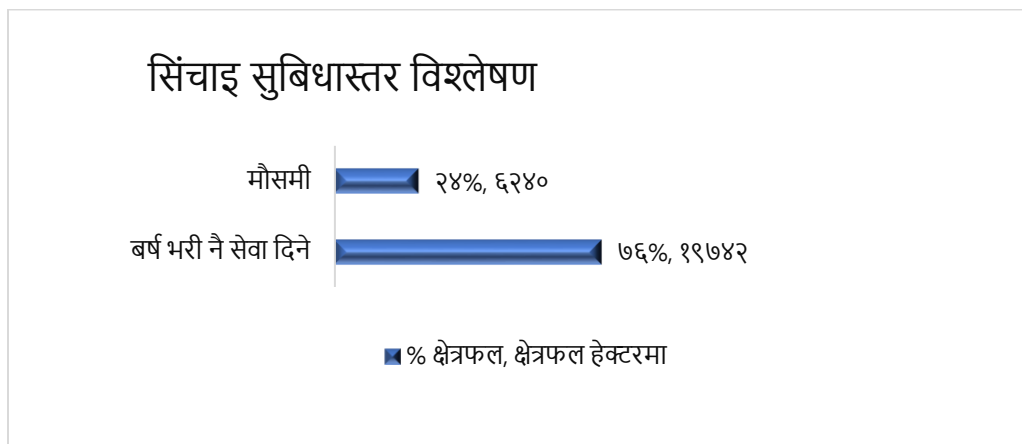
तालिका 23: वडागत रूपमा सिंचाइ योजना र सिंचित क्षेत्रफल (रोपनीमा)

वडा नं.	विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको विवरण				निर्माणाधीन सिंचाइ योजना				कैफियत
	कुलो सिंचाइ		लघु/अन्य सिंचाइ		कुलो सिंचाइ		लघु/अन्य सिंचाइ		
	संख्या	सेवा क्षेत्र (रोपनी)	योजना संख्या	सेवा क्षेत्र (रोपनी)	योजना संख्या	सेवा क्षेत्र (रोपनी)	योजना संख्या	सेवा क्षेत्र (रोपनी)	
१	४	४००	३	५३	०	०	०	०	
२	२	११२	३	१६०	०	०	०	०	
३	९	२०७५	४	२००	०	०	०	०	
४	७	९६३८	०	०	०	०	०	०	
५	६	३३१०	१	२००	०	०	०	०	
६	११	६६४५	६	९५१	१	०	०	०	
७	२	२२३८	०	०	०	०	०	०	
जम्मा	४१	२४४१८	१७	१५६४	१	०	०	०	

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिकप्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.५.२. विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको संचालनको अवस्था

महावै गाउँपालिकामा रहेका ४१ वटा विद्यमान कुलो सिंचाइ योजनाहरूको संचालन तथा मर्मत सम्भारको अवस्थाको विश्लेषण गर्दा सबै योजनाहरूबाट हाल सिंचाइ सुबिधा उपलब्ध भएता पनि सबै योजनाहरूमा कुलोमा चुहावट भइरहेको हुँदा सानो देखि ठूलो मर्मत समेत गर्नुपर्ने देखिएको छ। विद्यमान योजनाहरूको सामाजिक तथा प्राविधिक सर्वेक्षण अनुसार ४१ वटा विद्यमान योजनाहरू मध्ये २६ वटा योजनाहरू सन्तोषजनक रूपमा संचालित रहेको, १३ वटा सिंचाइ योजनाहरू आंशिक रूपमा चलेको र समुदाय आफैले बेला बेलामा मर्मत गरेर संचालन गरेको र २ वटा सिंचाइ कुलो बन्द भएको देखिएको छ । त्यसै गरि लघु सिंचाइका १७ वटा योजनाहरू मध्ये ३ वटा राम्रोसँग संचालनमा रहेको, ५ वटा आंशिक रूपमा संचालन भइरहेको र ९ वटा योजनाहरू बन्द भएका छन्। यसका साथै संचालनमा रहेका योजनाहरूमा मर्मत सम्भार तथा पानी बाँडफाँड व्यवस्थापनका व्यवस्थापनलागि सिंचाइ उपभोक्ता समिति समेत गठन गरिएको छैन । यस गाउँपालिकामा रहेका सिंचाइहरूको सुविधा स्तर विश्लेषण गर्दा २४% मौसमी योजना र ७६% वर्ष भरि नै सेवा दिने सिंचाइ योजनाहरू रहेका छन् । विद्यमान सिंचाइ योजनाहरूको अवस्था सारांश चित्र-८ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने योजनाहरूको संचालन तथा मर्मत सम्भारको अवस्था अनुसूची-५, TA-३ मा उल्लेख गरिएको छ।

ग्राफ-७: सिचाई योजनाहरुको संचालन अवस्था

३.५.३. निर्माणाधीन सिंचाइ योजनाहरु र लक्षित सेवाक्षेत्र

यस महावै गाउँपालिकामा सिंचाइ तर्फ १ वटा योजना रहेको जुन पंच वर्षीय योजना अन्तर्गत क्रमानुसार निर्माण तथा सेवा विविस्तार भै रहेको छ । उक्त योजना निर्माण सम्पन्न पश्चात महावै गाउँपालिकाको वडा न. ५, ६, र ७ को खेतलाई सिंचाइ सुबिधा उपलब्ध गराउने छ जसबाट उत्पादन बढ्ने र खाद्य सुरक्षामा सुधार हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

३.६. विद्यमान बहु-उपयोगी योजनाहरुको अवस्था विश्लेषण

३.६.१. विद्यमान योजनाहरु र सेवाक्षेत्र

यस महावै गाउँपालिका भित्र विद्यमान बहु-उपयोगी योजनाहरु ४ वटा रहेका छन्। बहु-उपयोगी योजनाहरुबाट सिंचाइ, विद्युतिकरण र घट्टका योजनाहरु संचालनमा रहेका छन्।

गाउँपालिका भित्र रहेका ४ वटै बहु-उपयोगी योजनाहरुमा १७७ घरधुरीहरु लाभान्वित भएका मध्ये सिंचाइ बाट ५३ घरधुरीहरु, घट्टबाट २२ र लघु जलबिद्युतबाट १०० घरधुरीहरु रहेका छन्। बहुउपयोगी योजनाबाट लाभान्वित अधिकाँश घरधुरीहरु दोहोरिएको देखिन्छ र वडा नं १ मा २ वटा र वडा न. २, र ७ मा १/१ वटा बहु-उपयोगी योजनाहरु रहेका छन्। बहु-उपयोगी योजनाहरुको सारांश विवरण तालिका-२४ मा उल्लेख गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-५ को SA १० मा रहेको छ।

तालिका 24: वडागत रुपमा बहु-उपयोगी योजनाहरुको विवरण

वडा न.	योजना संख्या	बहु उपयोगको क्षेत्र	लाभान्वित घरधुरी संख्या			
			खानेपानी	सिंचाइ	घट्ट	अन्य
१	२	सिंचाइ+बिधुत		२७		१००
२	१	सिंचाइ+घट्ट		२२	२२	

३	०					
४	०					
५	०					
६	०					
७	१	सिंचाइ+पोखरी		४		२
जम्मा	४		०	५३	२२	१०२

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.६.२. विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था

महावै गाउँपालिकामा संचालित विद्यमान बहु उपयोगी योजना हरु राम्रोसँगचलेको पाइन्छ तर व्यवस्थापन पक्ष भने निकै कमजोर रहेको छ । उपभोक्ता समितिको निरन्तर बैठक र अन्य सुशासनको अवस्था भने त्यति राम्रो देखिदैन । महावै गाउँपालिकामा रहेका ४ वटा बहुउपयोगी मध्ये २ वटामा बिधुत उत्पादन गरिएको छ जसमा नियमित महसुल संकलन र प्राविधिक सहित संचालनमा रहेको छ भने अन्य योजनाहरू समुदाय आफैले समग्रमा संचालन र व्यवस्थापन गरेका छन् ।

३.६.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित क्षेत्र

महावै गाउँपालिकामा जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा संकलित तथ्यांक अनुसार यस गाउँपालिकामा निर्माणाधीन बहु-उपयोगी योजनाहरू नरहेको पाइएको छ ।

३.७. विद्यमान जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षण योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

यस गाउँपालिकामा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षण सम्बन्धी ४ वटा योजनाहरू विद्यमान योजनाको रूपमा रहेका छन्। ती ४ वटा विद्यमान योजनाहरूबाट महावै गाउँपालिकाका करिब ३०० घरधुरीहरू लाभान्वित भइरहेका छन्। जलवायु परिवर्तन अनुकूलन/विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा स्रोत संरक्षणका योजनाहरू मध्य वडा नं. १ मा १ वटा, वडा नं २,३, ४ मा १/१ वटा र वडा न. ५ मा १ योजनाहरू रहेका छन्।

जलउपयोग गुरुयोजना तयारीका लागि गरिएको तथ्याङ्क संकलन तथा अवस्था विश्लेषण अनुसार यस गाउँपालिकामा हालसम्म वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजना तथा क्रियाकलापहरू पर्याप्त मात्रामा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुन नसकेको देखिन्छ । स्थानीय स्तरमा साधन स्रोतको कमी, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको अधिकारका क्षेत्र तथा सम्वन्धित विकास सम्वन्धित कार्यालयहरूको ग्रामिण क्षेत्रमा गरिने विकास निर्माण कार्यहरूमा समन्वय अभाव जस्ता कारणले खासै उपलब्धि हासिल हुन नसकेको सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ। यसकारण आगामी दिनहरूमा क्षेत्रगत योजना निर्माण गर्दा वातावरण, पर्यावरण तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी कृयाकलापहरू अन्य आयोजनाहरूको अन्तरनिहित कृयाकलापको रूपमा समेत सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

यस बाहेक विश्वभरि भइरहेको प्राकृतिक स्रोतहरू माथिको अतिदोहन, बढ्दो प्रदुषण र जलवायुमा परिवर्तनको त्यसको प्रत्यक्ष असरले गर्दा अतिवृष्टि, अनावृष्टि र त्यसबाट सिर्जित प्राकृतिक प्रकोपहरूको संख्या नेपालमा पनि बढ्दो छ।

राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७^८ अनुसार, नेपालको अधिकतम तापक्रम प्रतिवर्ष सरदर ०.०६ डिग्री सेल्सियसका दरले वृद्धि भएको देखिन्छ। नेपालले विश्वको कुल हरित ग्याँसको करिब ०.०२५% मात्र उत्सर्जन गरेता पनि वायुमण्डलीय तापक्रम वृद्धिका कारण नेपाल अधिक रूपमा प्रभावित हुँदै गइरहेको छ। यहाँ वार्षिक वर्षा-चक्रमा हेरफेर, लामो समय सम्म खडेरी पर्ने, तथा तिब्र वर्षा हुने गरेको छ। पानी पर्ने समय र अवधिमा पनि परिवर्तन हुँदै गइरहेको छ।

कालिकोट जिल्ला अन्तर्गत रहेको महावै गाउँपालिकामा पनि पछिल्ला बर्षहरूमा बर्षातको समयमा ठूलो पानी पर्ने र त्यसले गर्दा गाउँपालिका भित्र रहेका खोलाखोल्सीहरूमा पानीको बहाव बढ्दा बाढी आउने, नदी/खोलाको कटान हुने र जसको प्रत्यक्ष असर खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता तथा बालीनालीहरूमा परिवर्तनको छ। बर्षातको समयमा पर्ने अतिवृष्टिले गाउँपालिकाका धेरैजसो बस्तीहरूमा पहिरो, बाढीको कारणले ठूलो धनजनको क्षति हुने गरेको छ।

३.७.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र

महावै गाउँपालिकामा विद्यमान जलवायु अनुकूलन/विपद जोखिम न्यूनीकरण तथा वातावरण पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धी सम्बन्धी ४ वटा योजनाहरू रहेका छन्। ती योजनाहरूलाई २ वटा उप-क्षेत्रहरूमा बिभाजन गरेर हेर्दा स्रोत संरक्षण तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत २ वटा, प्रकोप जोखिम व्यवस्थापन अन्तर्गत २ वटा योजना र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी १ वटा योजनाहरू रहेका देखिन्छन।

३.७.२. विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था

वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धी योजनाहरू मध्ये तटबन्ध तथा नदी/खोला नियन्त्रणका योजनाहरू त्यति दिगो भैरहेको देखिदैन। जलवायु परिवर्तनका असरले गर्दा बर्षातको समयमा अत्यधिक ठूलो पानी पर्ने र खोला तथा नदीहरूमा पानीको मात्रा अत्यधिक बढ्ने हुँदा तटबन्धहरू बगाउने गरेको, जसले गर्दा संचालन तथा मर्मत सम्भारमा समस्या हुने गरेको छ।

३.७.३. निर्माणाधीन योजनाहरू र लक्षित सेवाक्षेत्र

यस गाउँपालिकामा वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धीतथ्यांक विश्लेषण गरेर हेर्दा २ वटा मूल संरक्षण योजना र अरु तटबन्धका योजनाले वडा न १,२,३,४,५ का जोखिमयुक्त क्षेत्रलाई समेटेको छ भने स्रोत संरक्षण योजनाले खानेपानी सुबिधा र वातावरण संरक्षणमा टेवा पुर्‍याएको देखिएको छ ।

^८ □□□□□: राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ (<https://climate.mohp.gov.np>)

३. ८. विद्यमान जल उर्जा योजनाहरूको अवस्था विश्लेषण

यस गाउँपालिकामा जलउर्जाको क्षेत्रमा ४४ वटा परम्परागत घट्टहरू विद्यमान योजनाको रूपमा रहेका छन्। प्राप्त तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उक्त योजनाहरूबाट गाउँपालिकाका २०५७ घरधुरीहरूले सेवा लिईराखेका छन्। उक्त योजनाहरूको थप योजनागत विवरण अनुसूची नं. १० मा उल्लेख गरिएको छ।

गाउँपालिकामा ४ वटा साना जलबिद्युत योजना संचालनमा रहेका छन् उक्त योजनाहरूबाट ३५० किलोवाट बिद्युत उत्पादन भई रहेको छ ।

३.८.१. विद्यमान योजनाहरू र सेवाक्षेत्र

विद्यमान जल उर्जाका ४८ वटा योजनाहरू मध्ये ४ वटा लघु जलबिधुत बाट वडा नं १ का सबै टोल, २, ३, ४ का सबै टोलहरूका घरधुरीहरू लाभान्वित भएका छन्। त्यसैगरी ४४ वटा घट्टहरूबाट सबै वडाका सबै घरधुरीहरू लाभान्वित भएका छन । जल उर्जाका वडागत रूपमा योजनाहरू र लाभान्वित घरधुरीहरूको सारांश विवरण तालिका-२५ मा प्रस्तुत गरिएको छ भने विस्तृत विवरण अनुसूची-५, TA-८ मा उल्लेख गरिएको छ। तालिका- 25: वडागत योजना संख्या र लाभान्वित घरधुरीहरूको विवरण

वडा न	विद्यमान जलउर्जाका योजनाहरूको विवरण					
	बिधुतीकरण				पानी घट्ट	
	पिको (१० KW सम्म)	माइक्रो (१०-१०० KW सम्म	मिनी (१०१ KW-२ MW)	हाइड्रो (२ MW भन्दा बढी)	परम्परागत	सुधारिएको
१	१	१			५	
२		१			५	
३					१४	
४					५	
५					३	
६					९	
७		१			३	
जम्मा	१	३	०	०	४४	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, सामाजिक तथा प्राविधिक अध्ययन, २०८०

३.८.२. विद्यमान योजनाहरूको संचालनको अवस्था

महावै गाउँपालिकामा जम्मा ४२ वटा खानेपानी, ५८ वटा सिंचाइ , ४४ वटा घट्ट, ४ वटा लघु जलबिधुत र ४ वटा वातावरण पर्यावरणका योजनाहरू रहेका छन् । विभिन्न निकायहरूको सहायोगमा संचालित योजनाहरूबाट सबै वडाहरू का ८९% घरधुरीहरूले पानी खाइरहेका छन् । योजनाहरूको संचालनको अवस्था विश्लेषण गर्दा योजनाहरूमा पानी संचालन भएको, तर एकै धाराबाट धेरै घरले पानी खाइ रहेको अवस्था देखिएको छ । विद्यमान योजनाको रूपमा देखिए पनि धेरै जसो योजनामा खुला पाइप, खुल्ला धाराहरू रहेका छन् । योजनाहरूमा निर्माणका लागि मात्र उपभोक्ता समिति बने पनि निर्माण पछि निस्क्रिय रहेको देखिन्छ । योजना

कार्यान्वयनको समयमा दिगोपनको विषयमा कम ध्यान गएको र निर्माण पश्चात जुन अवस्थामा छ त्यै अवस्थामा पानी खाने चलन रहेको छ । योजनाको मर्मत सम्भारमा समुदायको ध्यान नपुगेको र अर्को योजना ल्याएर फेरी नया योजना निर्माण गर्ने लगायतका समस्याहरु विद्यमान रहेका छन् । समस्या परेको बेला मात्र समुदाय मिलेर मर्मत गर्ने अरु बेला कम ध्यान जाने अवस्था सबै योजनाहरुमा रहेको छ । योजनाहरु संचालनमा छन् सुविधा प्राप्त गरेका छन् तर निरन्तर र गुणस्तरीय सुबिधाको अभाव रहेको देखिन्छ ।

३.८.३. निर्माणाधीन योजनाहरु र लक्षित सेवाक्षेत्र

महावै गाउँपालिकामा ११ वटा खानेपानी र १ वटा सिंचाइ योजना निर्माणाधीनका रूपमा रहेका छन् । निर्माणाधीन योजनाहरुबाट ७३४ घरधुरी लाभान्वित हुने अपेक्षा गरिएको छ । ति योजनाहरु मध्ये अधिकांस योजनाहरु पन्च वर्षीय योजनाहरु रहेका छन् । वार्षिक रूपमा अलि अलि बजेट आउने र त्यसले योजना सम्पन्न गर्न नसकिने अवस्था भएकोले खानेपानी सुबिधा देखिने तर योजना सम्पन्न नहुने समस्याहरु सबै योजनाहरुमा रहेको छ ।

३. ९. जलस्रोतहरुको दिगो उपयोगका लागि संस्थागत/उपयोग सम्बन्धी संयन्त्र

महावै गाउँपालिका भित्र खोला, नदीमा उत्तरतिरबाट बगेर आउने पानी, स्थायी मुहान र बर्षातको समयमा अस्थायी मुहानको रूपमा बाहिर निस्कने पानी नै अधिकांश पानीका स्रोतहरु हुन। स्रोतहरुको पानी कुनै न कुनै रूपमा जमिन भित्र छिर्ने र त्यहि पानी मुलको रूपमा निस्केर बाहिरने हुँदा मुहान, खोलानाला, नदी लगायत पानीको पनि संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ। हाल गाउँपालिकामा जलस्रोतहरुको दिगो उपयोगका लागि विशेष कुनै ऐन, नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरेको नरहेता पनि त्यसको लागि संस्थागत संयन्त्रको रूपमा गाउँपालिका खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिको गठन गरिएको छ। उपभोक्ता समितिहरुको संस्थागत विकासका लागि उपभोक्ता समिति गठन कार्यविधि, २०७६ तयार गरी कार्यान्वयनको क्रममा रहेको छ। योजना तर्जुमा गोष्ठीमा भएको छलफल अनुसार जलस्रोतहरुको दिगो उपयोगका लागि खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समिति लगायत सम्पूर्ण उपभोक्ताहरुको अहम भूमिका रहने हुँदा उपभोक्ता समितिहरुलाई क्षमता विकास गर्न आवश्यक नीति निर्माण गरि त्यसको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी उपभोक्ता समिति गठन, परिचालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि लगायत वातावरण तथा पर्यावरणको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन तथा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण कार्यविधिको निर्माण गरी जलस्रोतको एकीकृत व्यवस्थापनका लागि पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

त्यसै गरि खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिका तथा वडास्तरका संयन्त्रहरु जस्तै; खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता समन्वय समितिहरुलाई सक्रिय बनाउने, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणका लागि स्थानीय समुदायलाई नै सक्रिय बनाउने र उनीहरुको परम्परागत ज्ञान, सीप र दक्षता प्रयोग गरी पर्यावरणको संरक्षणका साथै समुदायको जल, जंगल र जमिनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरुको माध्यमबाट जीविकोपार्जनमा सुधार ल्याउने कार्यहरु अति आवश्यक देखिन्छन् ।

यसका साथै जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण र वन तथा वातावरणको अति दोहन रोक्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको क्षमता विकासमा सहयोग पुरयाउदै आइरहेको छ। गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्रको वातावरण तथा पर्यावरणको संरक्षणका लागि भौतिक पूर्वाधारका कुनै पनि ठुला योजनाहरू निर्माण गर्नु भन्दा पहिले प्रारम्भिक वातावरणीय सर्वेक्षण र परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था लागू गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको छ।

३. १०. जलस्रोतमा विवाद

जलस्रोतको उपभोग र स्वामित्वका सन्दर्भमा समुदायमा सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिक लगायत विभिन्न सरोकार र चाहनाले पानी प्रयोग र बाँडफाँड सम्बन्धी विवादहरू हुने गरेका पाईन्छन्। गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको तथ्याङ्क संकलन गर्दा भएका छलफल, अवलोकन, बस्ती तथा वडा/गाउँपालिका स्तरमा भएको अन्तरक्रियाको आधारमा प्रायः धेरै जसो पानीसँग सम्बन्धित कार्यहरूका लागि मुहान, कुवा, नाउला, र नदी/खोलाको पानीको प्रयोग भैरहेको हुदा घरायसी, सामुदायिक वा अन्तरपालिका स्तरमा विवादहरू रहेको पाईन्छ। जलउपयोग गुरुयोजना तयारिका समय गरिएका समुदाय केन्द्रित छलफलहरूमा प्राप्त जानकारी अनुसार उपभोक्ता समिति मार्फत संचालित खानेपानीबाट वितरण हुने खानेपानीको गुणस्तर, परिमाण सम्बन्धीसामान्य विवादहरू आउने गरेका छन्। तुलनात्मक रूपमा छरिएको बस्ती रहेको हुँदा पानीको बाँडफाँड गर्दा र धाराहरू राख्दा दुरीको कारणले गर्दा कुनै समुदायमा घरायसी स्तरमा विवादहरू आउने गरेको पाईन्छ। यसका अतिरिक्त सामुदायिक वनहरूको प्रयोग, संरक्षित क्षेत्र (मन्दिर, सार्वजनिक जग्गा आदि) वरिपरिको जग्गा जमिनमा हुने अतिक्रमणको कारणले पनि व्यक्ति-व्यक्ति, समुदाय-समुदाय वा अन्तर वडा र अन्तरपालिका तहमा विवादहरू हुने गरेको र सोको स्थानीय स्तरमै समाधान भई रहेको सरोकारवालाहरूले जानकारी दिएका छन्। जलउपयोग गुरुयोजना सर्वेक्षणका क्रममा गरिएका समुदाय भेटघाट र अन्तक्रियाबाट प्राप्त जानकारी अनुसार केहि समुदायमा फरक जातजातिहरूको बसोबास रहेको अवस्थामा खानेपानीको स्रोत र धारा प्रयोगको बेला विभिन्न जातजाति बीच सामान्य मतभेद भए पनि स्थानीय स्तरमा समाधान भएको पाईन्छ। यस गाउँपालिकामा सबैले सुविधा पाउने, विकास मा टेवा पुग्ने लगायत का सार्वजनिक कामहरूमा ठुलो विवाद नरहेको देखिन्छ।

अध्याय-४ : गुरुयोजना कार्यन्वयन रणनीति र परिकल्पना

४.१. गाउँपालिकाको रणनीतिक प्राथमिकता

महावै गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको समीक्षा तथा समायोजन कार्य स्थानीय जनप्रतिनिधिहरु लगायत विद्यमान सरोकारवालाहरुको व्यापक सहभागिता, सकृयता तथा चरणवद्ध कार्यतालिका अनुसार गाउँपालिकाका बस्तीहरुको वास्तविक अवस्था, विद्यमान स्रोत साधनहरुको सम्भावना तथा वर्तमानको वास्तविक आवश्यकतामा आधारित भई निर्माण गरिएको छ । गाउँपालिकाले हाललाई पञ्चवर्षीय (आ.व. २०८०/८१ देखी २०८५/८६) सम्मका लागि क्षेत्रगत रुपमा आवधिक परिकल्पनाहरु निर्माण गरी गुरुयोजनाले निर्धारण गरेका योजना तथा कार्यक्रमहरुलाई कार्यान्वयन गर्ने लक्ष्य कायम गरिएको छ । यस गाउँपालिकाले तपसिल बमोजिमका क्षेत्रगत परिकल्पनाहरु तथा योजना प्राथमिकीकरणका आधारहरु योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत तय गरेको छ। यस गाउँपालिकाले खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता व्यवस्थापनका लागि दिगो विकास लक्ष्य (सन् २०३०) अनुसार नेपाल सरकारको लक्ष्य पुरा गर्न निम्न अनुसारका परिकल्पनाहरु र रणनीतिहरु अवलम्बन गर्नेछ ।

क्षेत्रगत परिकल्पना:

खानेपानी तथा सरसफाइ:

परिकल्पना: खानेपानी सुविधाबाट बन्चित सबै घरधुरी हरु लाई खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता सुविधा उपलब्ध गराउने

सिंचाई तथा निकास:

परिकल्पना:

परम्परागत सिंचाई को निर्माण तथा मर्मत साथै आ-धुनिक सिंचाई को विकास गरि उत्पादन बढाउने र पानीको अधिकतम प्रयोगबाट आय आर्जन बढाइ जीवनयापन पद्धतिमा सुधार ल्याउने

वातावरण तथा पर्यावरण:

परिकल्पना

यस पालिकामा रहेका मूल सरक्षण, जोखिम न्यूनीकरण र वातावरण संरक्षण गरि वातावरण तत्या पर्यावरणको विकास गर्ने ।

जलउर्जा तथा अन्य:

परिकल्पना

स्थानीय नदी र खोलाहरुबाट बिधुत निकाली ग्रामिण बिधुतीकरणलाई विकास गर्ने साथै परम्परागत जल उर्जाका योजनाहरुलाई आधुनिकीकरण गरि समुदायको जीवनयापन पद्धतिमा सुधार ल्याउने

४.२. जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन

महावै गाउँपालिकामा मुख्यजलाधार क्षेत्रको रूपमा रहेको तिला नदी र उप-जलाधारको रूपमा रहेका अन्य खोला, नदीनाला र तालतलैयाको पानी तिला नदी हुँदै कर्णाली नदीमा मिसिन्छ। महावै गाउँपालिकामा प्राय सबै जसो नदीघाटी तथा जलाधार क्षेत्रहरूको नजिकै वरिपरी मानिसको बस्ती रहेको पाईन्छ। गाउँपालिकामा समुदायका मानिसहरूले जीविकोर्पाजनको लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै; सिंचाइ, घट्ट आदिका लागि जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्रहरूमा निर्भर हुँदै आएका छन्। जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्रमा रहेका समुदायहरूको जीविकोर्पाजन र त्यस्तो क्षेत्रमा उपलब्ध हुँदै आएको प्राकृतिक स्रोतहरूको बिचमा गहिरो सम्बन्ध रहेको हुन्छ।

महावै गाउँपालिकाले जलाधार क्षेत्रमा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका सिद्धान्तमा आधारित जलउपयोग गुरुयोजना लागु गरी समग्र पर्यावरणको दिगोपनमा संझौता नगरिकन समन्यायिक तवरले आर्थिक-सामाजिक लगायत जल, जमिन तथा सबद्ध स्रोत साधनहरूको समन्वयात्मक विकास तथा व्यवस्थापन गर्ने नीति लिएको छ।

खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचलाई संयुक्त राष्ट्रसंघले आधारभूत मानव अधिकारको रूपमा घोषणा गरेको र नेपालको संविधानले समेत आधारभूत मानव अधिकारको रूपमा आत्मसात गरेकोले यस गाउँपालिकाले खानेपानी तथा सरसफाइलाई आधारभूत अधिकारको रूपमा सेवा विकास गर्ने नीति लिएको छ।

एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन लागु गर्नको लागि गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनालाई एक औजारको रूपमा अवलम्बन गरेको छ। एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका डब्लिन सिद्धान्तहरू तथा जलस्रोतको उपयोग एवं जलस्रोतहरूको संरक्षणका लागि बनेका जलस्रोत सम्बन्धी नेपाल सरकारका ऐन, कानून, नीति एवं योजनाहरूको परिपालना गर्दै महावै गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाले यसका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू हासिल गर्न तपसिल अनुसारका नीति नियमको तर्जुमा तर्फ ध्यान दिनु पर्ने आवश्यकता रहेको छ।

- एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन मार्फत योजना तर्जुमा
- योजना तर्जुमा, नीति निर्माण र कार्यान्वयनमा सबैको सहभागिता
- पानीको बहुउपयोगिता, विवेकपूर्ण उपयोग तथा उत्पादनशिल प्रयोग
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र जोखिम व्यवस्थापनका लागि नीति तर्जुमा, सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास र ठोस कार्यान्वयन
- पानीको पुनर्भरण, पुनर्धारण र पुनर्प्रयोग लगायत समुदायका मौलिक सिपहरूको उपयोग मार्फत पानीका स्रोतहरूको संरक्षण

समग्रमा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका माध्यमले समग्र जलाधार क्षेत्रको समुचित र विवेकपूर्ण विकास गर्न, जलाधार क्षेत्र भित्रको सम्पूर्ण प्राकृतिक स्रोतहरूलाई एकीकृत एवं दिगोरूपमा विकास गरी गरीबी न्यूनीकरण गर्न गाउँपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमामा सरोकारवाला साझेदारहरू, समुदाय र जनप्रतिनिधिहरूले ठोस

योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको र सो का लागि सबैको सहकार्य, साझेदारी र प्रतिवद्धता रहेको जलउपयोग गुरुयोजना निर्माणका क्रममा आयोजना गरिएका योजना तर्जुमा गोष्ठीहरुमा सरोकारवालाहरुको धारणा रहेको छ। एकिकृत जलस्रोत व्यवस्थापनका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरु योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत सहभागीहरुले गाउँकार्यपालिकामा सिफारिस गरी गुरुयोजनामा प्राथमिकीकरण सहित समावेश गरेका छन्।

४.३. एक जल नीति तथा अवधारणा

जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन अन्तर्गत स्रोतहरुको संरक्षण र व्यवस्थापन, जलाधार र समुदायमा पानीको विद्यमान अवस्था विचार गर्दै दिगो उपयोग नीति र पानीको उत्पादनसिल उपयोगमा एक जल अवधारणाले जोड दिन्छ। एक जल अवधारणाको अवलम्बनले समग्र प्रणालीगत दृष्टीकोणले उपयोग गरी पानीको आपूर्ति र सरसफाइको गुणस्तरिय सेवा, परिणाम र समतामुलक जलस्रोत व्यवस्थापन गरी पानीको दिगोपना हासिल गर्न मद्दत गर्दछ। एक जल प्रणाली अन्तर्गत निम्न कार्यहरु प्राथमिकताका साथ गरिन्छ।

- सुरक्षित रुपमा खानेपानीको व्यवस्थापन, बहु उपयोगी जल प्रणाली र खानेपानी तथा सरसफाइ उपभोक्ता समितिहरु मार्फत प्रभावकारि रुपमा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र व्यवस्थापन,
- दिसाजन्य लेदोको सुरक्षित ढंगले व्यवस्थित तथा दिगो व्यवस्थापन सेवा, त्यसको उपचारका लागि आवश्यक प्लान्ट र त्यसको पुनउपयोगबाट आर्थिकोपार्जनको अवसरहरु प्रदान गर्ने,
- स्थानीय सरकार र समुदायका साझेदार सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास र जलस्रोतको न्यायोचित व्यवस्थापन गर्ने,
- पानीको दिगो सेवाका लागि राम्रोसँग संरक्षित र व्यवस्थित पानी प्रभावित क्षेत्रहरुमा पारिस्थितिकीय जल प्रभाव सुनिश्चित गर्ने।

महावै गाउँपालिकाले गाउँपालिका स्तरको योजना तर्जुमा गोष्ठी मार्फत एक जल अवधारणाको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्ने गरी एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन कार्यान्वयन गर्ने नीति लिने प्रतिवद्धता गरेको छ। यस गाउँपालिकाले एक जल अवधारणामा तपशिलका कार्यगत सिद्धान्तहरुको कार्यान्वयन गरी एकीकृत एवम् समावेशी जलस्रोत व्यवस्थापन तथा पानीको दिगो बहुउपयोगको विकास गर्ने नीतिमा सरोकारवालाहरुले छलफल गरेका थिए।।

- “सबै पानीको मूल्य हुन्छ” भन्ने सिद्धान्तलाई यस गाउँपालिकाले अवलम्बन गर्नेछ।
- जलस्रोतको उत्पादनशील तथा बहुउपयोग गरी आर्थिक सम्पन्नता हासिल गर्ने सिद्धान्तलाई यस गाउँपालिकाले अवलम्बन गर्नेछ।
- जलस्रोत संरक्षण तथा पानीको बहुउपयोग गर्नका लागि कार्यविधि बनाई व्यवस्थित प्रणाली कार्यान्वयन गर्नेछ।
- जलाधार र उपजलाधार क्षेत्रस्तरमा यस गाउँपालिकाले जलस्रोत व्यवस्थापन र सहकार्य गर्नेछ। गाउँपालिकाले आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र भित्रका उपजलाधार क्षेत्रहरुमा जलस्रोत व्यवस्थापन गर्नेछ। साथै गाउँपालिका भन्दा ठुलो भौगोलिक क्षेत्रमा फैलिएको जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनमा सहकार्य गर्नेछ।

- जलस्रोतको संरक्षण, उपयोग, र व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाले सरकारी निकाय, समुदाय, संस्था, र निजि क्षेत्रसँग साझेदारि तथा सहकार्य गर्नेछ ।
- जलस्रोतको संरक्षण, उपयोग, र व्यवस्थापनमा सबैको सहभागिता हुनेछ र व्यवस्थापन संरचनाहरु समावेशी हुनेछ ।
- जलस्रोतको उपयोग तथा व्यवस्थापन क्षेत्रमा कार्यरत सरोकारवालाहरुको साझा समस्या तथा चुनौतीहरुलाई यस गाउँपालिकाले एक जल अवधारणा तथा यसको कार्यान्वयन मार्फत दिगो समाधान गर्नेछ ।

एक जल अवधारणाको कार्यान्वयन मार्फत यस गाउँपालिकाका प्रत्येक व्यक्ति, समुदाय, प्रत्येक सरोकारवाला तथा प्रत्येक समूहको जलाधार वा उपजलाधार क्षेत्रमा दिगो पानीको भविष्य सुरक्षित गर्नमा भूमिका हुनेछ ।

४.४. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण अवधारणा र एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन

समुदायको अवस्था विश्लेषण गर्दा पानी सँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरुमा घरायसीस्तरमा महिलाहरु तथा जीविकोपार्जन वा उत्पादनशिल प्रयोगको हिसाबले समुदायका केहि निश्चित वर्ग, समुदायको पानी सँग बढी सरोकार हुने हुँदा जल उपयोग गुरुयोजनाको तयारी चरण देखि कार्यान्वयन तहसम्म महिला र त्यस्ता वर्गहरुको सहभागिता र नेतृत्व सुनिश्चित गरिन्छ । गुरुयोजनाले पानी र जलस्रोतको विनियोजन, सुशासन र वित्तका पक्षहरुमा पहुँचमा सबैभन्दा ठूलो असमानताहरु अनुभव गर्ने जनसंख्याको विशेष आवश्यकताहरुलाई सम्बोधन गर्दै उमेर, लिंग, धर्म, जाति, अपाङ्गता, भूगोलका आधारमा आउने अवरोधहरु र त्यसबाट आधारभूत सेवाहरुको पहुँचमा पर्ने असरलाई कम गर्ने र प्राथमिकता दिन सहयोग पुरयाउदछ । यस जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयन प्रकृत्यामा पारदर्शिता, सहभागिता र जवाफदेहिताको अभ्यास मार्फत सुशासनको प्रवर्द्धन र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण को सुनिश्चितता गराउन तपसिलका नीति लिईने छ।

- प्रत्येक वर्ष यस गाउँपालिका लगायत अन्य कार्यरत संघ संस्थाहरुको जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छता को क्षेत्रमा उपलब्ध बजेट समीक्षा गरी सो बारे सबै उपभोक्तालाई अग्रिम जानकारी गराइनेछ।
- उपलब्ध बजेट तथा जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छतासित सम्बन्धित अन्य सुचना तथा जानकारीमा सबै उपभोक्ताहरुको पहुँचका लागि आम संचार माध्यमको प्रयोग गरिनेछ।
- यो जलउपयोग गुरुयोजना यस गाउँपालिका भित्र जलस्रोत, सरसफाइ र स्वच्छताका क्षेत्रमा गरिने सम्पुर्ण लगानीहरुको प्रमुख आधारको रुपमा रहनेछ । उपलब्ध बजेट तथा स्रोत साधनले सम्भव भए सम्म परियोजनाहरु कार्यान्वयन गर्दा जलउपयोग गुरुयोजनामा उल्लेखित प्राथमिकता अनुरूपनै गरिनेछ ।
- जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमाको चरणमा झै यसको कार्यान्वयनमा समेत महिलाहरुको समान सहभागिता तथा दलित, जनजाति तथा पछाडी पारिएको वर्गको समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने गरी सम्बन्धित उपभोक्ताहरुको सकृय सहभागिता रहनेछ। परियोजनाहरुको निर्माण, सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार सम्बन्धित उपभोक्तहरुले गठन गरेको उपभोक्ता समितिको प्रत्यक्ष संलग्नतामा हुनेछ।

- सवै उपभोक्ता समितिहरुमा सम्बन्धित क्षेत्रमा बसोवास गर्ने महिलाहरुको समान तथा बिभिन्न जात जातिहरुको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ । समितिका प्रमुख पदहरुमा समेत महिलाहरुको कम्तिमा ५०%, सामाजिक विभेदमा परेका जात जातिहरुको समानुपातिक प्रतिनिधित्व अनिवार्य गर्राईनेछ ।
- गुरुयोजना कार्यान्वयनमा उपभोक्ता समिति गठन तथा पुनर्गठन गर्दा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण लाई ध्यान दिदै महिलाहरुको समान सहभागिता तथा दलित, जनजाति तथा पछाडी पारिएको वर्गको समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने गरी पदाधिकारी तथा सदस्यहरु समावेश गरिनेछ ।
- यो जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनको क्रममा महिला र सामाजिक विभेदमा परेका जात जातिहरुको क्षमता अभिवृद्धीका लागि विशेष पहल गरिनेछ । उनीहरुलाई नै लक्षित गरेर बिभिन्न क्षमता विकास क्रियाकलापहरु सञ्चालन गरिनेछन । क्षमता विकासका कृयाकलापहरुको लागि सहभागी छनौट गर्दा समेत लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण लाई ध्यान दिनुपर्नेछ ।
- स्रोत र साधनले भ्याए सम्म यस अन्तरगत निर्माण गरिने सबै भौतिक संरचनाहरुलाई महिला, बालबालिका, अपाङ्ग र बृद्ध मैत्री बनाइनेछन। मुख्यतया खानेपानी र सरसफाइ परियोजनाका सबै संरचनाहरु महिलाहरुको महिनावारीको बेलाको स्वच्छता व्यवस्थापन, छुट्टै शौचालयको व्यवस्था र उनीहरुको घरायसी कार्य बोझ न्यूनीकरण हुनेगरी निर्माण गरिनेछन ।
- खानेपानी सरसफाइ र स्वच्छताको कभरेज कम भएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने र बजेट वृद्धि गर्ने तदनुसार विनियोजन बजेटले अति-गरीब र पछाडि पारिएका वर्गहरुको उच्च जनसंख्या भएको क्षेत्रलाई प्राथमिकतामा राखिनेछ ।
- खानेपानीको धारा, शौचालय निर्माण, ढल जडान गर्दा आवश्यक पर्ने लागतमा गरिब तथा सीमान्तकृत परिवारलाई सहूलियत दिइनेछ ।
- कठिन परिस्थिति र विशेष अवस्थाका कारण पानीको महसुल तिर्न नसक्ने गरिब तथा सीमान्तकृत समुदायलाई पानीको महसुलमा अनुदान वा छुट दिइनेछ ।
- खानेपानी सम्बन्धी सचेतना अभियान र सरसफाइ अनिवार्य हुनुपर्छ । सचेतनामा लै स सा स को बिषय समावेश हुनुपर्दछ सबै प्रशिक्षणमा अनिवार्य; महिला, सीमान्तकृत र पछाडि पारिएका वर्गलाई GESI सम्बन्धी तालिम दिइनेछ ।
- ग्रामीण मर्मत सम्भार कार्यकर्ता र शौचालय निर्माणकर्ता छनोटको मापदण्ड महिला, गरीब र बहिष्कृत वर्ग मैत्री हुनेछ ।
- महिला, गरिब र बहिष्कृतका मुद्दाहरुलाई सम्बोधन गर्न खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समितिका लागि सम्झौतामा शर्तहरु हुनेछन ।
- महिला, गरिब र बहिष्कृतको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने क्रियाकलापका लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन गर्ने, यी समूहको क्षमता अभिवृद्धि गरी दक्ष कार्य गर्ने ।
- निर्माण सामग्री खरिद गर्दा महिला सहकारी तथा अन्य महिला, गरिब र बहिष्कृत समूहलाई सामग्रीको स्थानीय आपूर्तिकर्ताको रूपमा प्रवर्धन गरिनेछ ।
- अनुगमन समूहमा महिला, बालबालिका, गरिब तथा बहिष्करणमा परेकाको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने ।
- सार्वजनिक लेखापरीक्षण गर्दा जीईएसआई मुद्दाहरु र सार्वजनिक अडिट दिशानिर्देशहरु अनुसार सम्बोधन गरिनेछ ।

- अति-गरीब र गरीब वर्गको उच्च जनसंख्या भएका क्षेत्रहरू प्राथमिकता र तदनुसार बजेट विनियोजन ।
- यस गुरुयोजना अर्न्तगत निर्माण गरिने सबै योजनाहरूमा सुशासन नीति अगाल्दै अनिवार्य रूपमा सार्वजनिक सुनवाई, सार्वजनिक समीक्षा र सार्वजनिक परीक्षण गरिनेछन। यी कार्यहरूमा आम उपभोक्ता र सेवा प्रदायक बिचको अन्तरकृया र संवादलाई बिशेष जोड दिइनेछ। परियोजनाहरूका भौतिक संरचनाहरू र तिनले प्रदान गर्ने सेवाको गुणस्तर र दिगोपनाको लागि उक्त योजना कार्यान्वयन गर्ने संस्था पुर्णरूपमा जवाफदेहि हुनेछ ।

४.५. पानीको उत्पादनशिल प्रयोग

पानीलाई खानेपानी प्रयोजनका लागि मात्रै प्रयोग गर्ने तर संस्थागत र दिगो विकासका लागि ध्यान नदिदा समुदायमा योजनाहरू डिजाइन अवधिसम्म संचालनमा राखिराख्न समस्या रहेको स्थिति विद्यमान छ। योजनाहरूमा पानी उपयोग बाफतको शुल्क उठाउने र उठेको रकमबाट योजनामा हुन आउने विभिन्न स-साना मर्मत कार्यहरूमा उपयोग गर्न सकिए योजनाहरूको संचालनलाई सहज र दिगो बनाउन सकिन्छ। गाउँपालिकामा गरिएका प्राविधिक र सामाजिक सर्वेक्षणमा गरिएका छलफलमा पानी शुल्क उठाउने र योजनाहरूको उपभोक्ता स्तरबाटै स्वस्फुर्त समयानुकुल मर्मत सम्भार गर्ने गरेको निकै नै कम अभ्यास छन् । पानीको उपभोगमा पुस्तान्तरण गर्न र दिगो योजनाका लागि संस्थापन व्यवस्थापन, मर्मत सम्भार कोष, पानी शुल्क लगायत पारदर्शी सयन्त्र स्थापना र समावेशीताका सिद्धान्त अवलम्बन गर्नु आवश्यक देखिन्छ। पानीको उत्पादनशिल प्रयोग मार्फत समुदायको आयआर्जन बृद्धी गर्न सकिए, कोष उठाउन र योजनाहरूको मर्मत सम्भार समय गरी पानीको दिगो र निरन्तर उपभोग गर्न सकिन्छ।

समुदायमा पानीको बहु-उपयोग मार्फत उत्पादनशील क्षेत्रहरूमा प्रयोग गर्ने, धाराबाट खेरजाने पानी करेशाबारी तथा तरकारी खेतीमा प्रयोग गर्ने, स्रोतहरू उपलब्ध हुने समुदाय तथा बस्तीहरूमा पानीको बहु-उपयोग गर्ने नीति अपनाई खानेपानी संगै आधुनिक सिंचाइका योजनाहरूको पनि कार्यान्वयन गर्ने तर्फ गाउँपालिकाले नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा जानु दिगो योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक छ । खेरजाने पानीले समुदायको वातावरणलाई फोहोर तुल्याउनका साथै विभिन्न रोगहरू/महामारीहरू समेत निम्त्याउन सक्ने, लामखुट्टे, झिंगा जस्ता किराहरूको प्रकोप बढ्ने हुदा त्यसको उचित व्यवस्थापन गरिने नीति अवलम्बन सहित पानीको प्रयोग मार्फत आयआर्जनका अवसरहरू श्रृजना गर्ने र समुदायले पानीको उपयोग बाफतको शुल्क संकलन गरी पानीका योजना तथा स्रोतहरू संरक्षणमा लगानी गर्ने, स-साना आर्थिक स्रोतहरूका लागि बाह्य स्रोत र परनिर्भरता हटाउन पानीलाई उत्पादनशिल प्रयोग गर्नु आवश्यक देखिन्छ। जलउपयोग निर्माणका क्रममा महावै गाउँपालिका भित्र पानीको उत्पादनशिल प्रयोग गर्न सक्ने अवस्था पर्याप्त रहेका र पानीको बहुउपयोगीता तथा दिगो संस्थागत व्यवस्थापकिय पक्षमा जोड दिनु पर्ने सरोकारवालाहरूको बुझाई रहेको छ।

४.६. जलस्रोतको उपयोगका लागि विकल्प तथा प्रविधिहरू

जलवायु परिवर्तन लगायत प्रकृतिमा हुदै गईरहेको असन्तुलनले गर्दा पानीका स्रोतहरूमा पानीको बहाव कम हुदै गईरहेको तथा बर्षातको समयमा अतिवृष्टि हुदा पहिरो जाने, बस्तीहरू बाढी डुबानमा पर्ने समस्याहरू दिनानुदिन बढ्दै गरिरहेका छन् । त्यसकारण जलस्रोतको समुचित उपयोगका लागि विभिन्न विकल्प तथा

प्रविधिहरु आवश्यक पर्ने हुदा यस महावै गाउँपालिकाका लागि आवश्यक विकल्पहरु निम्न अनुसार रहेका छन् ।

- महावै गाउँपालिकामा खानेपानीको मुख्य स्रोत मूल, खोला, नाउला, नदी नाला जस्ता जलस्रोत रहेको र पानीमा विभिन्न रासायनिक तथा जैविक प्रदुषण हुने भएकोले सबै खानेपानी योजनाहरुमा पानी सुरक्षा योजना निर्माण गरी लागु गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- बर्षातको समयमा गाउँपालिका बस्तीहरुमा पहिरो वा भू-क्षय, भल बग्ने हुदा त्यस्तो बेलाका लागि चर्पीको स्याल्याब जमिन भन्दा माथि उठाएर निर्माण गर्ने, जसले गर्दा धेरै बर्षात भएको समयमा समेत सरसफाइ कायम राख्न सकिन्छ ।
- ब्यवस्थित खानेपानी योजनाबाट खानेपानी आपूर्ति गर्न पानी सुरक्षा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ ।
- विद्यमान, निर्माणाधिन र नयाँ निर्माण हुने सिंचाइ योजनाहरुबाट पनि सिंचित हुन नसक्ने खेतीयोग्य भू-भागहरुमा नजिकको खोला/नदीबाट पानी तात्रे प्रविधिहरु अंगाल्न सकिने देखिन्छ ।
- बाढी पहिरोको बेला बस्ती/घरहरु जोखिममा परेको खण्डमा सामुहिक आवासका लागि सेफ हावस अथवा सुरक्षित आश्रयस्थल हरु निर्माण गर्न सकिने देखिन्छ ।

४.७. मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजारहरु (CBRT)

खानेपानीका योजनाहरुको वडा र गाउँपालिकास्तरमा प्राथमिकीकरणका लागि युएसएआइडी कर्णाली जल परियोजनाले मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरणका औजारहरु (CBRT tools) को प्रयोग गरिन्छ। जलउपयोग गुरुयोजनाका खानेपानी क्षेत्रका योजना प्राथमिकीकरणमा प्रयोग भएको यो औजारको प्रयोग गर्न निकै सहज, योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरणमा हुने बिवाद न्यूनीकरणमा सहयोगी रहेको, गरिब विपन्न र पछाडी पारिएका वर्ग/ खानेपानीको पहुँच नपुगेका (सेवा विहिन), भौगोलिक कठिनाई भएका क्षेत्र/समुदायहरुलाई प्राथमिकता दिने, सेवाकेन्द्र लगायत बस्ती घनत्व भएको स्थान विशेषका योजनाको माग सम्बोधन गर्नका साथै समतामुलक ढंगबाट माग सम्बोधन गर्न अत्यन्तै महत्वपूर्ण रहेको योजना तर्जुमा गोष्ठीका सहभागीहरुको प्रतिक्रिया रहेको थियो।

मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण औजारहरु र सूचकहरुको विवरण तलको तालिका- २५, २६ र २७ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका- ००: मापदण्डमा आधारित प्राथमिकीकरण सूचक (खानेपानी नयाँ योजना)

क्र. सं	सूचक	उप सूचक	अंक भार	जम्मा अंक	कैफियत (अङ्क दायरा: ६ - ३६)

क) आधारभूत खानेपानी सेवाको पहुँचमा समुदायको स्थिति				१३	(अङ्क दायरा: ४ - १३)	
१	सेवा दिइने जनसंख्याको बिबरण	गरिब घरधुरि (%)	>=५०%	३	३	बढी जनसंख्या भएका समुदायको लागि प्राथमिकता (उच्च जनसंख्या घनत्व)
			>=२५%<५०%	२		
			<२५%	१		
	लैङ्गिक समानता लक्षित समूहको घरधुरि (%)	>=५०%	३	३		
		>=२५%<५०%	२			
		<२५%	१			
	सामाजिक समावेशीकरण लक्षित समूहको घरधुरि (%)	>=५०%	३	३		
		>=२५%<५०%	२			
		<२५%	१			
२	भौगोलिक कठिनाइमा रहेको समुदाय	>=५घण्टा	३	३	भौगोलिक कठिनाइमा रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता	
		>=२घण्टा<५घण्टा	२			
		<२घण्टा	१			
३	विद्यालय तथा स्वास्थ्य संस्थाको अवस्थिति	छ	१	१	बिद्यालय तथा स्वस्थ संस्था भएका समुदायलाई प्राथमिकता	
		छैन	०			
ख) समुदायमा विद्यमान खानेपानी सेवाको अवस्था (सेवास्तर)				१८	(अङ्क दायरा: ० - १८)	
क्र. स.	सूचक	घरधुरी (%)	अंक भार			
१	सेवा विहिन तथा असुरक्षित खानेपानी सेवा उपभोग गर्ने घरधुरी	१००%	३	१८	उच्च प्रतिशत, उच्च प्राथमिकता हुनेछ	
२	सीमित खानेपानी सेवाको पहुँचमा रहेको घरधुरी	०%	२			
३	आधारभूत खानेपानी सेवाको पहुँचमा रहेको घरधुरी	०%	१			

४	सुरक्षित रूपमा व्यवस्थित खानेपानी सेवाको पहुंचमा रहेको घरधुरी	०%	०		प्रतिशत कम, उच्च प्राथमिकता हुनेछ
ग) समुदायमा लगानी मैत्री वातावरणको अवस्था				५	(अङ्क दायरा: २ - ५)
१	स्थानीय सरकार (LG) द्वारा जलउपयोग गुरुयोजना अथवा खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता योजना अथवा पालिकाको वार्षिक योजनामा प्राथमिकता निर्धारण गरिएको योजना	बजेट विनियोजन भैसकेको	३	३	स्थानीय तहले पहिचान तथा प्राथमिकिकरण गरिएको खानेपानी योजन अथवा आवधिक योजनामा समाबेस गरिएको योजना उच्च प्राथमिकताहुनेछ
		बजेट विनियोजनको प्रतिवद्धता गरेको	२		
		चैन	१		
२	खानेपानी योजनामा लागत साझेदारीको सम्भावना (खानेपानी योजनामा योगदान र मर्मत गर्न स्थानीय निकाय र सरोकारवालाहरूको इच्छा, तत्परता र प्रतिवद्धता)	छ	२	२	स्थानीय सरकार /साझेदारहरू र उपभोक्ता सँग लागत साझेदारीको सम्भावना उच्च रहेको योजनाउच्च प्राथमिकता हुनेछ
		चैन	१		
जम्मा अंक (माथिका ३ सूचकहरूको जम्मा - क, ख र ग)				३६	

तालिका- ११: मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण सुचक (खानेपानी मर्मत सम्भार पुनःनिर्माण योजना)

क्र.सं	सूचक	उप सूचक	अंक भार	जम्मा अंक	कैफियत (अङ्क दायरा: ९ - २८)
योजनाको भौतिक अवस्था				२१	(अङ्क दायरा: ६ - २१)
१	पानीको उपलब्धता	वर्ष भरी	१	३	पानीको उपलब्धता कमरहेको समुदायको लागिप्राथमिकता
		>११महिना	२		
		≤११महिना	३		
२	योजना सम्पन्न बर्ष	≤५वर्ष	१	३	

		>५वर्ष देखि ≤१०वर्ष	२		पुरानो योजना रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		>१०वर्ष	३		
३	विद्यमान खानेपानी योजनाका भौतिक संरचनाको संचालन अवस्था	>७५%	१	४	भौतिक संरचनाको संचालनअवस्था नाजुक रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		>५०% <७५%	२		
		>२५% <५०%	३		
		<२५%	४		
४	घरधुरी र सन्चालनमा रहेका धाराको आनुपत	≤५घरधुरी	१	३	घरधुरी र सन्चालनमा रहेका धाराको आनुपत उच्चरहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		५-१०घरधुरी	२		
		>१० घरधुरी	३		
५	समुदायमा उपलब्ध पानीको मात्रा	≤६५लि/से	१	३	हाल सन्चालनमा रहेको धारामा पानीको बहाव (लि/से) कम रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		६६-१०० लि/से	२		
		>१०० लि/से	३		
६	उपलब्ध पानीको गुणस्तर	सधै राम्रो	१	३	समुदायमा उपलब्ध पानीको गुणस्तर नाजुक रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		प्राय राम्रो	२		
		प्राय नराम्रो	३		
७	पानीको चुहावट	छैन	०	२	संरचना तथा पाईपप्रणालीमा चुहावट उच्चरहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छ	२		
विद्यमान खानेपानी योजनामा उपभोक्ता समितिको अवस्था				७	(अङ्क दायरा: ३ - ७)
१	विद्यमान समयमा खानेपानी योजनामा उपभोक्ता समितिको उपलब्धता	छ	२	२	विद्यमानसमयमा खानेपानी योजनामा उपभोक्ता
		छैन	१		

					समितिको उपलब्ध रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
२	विद्यमान समयमा मर्मत सम्भारकार्यकर्ताको उपलब्धता	छ	२.५	२.५	विद्यमान समयमा मर्मत सम्भार कार्यकर्ताको उपलब्ध रहेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छैन	१		
३	विद्यमान समयमा पानी महसुलको व्यवस्था रहेको तथा महसुल संकलन गर्ने गरेको	छ	२.५	२.५	विद्यमान समयमा पानी महसुलको व्यवस्था रहेको तथा महसुल संकलन गर्ने गरेको समुदायको लागि प्राथमिकता
		छैन	१		

तालिका- १०: मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण सुचक (सिंचाइ योजना)

क्र.सं.	मुख्य सूचक	अंकभार	कैफियत
१	प्रति घरधुरी लागत	३	धेरै घरधुरी प्रतिशतलाई धेरै अंक
२	समुदायमा आयआर्जन/उत्पादनमुखी क्रियाकलापहरू संचालनको अवस्था	३	उत्पादनमुखी खेती गरिरहेको र बजार केन्द्र सम्म सहज पहुँच रहेको समुदायलाई धेरै अंक
३	योजनाबाट सिंचित हुने क्षेत्रफल	३	धेरै क्षेत्रफललाई धेरै अंक
४	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	३	धेरै लैससास समटने योजनालाई धेरै अंक
५	स्थानीय तहको आफ्नो प्राथमिकतामा आधारित सुचक	३	विशेष प्राथमिकताका भूगोल / लगानी जुट्न सक्ने/गरिब पछाडी परेको समुदायलाई धेरै अंक
जम्मा अंकभार		१५	कुल बढी अंकलाई प्राथमिकता

तालिका- ११: मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण सुचक (बहुउपयोगी योजना)

क्र.सं.	मुख्य सूचक	अंकभार	कैफियत
१	खानेपानी सहितको बहु उपयोगी योजनालाई प्राथमिकता	२	खानेपानी सहितको बहु उपयोगी योजना:२, अन्य:१
२	प्रति घरधुरी लागत	३	धेरै घरधुरी प्रतिशतलाई धेरै अंक

३	समुदायमा आयआर्जन/उत्पादनमुखी क्रियाकलापहरू संचालनको अवस्था	३	उत्पादनमुखी खेती गरिरहेको र बजार केन्द्र सम्म सहज पहुँच रहेको समुदायलाई धेरै अंक
४	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	३	धेरै लैससास समटने योजनालाई धेरै अंक
५	स्थानीय तहको आफ्नो प्राथमिकतामा आधारित सुचक	३	विशेष प्राथमिकताका भूगोल / लगानी जुट्न सक्ने/गरिब पछाडी परेको समुदायलाई धेरै अंक
जम्मा अंकभार		१४	कुल बढी अंकलाई प्राथमिकता

तालिका- ११: मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण सुचक (वातावरण/पर्यावरण तथा स्रोत संरक्षण योजना)

क्र.सं	मुख्य सूचक	अंक भार	कैफियत
१	बृक्षारोपण, भूक्षय व्यवस्थापनका लागी बायो ईन्जिनियरिङ लगायतका कार्यहरूलाई प्राथमिकता	३	बृक्षारोपण, बायोईन्जिनियरिङ्ग, मुल संरक्षण: ३ तटबन्धन, पहिरो नियन्त्रण, कटान नियन्त्रण:२ अन्य:१
२	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	३	धेरै लैससास समटने योजनालाई धेरै अंक
३	बसोबास गर्ने घरधुरीहरूलाई बिस्तापनबाट बचाउन सहयोग गर्ने योजना	२	प्रत्यक्ष सहयोग गर्ने : २, सहयोग गर्ने : १
४	स्थानीय तहको आफ्नो प्राथमिकतामा आधारित सुचक	३	विशेष प्राथमिकताका भूगोल / लगानी जुट्न सक्ने/गरिब पछाडी परेको समुदायलाई धेरै अंक
जम्मा अंकभार		११	कुल बढी अंकलाई प्राथमिकता

तालिका- १२: मापदण्डमा आधारित प्राथमिकिकरण सुचक (पानी घट्ट योजना)

क्र.सं	मुख्य सूचक	अंक भार	कैफियत
१	घट्टको आधारभुत पुर्वाधार रहेको र पेनस्टक पाईप, रोटर आदी मात्र परिवर्तन गरि सुधार गर्नु पर्ने योजना	३	घट्ट घर लगायतका संरचना रहेको:३ घट्ट घर आदी मर्मत गरि संचालन गर्नु पर्ने:२ नयाँ बनाउनु पर्ने:१

२	लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण	३	महिला तथा लक्षित समुदायको समय बचत गराउने खालको योजना:३, आंशिक:२, ठिकै:१
३	स्थानीय तहको आफ्नो प्राथमिकतामा आधारित सुचक	३	विशेष प्राथमिकताका भूगोल / लगानी जुटन सक्ने/गरिब पछाडी परेको समुदायलाई धेरै अंक
जम्मा अंकभार		९	कुल बढी अंकलाई प्राथमिकता

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना तर्जुमा निर्देशिका, कर्णाली जल परियोजना

४.८. स्रोत संरक्षण

एकातिर खानेपानीका स्रोतहरू जलवायु परिवर्तन तथा मानवद्वारा निर्माण भईरहेका विभिन्न पूर्वाधारजन्य गतिविधिहरूले गर्दा पानीका स्रोतहरू सुक्दै र हराउदै गईरहेका छन् भने अर्कोतर्फ बढ्दो जनसंख्या, शहर केन्द्रित जनघनत्व, नयाँ प्रविधि र जीवनशैली, उद्योग धन्दा आदि कारणहरूले समुदायमा पानीको माग बढ्दै गईरहेको छ। समुदायको बढ्दो पानीको माग, प्रयावरणको संरक्षण र सुक्दै तथा हराउदै गईरहेका स्रोतहरू बिचको सन्तुलन मिलाउन हाल प्रयोग भईरहेका पानीका स्रोतहरूका साथै प्रयोग नभएका स्रोतहरूको पनि उचित संरक्षण र व्यवस्थापन हुन अति आवश्यक छ। यसका लागि स्रोतहरूको वरिपरि खुला चरिचरन नगर्ने/नगराउने, पानीका स्रोतहरूको वरिपरी घेरबार गर्ने तथाफोहोर हुनबाट बचाउने जस्ता क्रियाकलापहरू पर्दछन्। त्यसैगरि पानीका सुक्दै गईरहेका स्रोतहरूको संरक्षणका लागि वर्षातको पानीलाई जमिन भित्र पठाउने खाडल (Recharge Pits), स्रोतहरूको माथि पुनर्भरण पोखरीका साथै समथर भूभागमा त्यहाँ रहेका प्राकृतिक तालतलैयाको संरक्षणका साथै पानीको स्रोतहरू वरिपरी पानी नसुकाउने जातका बोटबिरुवाहरूको वृक्षारोपण आदि गर्न सकिन्छ।

गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठीमा भएको छलफलमा खुला चरिचरनलाई, आगलागि, जंगल फडानी आदिलाई निरुत्साहित पार्ने, योजनावद्ध विकास निर्माण योजनाहरू थाल्ने साथै स्रोत संरक्षणमा समुदायको अगुवाई सुनिश्चित गरी जलाधारहरू बिच विवाद समाधान सहित क्षमता अभिवृद्धी र विवेकपूर्ण उपयोगको वातावरण निर्माण, सामुदायिक वनक्षेत्रहरूलाई विस्तार र संरक्षण/सम्बर्द्धनमा टेवा पुऱ्याउने, नदी कटान, भु-क्षयीकरण, ढुंगा गिट्टी बालुवा आदिको नियमन उत्खनन र प्रयोग, पूर्वाधार निर्माण गर्दा स्रोतलाई असर नपर्ने र वातावरणमैत्री संरचना निर्माण साथै पानीका स्रोत नजिक संरचना निर्माण गर्दा बायो ईन्जिनियरिङका विकल्प सहित संरचना निर्माण गर्ने, प्राकृतिक अवस्थालाई कायम, संरक्षण र प्रवर्धन गर्ने, गाउँपालिका स्तरमा संरक्षणका ठोस नीति नियम तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ। यसै गरी निर्माण नियमन जस्ता विषयहरूमा बिज्ञहरूको सल्लाह परामर्स सहित नीति तर्जुमा, समुदायको क्षमता अभिवृद्धी गर्न सूचना/शिक्षा/संचार सामग्रीहरूको प्रकाशन र वितरण आदि सम्बन्धी आवश्यक कानूनबनाई गाउँपालिकाको वार्षिक योजना मार्फत कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने बारेमा छलफल भएको थियो। त्यसैगरि प्राकृतिक रूपमा विद्यमान रहेका ताल तलैयाहरूको संरक्षण, जल पर्यटन प्रवर्द्धनका साथै पानीको स्रोतहरू वरिपरी पानी नसुकाउने जातका बोटबिरुवाहरूको वृक्षारोपण, जलाधार क्षेत्र भित्र समुदायहरूमा स्रोत संरक्षण र विवेकपूर्ण

उपयोगका लागि सहभागतात्मक योजना तर्जुमा गर्ने विषयमा समेत महावै गाउँपालिकाका सरोकारवाला प्रतिवद्ध रहेका छन्।

अध्याय-५ : जलउपयोग गुरुयोजना

५.१. अन्तर विश्लेषण

टोलस्तरीय भेला तथा बैठकहरुबाट संकलित तथ्याङ्कहरु, वडा स्तरीय बैठक, अनुशिक्षण तथा योजना तर्जुमा गोष्ठी र गाउँपालिकास्तरीय बैठक, छलफल तथा योजना तर्जुमा गोष्ठीको अवधिमा संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरुको विश्लेषण गर्दा महावै गाउँपालिकामा हालसम्म ४२ वटा खानेपानी योजनाहरु विद्यमान योजनाको रूपमा रहेका छन् । जसबाट १८३७ घरधुरीहरु लाभान्वित भएको देखिन्छ । गाउँपालिकामा गुरुयोजना तथ्याङ्क संकलनका समय सम्म ११ वटा खानेपानी योजनाहरु निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । निर्माणाधीन योजनाहरुबाट ७३४ घरधुरीहरु लाभान्वित हुने देखिन्छ । यसरी समग्रमा विद्यमान योजनाहरु र निर्माणाधीन योजनाहरुबाट गाउँपालिकाको कुल घरधुरीको करिब ९३% घरधुरीहरुमा निर्माणाधीन योजनाहरु सम्पन्न हुँदा व्यवस्थित योजनाबाट खानेपानी सेवा आपूर्ति हुने देखिन्छ । गाउँपालिकाका विभिन्न बस्तीहरुमा दोहोरो बस्तीरहेको छ । खेतिपातिका लागि बेसी र पशुपालनका लागि लेकाली क्षेत्रमा बसोबास गर्ने चलन प्राय जसो सबै वडाहरुमा रहेको खानेपानीको उपलब्धता भएका घरधुरी संख्या दोहोरिएकोले बढी देखिन्छ । विद्यमान योजनाहरुको संख्या र खानेपानीको पहुँच बढी देखिएतापनि विद्यमान योजनाहरुको संचालन र व्यवस्थापनको अवस्था त्यति राम्रो नभएकोले आधारभूत सुबिधा समेत पुगेको छैन । हाल सम्म निर्माण सम्पन्न भएका र निर्माणाधीन योजनाहरु सबै उपभोक्ता समितिबाट संचालन र व्यवस्थापन भईरहेका छन् । योजनाहरुको मर्मत सम्भार र व्यवस्थापन राम्रो ढंगबाट हुन नसकेकोले सबै खानेपानी योजनाहरुबाट आधारभूत खानेपानी सेवा समेत आपूर्ति हुन सकेको छैन ।

सिंचाइ तथा निकास तर्फ जम्मा ४१ वटा विद्यमान कुलो सिंचाइका योजनाहरु रहेका छन् भने १७ वटा लघु सिंचाइ / पोखरी सिंचाइ योजनाहरु रहेका छन् । ति विद्यमान सिंचाइका योजनाहरुबाट २०५७ घरधुरीहरुको करिब २४००० रोपनी जमिन सिंचित भइरहेको छ । हालसम्मका विद्यमान सिंचाइ योजनाहरु प्रदेश सरकार, गाउँपालिका र विभिन्न संघ संस्थाहरुको सहयोगमा बनेका छन् । त्यसको समुदायस्तरमा पानी बाँडफाँड र सोको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय समुदायकै सहभागितामा विभिन्न सिंचाइ जल उपभोक्ता समितिहरु गठन भएका छन् ।

महावै गाउँपालिकामा वर्षातको समयमा नदी कटान तथा बाढीबाट विगतका वर्षहरुमा ठूलो धनजनको क्षति हुँदै आइरहेको छ । वर्षातको समयमा हुने क्षति र जोखिमहरुलाई मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकाले विपद पुर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन मा ल्याएको छ तथापी योजनाहरुको कार्यान्वयनका लागि ति प्रयासहरु मात्र प्रयाप्त भने छैनन् । गाउँपालिकामा विपद प्रतिकार्यका लागि गाउँपालिका, वडा र समुदायस्तरमा पनि विभिन्न समिति, उप-समितिहरु गठन भइ परिचालन समेत भईरहेका छन् ।

गाउँपालिका, वडा र समुदाय तथा उपभोक्ता समितिहरूसँग गुरुयोजना तयारिका क्रममा गरिएका छलफल र संकलन गरिएका तथ्याङ्कहरुको विश्लेषणका आधारमा गाउँपालिकामा एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन लगायत खानेपानी, सरसफाइ तथा स्वच्छता क्षेत्रमा देखिएका अन्तरहरु (Gaps) र तिनको परिपूर्तिका लागि संलग्न तालिका अनुसारका उपायहरुको अवलम्बन गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

तालिका 26: हाल देखिएका अन्तरहरू र परिपूर्तिका उपायहरु

हाल देखिएका अन्तरहरू (Gaps)	समाधानका उपायहरू
- विद्यमान खानेपानी योजनाहरूले वितरण गर्दै आई रहेको खानेपानीहरूमा पानी सुरक्षा योजना निर्माण नभएको देखिएको ।	- सबै विद्यमान खानेपानी योजनाहरू र निर्माणाधीन खानेपाली योजनाहरूमा सुरक्षित पानीका उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने र निर्माणको अन्त संगै पानी सुरक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने ।
- अधिकांश खानेपानी उपभोक्ता समितिहरूको व्यवस्थापकीय क्षमता कमजोर देखिएको - सबै खानेपानी योजनाहरूमा आवश्यक प्राविधिक मानवस्रोतको कमि ।	- पालिकामा हाल विद्यमान खानेपानी योजनाका उपभोक्ता समितिहरूको व्यवस्थापकीय ता विश्लेषण गर्दा करिब ३०% उपभोक्ता समितिहरू मात्रै व्यवस्थित ढंगबाट संचालन भएको देखिएको हुँदा गाउँपालिकाले खानेपानी तथा सरसफाई उपभोक्ता संस्था व्यवस्थापन धि तयार गरी सोहीअनुसार अनुसार परिचालन गर्नुपर्ने र उपभोक्ता समितिहरूको क्षमता विकासमा जोडदिनु पर्ने देखिएको छ ।
- दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन र ठोस फोहोर व्यवस्थापनको अभाव	- पालिकामा बढ्दो शहरीकरण र बसाइँसराइको चाप बढी भएकोले अहिले देखि नै दिसाजन्य लेदोको उचित व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पहल गर्ने र बजेट विविनियोजन गर्ने ।

जलउपयोग गुरुयोजना तयारी प्रक्रियामा गरेको तथ्याङ्क संकलनबाट महावै गाउँपालिकामा अझै पनि खानेपानी, सरसफाइ, सिंचाइ, उर्जा, वातावरण तथा पर्यावरण संरक्षणको अवस्था न्यून देखिन्छ । यस गाउँपालिकाले नेपाल सरकारको दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नको लागि जलस्रोत विकास क्षेत्रमा ठुलो लगानीको लागि पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

खानेपानी:

यस गाउँपालिकाका कुनै पनि विद्यमान खानेपानी योजनाहरू सञ्चालन अवस्था मध्यम रहेको छ । घरधुरीहरूको खानेपानी सुविधास्तर विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाका ७% घरधुरीलाई मात्र आधारभूत स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको छ । भने बाकी ८२% सिमित सुविधा र ११% खानेपानी सेवाबाट बन्चित रहेका छन् ।

दिगो विकास लक्ष्यले सन् २०३० सम्ममा ९९% जनसंख्यालाई आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुऱ्याउने साथै सुरक्षित खानेपानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या ९०% पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ । महावै गाउँपालिकाले सो लक्ष्य हासिल गर्नको लागि सरकारी निकाय र विकास साझेदारहरूसँग समन्वय तथा साझेदारी गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

तालिका 27 : दिगो विकास लक्ष्य ६.१: खानेपानी सेवा परिणात्मक लक्ष्य र सूचकहरू

परिमाणात्मक लक्ष्य ६.१: सन् २०३० सम्ममा सबैको निम्ति सुरक्षित र किफायती वा व्यहोर्न सकिने खानेपानीको सर्बब्यापी र समतामुलक पहुँच हासिल गर्ने ।						
६.१.१	सुरक्षित रुपमा व्यवस्था गरिएको खानेपानी सेवाहरु प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात	सन् २०१५	सन् २०१९	सन् २०२२	सन् २०२५	सन् २०३०
१	सुरक्षित खानेपानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या (प्रतिशत)			० %	२५%	६०%
२	पाईपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएका परिवार (प्रतिशत)			८१ %	९० %	१०० %
३	आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच (प्रतिशत)			६.८१%	२५%	६०%
४	घरपरिवारले प्रयोग गर्ने पानीमा ई-कोली जोखिम स्तर प्रति १०० मिलिलिटरमा १ सी.एफ.यू. भन्दा बढी वा बराबर भएका परिवार {≥1 cfu/100ml} (प्रतिशत)					
५	मुहान/स्रोतको पानीमा ई-कोली जोखिम स्तर प्रति १०० मिलिलिटरमा १ सी.एफ.यू. भन्दा बढी वा बराबर भएका परिवार (प्रतिशत)					

स्रोत: नेपाल दिगो विकास लक्ष्यहरु वर्तमान अवस्था र भावी मार्ग चित्र २०१६-२०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग

सरसफाइ:

नमूना घरधुरी सर्भेक्षणको तथ्याङ्क अनुसार यस गाउँपालिकाका घरधुरीहरुमा चर्पी निर्माण भएको देखिए तापनि महावै गाउँपालिकामा पूर्ण सरसफाइको अभियान शुरु नभएको देखिन्छ । जलउपयोग गुरुयोजनाको घरधुरी तथ्याङ्क अनुसार सावुन सहितको हात धुने स्थान रहेका घरधुरी ४२% मात्र रहेको देखिन्छ । चाङ्ग , जुठ्यान भएका ४२ % र व्यवस्थित ठोस फोहोर व्यवस्थापन भएका घरधुरी ७४% मात्र रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा व्यवस्थित पशुपालन र गोठेमल व्यवस्थापन भएका घरधुरी ३०% रहेका छैनन् । सन् २०३० सम्ममा उन्नत सुधारिएका सरसफाइ सम्बन्धी सुविधाहरु प्रयोग गर्ने घरपरिवारहरु ९५% पुन्याउने दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्न महावै गाउँपालिकामा पूर्ण सरसफाइका सुविधा निर्माण तथा अभियान व्यापक रुपमा गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

तालिका २८: दिगो विकास लक्ष्य ६.२: सरसफाइ सेवा परिणात्मक लक्ष्य र सूचकहरु

परिमाणात्मक लक्ष्य ६.२: सन् २०३० सम्ममा सरसफाइ र स्वस्थ/आरोग्यपूर्ण अवस्था कायम गर्ने कुरामा सबैको निम्ति पर्याप्त र न्यायोचित पहुँच सुनिश्चित गर्ने साथै महिला एवम् किशोरीहरु र कमजोर/संकटग्रस्त स्थितिहरुमा रहेका व्यक्तिहरुको आवश्यकतालाई विशेष ध्यान दिई खुला रुपमा दिसा-पिसाब गर्ने चलन वा बानीको अन्त्य गर्ने ।

६.२.१	साबुनपानी सहितको हात धुने सुविधा लगायतका सुरक्षित तवरले व्यवस्थित गरिएका सरसफाइ सेवाहरु प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात (प्रतिशत)	सन् २०१५	सन् २०१९	सन् २०२२	सन् २०२५	सन् २०३०
१	उन्नत/सुधारिएका सरसफाइ सम्बन्धी सुविधाहरु प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरु अरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन (प्रतिशत)			४२%	६०%	७५%
२	शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात (प्रतिशत)			७८%	९०%	१००%
३	सरसफाइ सुविधाबाट लाभान्वित जनसंख्या (प्रतिशत)			५६%	६०%	७५%
४	ढल प्रणालीहरु/उपयुक्त एफ.एस.एम. (Faecal Sludge Management) मा चर्पी जोडिएका सहरी क्षेत्रका परिवार (प्रतिशत)			०%	५%	१०%

स्रोत: नेपाल दिगो विकास लक्ष्यहरु वर्तमान अवस्था र भावी मार्ग चित्र २०१६-२०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग

सिंचाइ:

महावै गाउँपालिकामा व्यवस्थित सिंचाइको सुविधा नभएको कारणले ३९% घरधुरीहरुलाई आफ्नो उत्पादनले ९ महिना भन्दा कम खान पुगेको सर्वेक्षणबाट देखिन्छ । दिगो विकास लक्ष्यको खाद्यान्न सुरक्षा, उन्नत पोषण, र दिगो कृषि प्रबर्द्धनको लक्ष्य हासिल गर्नको लागि यस गाउँपालिकामा परम्परागत कुलो सिंचाइका साथै लघुसिंचाइ आयोजनाहरु निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

उर्जा:

यस गाउँपालिकामा स्थानीय स्तरमा जलविद्युत उत्पादन गर्नको लागि ४ वटा लघु जलविद्युत आयोजनाहरुले सेवा पुर्याएका छन् । जलउर्जाको उपयोग गरी परम्परागत र सुधारिएको घट्ट सञ्चालनबाट पिसानी र कुटानी सेवा गरेको देखिन्छ । दिगो विकास लक्ष्यको नविकरणीय उर्जा खपतको हिस्सा बढाउने तथा धान्न सकिने, दिगो उर्जामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य हासिल गर्न यस गाउँपालिकाले विद्यमान लघु जलविद्युतलाई मर्मत व्यवस्थापन सुधार गरी सुचारु गर्नु पर्ने देखिन्छ । साथै नयाँ विद्युत उत्पादन गरी भरपर्दो विद्युत उर्जा सेवा दिने र बढी भएको राष्ट्रिय लाईनमा दिने समेत गर्न सम्भावना रहेको छ । साथै टोल बस्तीहरुमा सुधारिएको घट्टहरु स्थापना गरी कुटानी, पिसानी, पेलानीको सेवा स्तर बढाउनको लागि आयोजना तर्जुमा गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

स्रोत संरक्षण तथा पर्यावरण संरक्षण:

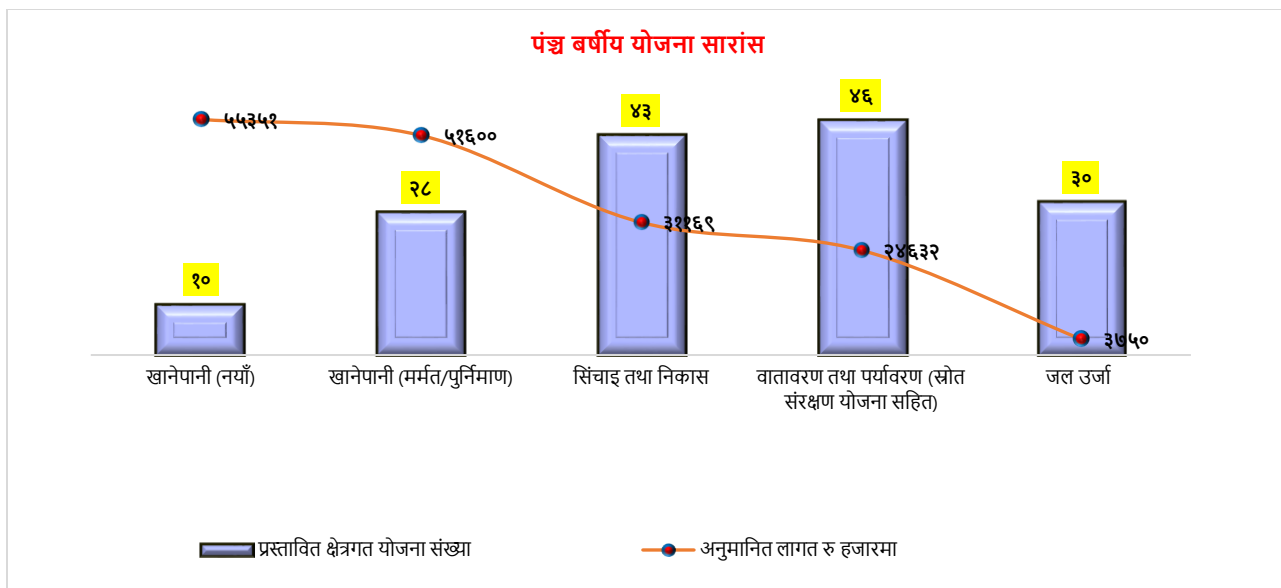
यस गाउँपालिकामा स्रोत संरक्षण तथा पर्यावरण संरक्षण सम्बन्धी ४ वटा आयोजनाहरू शुरु भएका छन् तथापि ५०% आयोजनाहरू मात्र हाल राम्रो सञ्चालनमा छन् । तिला जलाधार क्षेत्रमा स्रोतहरूको क्षमता कम रहेको छ । तथाङ्क अनुसार ४३% स्रोतहरूको क्षमता ०.१ लिटर प्रति सेकेन्ड भन्दा कम रहेको छ र १३ % स्रोतहरूको क्षमता ०.१ देखि ०.५ लिटर प्रति सेकेन्ड रहेको छ । त्यसैले खानेपानीको लागि स्रोतहरू नै सुरक्षित गुणस्तरको हुने भएकोले यिनको क्षमता बढाउनको लागि स्रोत संरक्षण तथा पर्यावरण संरक्षणका योजनाहरू तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै दिगो विकास लक्ष्य ६.६: पर्वतीय क्षेत्र, वन, सिमसार, नदी, भूमिगत जलभण्डार र तालहरू लगायत पानीसँग सम्बन्धित पारिस्थितिकीय प्रणालीहरूको संरक्षण र पुनर्भरण गर्ने लक्ष्य हासिल गर्नको लागि यस गाउँपालिकामा स्रोत संरक्षण तथा पर्यावरण संरक्षण क्रियाकलापहरू जस्तै स्रोत क्षेत्र संरक्षण, पहिरो नियन्त्रण, नदी कटान नियन्त्रण आदि आयोजनाहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

५.२. आवधिक योजनाको सारांश

यस महावै गाउँपालिकामा विद्यमान जलस्रोतहरू, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्था, आर्थिक तथा प्राविधिक पक्षहरूको अध्ययन र छलफल तथा जन आवश्यकतामा आधारित भई जलउपयोग गुरुयोजनाको अभिन्न अंग आवधिक योजना तयार गरिएको छ । आवधिक योजना अर्न्तगत गाउँपालिकाका ७ वटै वडाहरूमा योजना तर्जुमा मार्फत जम्मा सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू पहिचान गरी प्राथमिकता क्रम सहित गुरुयोजनामा संलग्न गरिएका छन् ।

प्रस्तावित योजनाहरूलाई योजनाको प्रकृति, कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने सक्ने बाह्य सहयोग, प्रविधि विकल्प, लागत अनुमान आदिलाई आधार मानी विभिन्न क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका र वडा स्तर गरि दुई भागमा बिभाजन गरी प्राथमिकता क्रम सूची तयार गरिएको छ । योजना तर्जुमाको समयमा वडा र पालिकाबाट कार्यान्वयन गर्नका लागि पहिचान भएका जम्मा क्षेत्रगत योजनाहरू मध्ये १० वटा खानेपानी योजना, २८ वटा खानेपानी योजनाहरू मर्मत तर्फ, २६ वटा कुलो सिंचाइ योजना, १७ वटा लघु सिंचाइ, ३० वटा सुधारिएको पानी घट्ट, २ वटा सार्वजनिक शौचालय र ४६ वटा वातावरण, पर्यावरण संरक्षण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण क्षेत्रका योजनाहरू गरी जम्मा १६० वटा विभिन्न क्षेत्रगत योजनाहरू बृहत छलफल गरि प्राथमिकताक्रम तोकि आवधिक योजनाको रूपमा प्रस्ताव गरिएका छन् । योजनाहरूको अनुमानित लागत तयार गर्दा गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यमान/निर्माणाधीन योजनाहरूको प्रतिव्यक्ति लागत र गाउँपालिकाबाट निर्धारण भएको स्थानीय दररेटहरूको आधारमा प्रस्तावित योजनाको हालको कुल जनसंख्यालाई प्रतिव्यक्ति लागतले गुणन गरी तयार गरिएको छ ।

पञ्चबर्षीय योजनाहरूको अनुमानित लागत तथा प्रस्तावित योजना संख्याको विश्लेषण तलको ग्राफ-७ मा गरिएको छ भने थप क्षेत्रगत पञ्चबर्षीय योजनाहरूको योजनागत विस्तृत विवरण अनुसूची-७ देखि १२ सम्ममा उल्लेख गरिएको छ ।

ग्राफ- ८ : गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनामा समेटिएका क्षेत्रगत योजनाहरू र अनुमानित लागत

५.२.१. खानेपानी योजनाहरू

यस महावै गाउँपालिकाका समुदाय स्तरमा भएका छलफल, अन्तरक्रिया, योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठीहरू र विद्यमान खानेपानीको सुबिधा स्तर विश्लेषण गरी गाउँपालिकामा जम्मा १० वटा नयाँ खानेपानीका योजनाहरू र २८ वटा मर्मतका योजनाहरू प्रस्ताव गरी पञ्चबर्षीय योजनामा समावेश गरिएका छन्। उक्त योजनाहरूको व्यवस्थापन पश्चात गाउँपालिकाको १ देखी ७ वटै वडाका सबै घरधुरीहरूलाई सफा सुरक्षित खानेपानी आपूर्ति गर्ने लक्ष्य लिईएको छ।

गाउँपालिकामा प्रस्तावित गरिएका खानेपानी क्षेत्रका योजनाहरू निर्माणबाट करिब २०६७ घरधुरीहरूमा सेवा विस्तार हुने लक्ष्य लिईएको छ। योजनाहरू निर्माणका लागि अनुमानित लागत १०६,९५१ हजार रहेको छ। तर्जुमा गरिएका योजनाहरूको वडागत विवरण तालिका-३४ मा र कार्यान्वयनका लागि वडा/गाउँपालिकामा सिफारिस गरिएका योजनाहरूको प्राथमिकता क्रम अनुसारको विवरण अनुसूची-७ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका २९: प्रस्तावित खानेपानी योजनाहरूको विवरण

वडा नं.	प्रस्तावित खानेपानी योजना विवरण					
	नयाँ			मर्मत सम्भार/पुनरनिर्माण/सेवा विस्तार		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००
१	०	०	०	४	१४१	५,३५५
२	१	१२	१,०८५	३	३६०	१३,६४२
३	२	६०	५,४४३	६	३४७	१३,१७०
४	०	०	०	३	११०	४,००५

५	३	३१२	१७,७२७	५	१५२	५,८३५
६	२	३८२	१५,६२३	७	२५२	९,५९३
७	२	१६८	१५४७३			
जम्मा	१०	९३४	५५३५१	२८	१,३६२	५१,६००

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.२. सरसफाइ योजनाहरू

यस गाउँपालिकाका ७६% घरधुरिहरूमा घरायसी स्तरमा शौचालय निर्माण भई प्रयोगमा रहेका छन् र शौचालय बिग्रेका/भत्केका बाँकि घरधुरिहरूमा पनि शौचालय निर्माण गरी प्रयोगका लागि गाउँपालिकाले जनचेतनामुलक क्रियाकलापहरू र आवश्यक सहयोग गर्ने नीति लिएको छ। यसका साथै बढ्दो यातायातको चाप र यात्रुहरूको ओहरदोहरले गर्दा केहि वडा हरुको वडा केन्द्र तथा सडक मार्गको बजार क्षेत्रहरूमा अत्यधिक मात्रामा ठोस फोहर, खुला दिसापिसाब बढ्दै गएको हुँदा बढ्दै गईरहेका बजार क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयहरूको निर्माण र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। घरायसी सरसफाई, सार्वजनिक सरसफाई र पूर्ण सरसफाइ घोषणा गर्न का लागि ब्यापक जनचेतना अभियान संचालन गर्ने योजना रहेको छ। सबै घरमा सुरक्षित शौचालय निर्माण र सार्वजनिक स्थल मा वडा तथा बजार क्षेत्र मा वडा तथा गाउँपालिकाको पहल मा सार्वजनिक शौचालय निर्माण अभियान समेत संचालन गर्ने योजना रहेको छ। पूर्ण सरसफाइ सम्बन्धी जनचेतना अभियान कार्यक्रम तालिका ३५ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका 30 :प्रस्तावित सरसफाइका योजनाहरूको विवरण

वडा नं.	प्रस्तावित योजनाहरूको विवरण			
	प्रस्तावित संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	योजनाको किसिम/प्रकृति	अनुमानित लागत (ने.रु.'०००)
१	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना	
२	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना	
३	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना	
४	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना	
५	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना	
६	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना	

७	१	सबै घरधुरी	पूर्ण सरसफाइ अभियान / जना चेतना
जम्मा :			

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.३. बहु उपयोगी योजनाहरू

वडा तथा गाउँपालिका स्तरमा संचालित योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट महावै गाउँपालिकामा हाललाई १ वटा बहु उपयोगी योजना प्रस्ताव गरेका छन्। सिंचाइ र घट्ट रहेको यो योजनाले ८५ घरधुरीको ५०० रोपनी खेत सिंचाइ हुने र त्यो क्षेत्र मा बसोबास गर्ने सबै घरधुरीले कुटानी पिसानीको सुबिधा प्राप्त गर्नेछन । यस योजनाको अनुमानित लागत १००० हजार रहेको छ । हाललाई एउटा मात्र योजना तर्जुमा गरिएता पनि प्रस्ताव गरिएका खानेपानी, सिंचाइ , लघु सिंचाइ स्रोत संरक्षण योजनाहरूको विस्तृत अध्ययन गर्ने बेलामा सबै योजनाहरूमा बहु उपायोग को सम्भावना समेत हेरिनेछ । विस्तृत अध्ययनको समयमा सम्भावित देखिएका योजनाहरूलाई बहु उपयोगी योजनाको रूपमा तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गरिनेछ । हाल प्रस्तावित बहु उपयोगी योजना को विवरण तालिका ३६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३१: वडागत रूपमा बहु उपयोगी योजनाहरूको विवरण

वडा नं.	प्रस्तावित बहुउपयोगी योजना विवरण					
	नयाँ			मर्मत सम्भार/पुनरनिर्माण/सेवा विस्तार		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००
५	१	८५	१,०००			
जम्मा	१	८५	१०००	०	०	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.३. सिंचाइ योजनाहरू

वडा तथा गाउँपालिका स्तरमा संचालित योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट महावै गाउँपालिकामा जम्मा २६ वटा सिंचाइ कुलोका योजनाहरू प्रस्ताव गरेका छन्। सिंचाइ सुबिधाको विद्यमान अवस्था र ती सिंचाइ योजनाहरूको संचालनको अवस्थालाई मध्यनजर गरी २०५७ घरधुरीको १९९५६ रोपनी खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुने गरि कुलो सिंचाइ योजनाहरू तर्जुमा गरिएका छन् । योजनाहरू निर्माणका लागि अनुमानित लागत १९६६९ हजार रहेको छ। त्यसै गरि आधुनिक सिंचाइ प्रवर्धन तथा आय आर्जनका लागि ६३२ घरधुरीको १००३ रोपनी खेतीयोग्य जमिन सिंचित हुने गरि लघु सिंचाइ योजनाहरू तर्जुमा गरिएका छन् । उक्त - सिंचाइ योजनाहरूको वडागत विवरण तालिका-३७ र प्राथमिकताक्रम अनुसारको सूची अनुसूची-८ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ३२: वडागत रूपमा सिंचाइ योजनाहरूको (परम्परागत र लघु) विवरण

प्रस्तावित कुलो सिंचाइ योजना विवरण	
------------------------------------	--

वडा नं.	नयाँ			मर्मत सम्भार/पुनरनिर्माण/सेवा विस्तार		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००
प्रस्तावित कुलो सिंचाइ योजनाहरु						
१	३	३१५	२,८३५			
२	१	३१४	२,८२६			
३	८	६०३	५,४२७			
४	४	२३७	२,१३३			
५	४	१७५	२,३१५			
६	४	२०२	१८१८			
७	२	२६०	२,३१५			
जम्मा	२६	२,१०६	१९६६९	०	०	०
प्रस्तावित लघु सिंचाइ योजनाहरु						
१	३	३२	४,५००			
२	०	०	०			
३	१	३५	५००			
४	०	०	०			
५	७	३२७	३,५००			
६	५	२२८	२५००			
७	१	१०	५००			
जम्मा	१७	६३२	११५००	०	०	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.४ स्रोत संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण योजनाहरु

यस गाउँपालिकामा तिला नदी तथा अन्य खोलाहरुको कटान, पहिरो, बर्षातको भल तथा बाढी र जलवायु परिवर्तनको प्रत्यक्ष असरहरुले गर्दा पर्यावरण र वातावरण व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु यस गाउँपालिकाको लागि धेरै आवश्यक रहेका छन्। हाल भइरहेको जलवायु परिवर्तनका असरहरु अझ आक्रामक हुने संभावना रहेको देखिन्छ। स्थानीय तहहरुको नयाँ संरचना संगै विकासमा बढ्दो जनआकांक्षा तथा नयाँ सडक ट्र्याक खोल्ने कार्यहरु, सडक विस्तार योजना लगायतले जोखिम झनै थपिने हुँदा भौगोलिक रूपमा यस गाउँपालिकाको पश्चिम र दक्षिण क्षेत्रका वडा तथा बस्तीहरुमा बर्षातको समयमा अझै बढी खतरामा हुने गर्दछन्।

गाउँपालिकामा वातावरण संरक्षण र जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन लगायत जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी विभिन्न क्रियाकलापहरु तय गरिएका छन्। जस अर्न्तगत पानीका स्रोतहरु संरक्षण, नदी कटान नियन्त्रण,

बहुउ-द्वैशिय नर्सरी स्थापना तथा वृक्षारोपण, खानेपानीका स्रोतमा पुनर्भरण पोखरी निर्माण आदि जस्ता विभिन्न खाले ४६ वटा योजनाहरूको सम्भावना अध्ययन गरी प्राथमिकीकरण गरेकोछ। प्रस्तावित गरिएका योजनाहरूमा १५ वटा स्रोत संरक्षण, ३० वटा जोखिम न्यूनीकरण र १ वटा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी योजना रहेका छन् । आगामी दिनहरूमा यस गाउँपालिकामा विकास निर्माणका गतिविधिहरू सञ्चालन सँगसँगै यी क्रियाकलापहरूलाई बढी प्राथमिकता दिई जलवायु परिवर्तनका असर न्यूनीकरण र जोखिम व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुका साथै जनचेतना बढाउने तथा जोखिम नक्सांकन गरी विकास गतिविधिहरूमा जोखिम न्यूनीकरणका उपाय अवलम्बन गर्नु जरुरी देखिन्छ । यसरी योजना तर्जुमाको समयमा योजनहरूको लगानी र प्रकृति हेरी गाउँपालिका र बाँके योजनाहरू वडामा नै सिफारिस गरिएका छन।

गाउँपालिकामा प्रस्तावित गरिएका वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका योजनाहरू निर्माणबाट करिब १६८५ घरधुरीहरूले लाभ पाउने छन भने योजनाहरू निर्माणका लागि अनुमानित लागत २४६९४ हजार रहेको छ। उक्त वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका तर्जुमा गरिएका क्रियाकलाप तथा योजनाहरूको वडागत विवरण तलको तालिका-३८ मा र थप प्राथमिकता क्रम अनुसारको सुची अनुसूची-१० मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका ३३ : वातावरण तथा पर्यावरण सम्बन्धीसम्बन्धी तर्जुमा गरिएका योजनाहरू

वडा नं.	प्रस्तावित वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्र योजना विवरण								
	जलवायु अनुकूलन			जोखिम व्यवस्थापन			स्रोत संरक्षण		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००
१	०	०	०	१	४७	४,७००	१	३०	४००
२	०	०	०	२	२१	१७७५	१	१३०	७४५
३	०	०	०	१३	१८०	८,९२७	०	०	०
४	१	१०२	१३४	३	२१४	१,०८१	२	२७०	११२८
५	०	०	०	३	३६	११७५	४	६०	८००
६	०	०	०	६	२७	१,६३७	४	१६२	६२९
७	०	०	०	२	९९	८७५	३	२०७	६८८
जम्मा	१	१०२	१३४	३०	६२४	२०,१७०	१५	८५९	४,३९०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

५.२.६. जलउर्जा सम्बन्धी योजनाहरू

महावै गाउँपालिकामा योजना तर्जुमा क्रममा तत्कालिक अवस्थामा कुनै पनि लघु जलबिद्युत सम्बन्धित योजनाहरू जलउपयोग गुरुयोजनामा प्रस्ताव गरिएको छैन। हाल संचालनमा रहेका ४ वटा साना जलबिद्युत योजनाहरूको मर्मत तथा नियमित संचालन गर्ने र बाँकी सुविधाका लागि राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट बिधुत आपूर्ति गर्न पहल गर्ने योजना रहेको छ। गाउँपालिका भित्र पिसानी कुटानीलाई अझै सहज बनाउन जलउर्जा क्षेत्रमा थप ३० वटा सुधारिएको पानी घट्टका योजनाहरू तर्जुमा गरिएका छन् । उक्त सवै योजनाहरू निर्माण गर्न सकिएमा पालिका क्षेत्रका सबै घरधुरीहरूलाई कुटानी र पिसानीको सेवामा विस्तारहुने देखिन्छ।

गाउँपालिकामा प्रस्तावित योजनाहरू निर्माणका लागि अनुमानित लागत ३७२० हजार रहेको छ। उक्त योजनाहरूका वडागत विवरण तालिका नं ३९ मा र प्राथमिकता क्रम अनुसारको सूची अनुसूची-११ मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ३४ :वडागत रूपमा प्रस्तावित जलउर्जाका योजनाहरू

वडा नं.	प्रस्तावित जल उर्जा तथा अन्य योजना विवरण (घट्ट)					
	नयाँ			मर्मत सम्भार/पुनरनिर्माण/सेवा विस्तार		
	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००	योजना संख्या	लाभान्वित घरधुरी संख्या	अनुमानित लागत (ने.रु.)'०००
१	१	५४	१२४			
२	७	५०८	८६८			
३	७	२४०	८६८			
४	६	२८८	७४४			
५	२	४५०	२४८			
६	५	३२८	६२०			
७	२	१३४	२४८			
जम्मा	३०	२,००२	३७२०	०	०	०

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०७९

अध्याय-६: गुरुयोजना कार्यान्वयन, बजारीकरण र

अद्यावधिक

६.१. गुरुयोजनामा लगानीका लागि अल्प/मध्यम/दीर्घकालीन योजना

जल उपयोग गुरुयोजना निर्माणको क्रममा बस्ती तथा समुदाय स्तरबाट सहभागितात्मक ढंगबाट संकलन गरिएका सूचनाहरूको वडास्तरमा प्रमाणीकरण गरी सबै क्षेत्रगत योजनाहरूको प्राथमिकीकरण गरिएको र गाउँपालिका स्तरमा गरिएको तथ्याङ्क प्रमाणीकरण र योजना तर्जुमा गोष्ठीबाट अझै योजनाहरूको प्राथमिकीकरण परिष्कृत भएको छ । पालिका भित्रका शाखा/उप-शाखाका प्रतिनिधिहरू, सबै वडाका वडा जनप्रतिनिधिहरू, स्थानीय समाजसेवी, बुद्धिजीवीहरू र गाउँकार्यपालिकाका सम्पूर्ण पदाधिकारीहरूको सहभागिताले जलउपयोग गुरुयोजनाको योजना तर्जुमा कार्यलाई एकदमै प्रभावकारी बनाउन सहयोग पुगेको थियो ।

जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारी रूपमा समुदायको अपेक्षा अनुसार कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका ले आफूसँग भएको स्रोतहरूको उपलब्धताको यकिन गर्नुका साथै सम्भावित साझेदारहरूको पहिचान, स्रोतहरूको खोजी गरेर ती स्रोतहरूको आधारमा जलउपयोग गुरुयोजनामा समावेश भएका योजना तथा क्रियाकलापहरूलाई अल्पकालीन, मध्यमकालीन र दीर्घकालीन रूपमा विभाजन गरिएकोछ। साथै गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनका लागि आफ्नो आन्तरिक तथा बाह्य श्रोतहरू जुटाई वार्षिक रूपमा गर्न सक्ने लगानीको समेत प्रक्षेपण गरी प्राथमिकताक्रम अनुसारका योजनाहरूलाई अल्पकालीन/मध्यमकालीन/ दीर्घकालीन रूपमा बिभाजन गर्नुपर्ने हुन्छ । महावै गाउँपालिकाले प्रक्षेपण गरेका अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन लक्ष्यहरूलाई तल चर्चा गरिएको छ ।

अल्पकालीन लक्ष्य (आ.व. २०८१/८२ सम्ममा):

खानेपानी सेवा:

- २५% आयोजनाहरूको खानेपानी सेवास्तर आधारभूत स्तरमा पुऱ्याउने ।
- आधारभूत खानेपानी सेवास्तर भएको जनसंख्या २५ %
- सुरक्षित खानेपानी व्यवस्था भएको सेवास्तर उपभोग गर्ने जनसंख्या १० %

सरसफाइ सेवा:

- सबै घरधुरी तथा मौसम अनुसार अस्थायी बसाई गर्ने गरेको सबै घरहरूमा समेत सुरक्षित चर्पीको प्रयोग गरेको हुनेछ ।
- सधैं चर्पीको प्रयोग गर्ने जनसंख्या ८०%
- व्यवस्थित चर्पी प्रयोग गर्ने अर्थात् साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था भएको चर्पी प्रयोग गर्ने जनसंख्या ५० %
- अपाङ्गता भएका व्यक्ति भएका घरहरूमा खानेपानी र शौचालयको पहुँच अपाङ्गतामैत्री भएको घरसंख्या ५०%
- पूर्ण सरसफाइ अभियान सबै वडाहरूमा सञ्चालन भएको

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा:

- गाउँपालिकाको २५०% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ ।

जलउर्जा सेवा:

- सबै वडाहरूमा सुधारिएको घट्ट सेवा स्थापना भइ सेवा सञ्चालन भएको हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण:

- उपयोगमा रहेका १०% जलस्रोत क्षेत्रहरू संरक्षण भएको हुनेछ ।

मध्यकालीन लक्ष्य (आ.व. २०८४/८५ सम्ममा):

खानेपानी सेवा:

- सबै आयोजनाहरूको खानेपानी सेवास्तर आधारभूत स्तरमा पुऱ्याउने ।
- आधारभूत खानेपानी सेवास्तर भएको जनसंख्या ५० %
- सुरक्षित व्यवस्था भएको खानेपानी सेवास्तर उपभोग गर्ने जनसंख्या ३०%

सरसफाइ सेवा:

- गाउँपालिका "पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र" घोषणा भएको हुनेछ ।
- सबै वडाहरू पूर्ण सरसफाइ उन्मुख क्षेत्र घोषणा भएको हुनेछ ।

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा:

- गाउँपालिकाको ४०% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ ।

जलउर्जा सेवा:

- सबै वडाका ठूला बस्तीहरूमा सुधारिएको घट्ट सेवा स्थापना भइ सेवा सञ्चालन भएको हुनेछ साथै स्थानीय स्तरमा जलविद्युत उत्पादन गरी भरपर्दो र सुलभ विद्युत सेवा मुख्य बस्तीहरूमा उपलब्ध हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण:

- उपयोगमा रहेका २०% जलस्रोत क्षेत्रहरू संरक्षण भएको हुनेछ ।

दीर्घकालीन लक्ष्य (आ.व. २०८७/८८ सम्ममा):

खानेपानी सेवा:

- सबै आयोजनाहरूको खानेपानी सेवास्तर सुरक्षित व्यवस्था भएको स्तरमा पुऱ्याउने ।
- सुरक्षित व्यवस्था भएको खानेपानी सेवास्तर उपभोग गर्ने जनसंख्या ६०%

सरसफाइ सेवा:

- सबै वडाहरू "पूर्ण सरसफाइ क्षेत्र" घोषणा भएको हुनेछ ।
- गाउँपालिका "पूर्ण सरसफाइ क्षेत्र" घोषणा भएको हुनेछ ।

परम्परागत कुलो सिंचाइ र लघु सिंचाइ सेवा:

- गाउँपालिकाको ५०% खेति योग्य जमिनमा व्यवस्थित सिंचाइ सेवा भएको हुनेछ ।

जलउर्जा सेवा:

- गाउँपालिकाका सबै मुख्य बस्तीहरूमा सुधारिएको घट्ट सेवा स्थापना भइ सेवा सञ्चालन भएको हुनेछ साथै स्थानीय स्तरमा भरपर्दो र किफायती जलविद्युत उत्पादन गरी सबै वडा तथा बस्तीमा विद्युत सेवा उपलब्ध हुनेछ ।

स्रोत तथा वातावरण संरक्षण:

- गाउँपालिकाका सबै जलस्रोत क्षेत्रहरू व्यवस्थित संरक्षण भएको हुनेछ ।

अल्पकालीन योजनाहरू (पहिलो र दोश्रो वर्ष): - गाउँपालिकाले जल उपयोग गुरुयोजना भित्र समावेश गरिएका क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने लगानी जुटाउन यस जल उपयोग गुरुयोजनालाई गाउँकार्यपालिका र गाउँसभाबाट अनुमोदन गर्नेछ र गाउँपालिकाले आफ्नो लगानी सुनिश्चित गरी यदि सो लगानी योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि अपुग हुने देखिएमा बाह्य स्रोतहरूको खोजी गर्ने छ साथै आफ्ना क्षेत्रगत परिकल्पनाहरू साकार पार्न अल्पकालीन योजनाहरूको रूपमा हाल निर्माणाधीन ११ वटा खानेपानी योजनाहरू सम्पन्न गर्ने , ६ वटा नयाँ र ७ वटा (मर्मत र पुनर्निर्माण) योजनाहरू कार्यान्वयन गर्नेछ । त्यसै गरि ७ वटा सिंचाइ कुलो निर्माणका योजनाहरू लगायत थोरै स्रोत चाहिने अन्य क्षेत्रका अति आवश्यक योजनाहरूलाई कार्यान्वयन गर्नेछ । अल्पकालीन योजनाहरू हाल निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका, स्रोतको सुनिश्चितता भएका योजनाहरू वडा कार्यालय वा गाउँपालिकाको आफ्नै स्रोतबाट पनि निर्माण हुन सक्ने योजनाहरूलाई अल्पकालीन अवधिका योजनाको रूपमा समावेश गरिएका छन् । त्यस्तै वातावरण तथा पर्यावरण क्षेत्रका अति आवश्यक क्रिकलापहरू जस्तै ; वृक्षारोपण, मुहान संरक्षणका योजनाहरूलाई पनि स्रोतको उपलब्धताको हिसाबले संचालन गर्ने गरी अल्पकालीन योजनाको रूपमा राखिएको छ । त्यसै गरि ५ लघु सिंचाइ , ७ मुलसुधार, ३ तटबन्धकायोजनाहरू कार्यान्वयन गर्नेछ । खानेपानीको सुविधा नपुगेका घरधुरीहरूलाई खानेपानी तथा सरसफाइको व्यवस्था गर्न तत्काल योजनाहरू संचालन गर्न सरोकारवाला निकायहरूसँग साझेदारी गरी प्राथमिकातामा परेका योजनाहरू को कार्यान्वयन गर्ने साथै जल उपयोग गुरुयोजना लाई गाउँपालिकाबाट अनुमोदन गरि साझेदारीका लागि बजारीकरण गर्ने रणनीति तय गरिएको छ ।

मध्यकालीन योजनाहरू (तेश्रो तथा चौथो वर्ष): - गाउँपालिकाले मध्यकालीन योजनाको रूपमा जलउपयोग गुरुयोजनामा प्राथमिकीकरण गरिएका क्षेत्रगत योजनाहरूको अवस्था, स्रोतहरूको उपलब्धताको आधारमा निर्माण सम्पन्न भएका खानेपानी योजनाहरूबाट सम्भव भएमा सेवा विस्तार र सम्भव नभएमा प्राथमिकता अनुसार ७ वटा खानेपानी योजना, १० वटा सिंचाइ कुलोहरूको निर्माण र वातावरण तथा पर्यावरण तर्फ प्राथमिकीकरण गरिएका योजनाहरू मध्ये कम्तिमा ४० % योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने नीति लिएको छ ।

दीर्घकालीन लगानी योजना (५ वर्ष देखि): - जल उपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा दीर्घकालीन योजनाको रूपमा गाउँपालिकाले यस जलउपयोग गुरुयोजनाको समीक्षा गरी प्राथमिकीकरण गरिएका सबै क्षेत्रका क्षेत्रगत योजनाहरू मध्ये कति कार्यान्वयन गर्न सकिने, कति सकिएनन् लगायत जल उपयोग गुरुयोजना अनुसार क्षेत्रगत योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्दा भएका सिकाईहरूको समेत समीक्षा गरी यदि जल उपयोग गुरुयोजना अद्व्यावधिक गर्नुपर्ने देखिएमा अद्व्यावधिक गरेर थप प्राथमिकता निर्धारण गरी समयसापेक्ष रूपमा योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्नेछ ।

माथि उल्लेख गरिए अनुसारका अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिकाले थप छलफल र निर्णय अनुसार हरेक वर्ष जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनका लागि वडा तथा गाउँपालिकाबाट हुने लगानी र अन्य कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने निकायहरूबाट हुने लगानीको प्रक्षेपण गर्नुका साथै स्थानीय तहको वार्षिक योजना तर्जुमा प्रक्रियामा योजना तथा कार्यक्रमहरू समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नेछ । साथै जलउपयोग गुरुयोजनाका क्षेत्रगत योजनाहरू कति कार्यान्वयन भए भन्ने कुराको समीक्षा गर्ने संयन्त्रको विकास गर्नेछ ।

यसका अतिरिक्त जलउपयोग गुरुयोजनाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक लगानी नीति तथा कार्यविधि/निर्देशिका गाउँपालिकाले निर्माण गर्नेछ र त्यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मानव संसाधन सहितको संयन्त्रको विकास गर्नेछ । त्यो संयन्त्रले अन्य क्षेत्रगत संयन्त्रहरूसँग समन्वय, सहकार्य र जलउपयोग गुरुयोजनाको प्राथमिकता क्रममा रहेका योजना तथा क्रियाकलापहरुको कार्यान्वयन र व्यवस्थापनका लागि एकीकृत रूपमा योजना तर्जुमा, अनुगमन र समीक्षा गर्नेछ ।

६.२. पहिलो आ.व. मा कार्यान्वयन हुने योजनाहरू

यस महावै गाउँपालिकाले पहिलो वर्षका लागि १४ वटा खानेपानी योजनाहरू (नयाँ ६ र मर्मत ८), ७ वटा सिंचाइ कुलो विस्तारका योजनाहरू, १ बहु उपयोगी योजना, ७ वटा सिंचाइयोजनाहरू, ८ वटा वातावरण तथा पर्यावरण योजनाहरू र ७ वटा सुधारिएको घट्ट योजनाहरू प्रस्ताव गरि कार्यान्वयन गर्नेछ। पहिलो आ.व.मा कार्यान्वयन हुने योजनाहरूको विवरण तलको तालिका-४० मा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका ३५: पहिलो वर्षमा कार्यान्वयन गर्ने गरी तर्जुमा गरिएका योजनाहरू

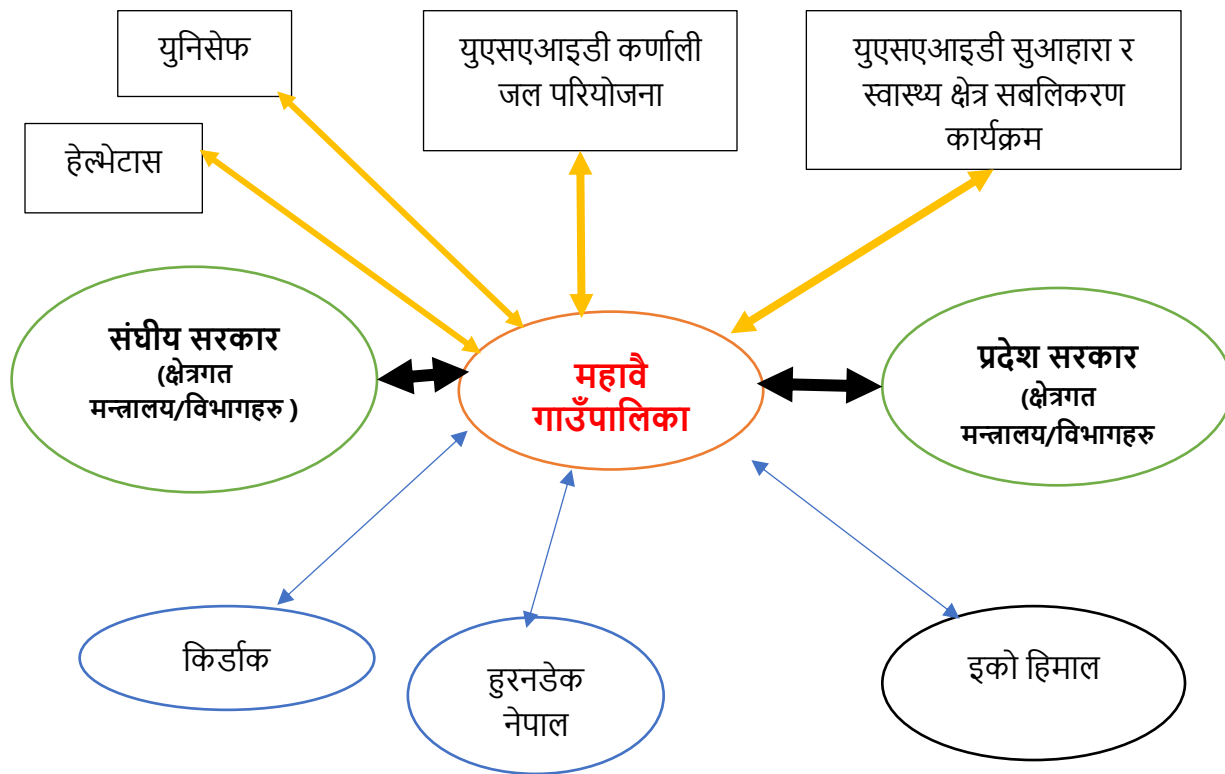
क्र.स.	योजनाको नाम	संचालन हुने वडा	क्षेत्र	जिम्मेवार निकाय	अनुमानित लगानी (रु.).०००
१	बिरादह खा. पा. योजना	२	खानेपानी	गाउँपालिका	१४८०
२	मेहेले खा. पा. योजना	३	खानेपानी	गाउँपालिका	४४२७
३	रनेकोट खा. पा. योजना	५	खानेपानी	गाउँपालिका	१०००
४	बिन्तिमुला खा. पा. योजना	६	खानेपानी	गाउँपालिका	५०००
५	मुग्राखोला खानेपानी योजना	७	खानेपानी	गाउँपालिका	२०००
६	पानी मुल दलित टोल खा. पा. योजना	१	खानेपानी	गाउँपालिका	७७०
७	पानीमुला खा. पा. योजना	४	खानेपानी	गाउँपालिका	२९५६
८	नौला वन खा. पा. योजना	३	खानेपानी	गाउँपालिका	१६१६
९	कालिभैसी त्रुहिएको ढाँड खा. पा. योजना	४	खानेपानी	गाउँपालिका	१२२६
१०	माइमुला खा. पा. योजना	५	खानेपानी	गाउँपालिका	७७०
११	ओडखे मुला खा. पा. योजना	६	खानेपानी	गाउँपालिका	१०००
१२	चौराठा कोटबाडा खानेपानी योजना	७	खानेपानी	गाउँपालिका	१०००
१३	झ्यागाड खा.पा. योजना	२	खानेपानी	गाउँपालिका	४८२४
१४	सैन थाम्खेत खा. पा. योजना	१	खानेपानी	गाउँपालिका	९५३
१५	सेरिकुलो घट्ट सिंचाइ	५	बहु उपयोगी	गाउँपालिका	१०००
१६	कपुर्खोला सिंचाइ कुलो	४	सिंचाइ	गाउँपालिका	३११७
१७	घट्टेकुलो सिंचाइ	५	सिंचाइ	गाउँपालिका	१०००
१८	लम्जी सिंचाइ	६	सिंचाइ	गाउँपालिका	१०००
१९	झ्यागाड सिंचाइ कुलो	७	सिंचाइ	गाउँपालिका	१०००
२०	सकिरा रैचौर सिंचाइ योजना	१	सिंचाइ	गाउँपालिका	५२३
२१	झ्यागाड सिंचाइ सिचाई कुलो	२	सिंचाइ	गाउँपालिका	३५३९
२२	ओदाल सिंचाइ कुलो	३	सिंचाइ	गाउँपालिका	१०७२
२३	थाम्खेत तटबन्ध योजना	१	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	२७००

२४	सिब्रे खोला स्रोत संरक्षण योजना	2	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	७४५
२५	पत्यौदी तटबन्ध	3	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	५००
२६	पानीमुला तटबन्ध	4	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	६२५
२७	औगेला तटबन्ध	5	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	२००
२८	हरिचौर मूल सुधार	6	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	३००
२९	ठाडीमूल मुत्सुधार	5	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	
३०	ढुंगेधारा मूल सुधार	7	वातावरण/ पर्यावरण	गाउँपालिका	३००
३१	साकिरिया सुधारिएको घट्ट	1	जल उर्जा	गाउँपालिका	१००
३२	बिराड घट्ट	2	जल उर्जा	गाउँपालिका	100
३३	बाकेँ घट्ट	3	जल उर्जा	गाउँपालिका	१००
३४	कुना घट्ट	4	जल उर्जा	गाउँपालिका	१००
३५	सेरिकुलो घट्ट	5	जल उर्जा	गाउँपालिका	१००
३६	गद्यौली खोला घट्ट	6	जल उर्जा	गाउँपालिका	१००
३७	देयार रुख घट्ट	7	जल उर्जा	गाउँपालिका	१००

स्रोत: जलउपयोग गुरुयोजना, वडा तथा गाउँपालिका स्तरीय योजना तर्जुमा गोष्ठी, २०८०

६.३. बजारीकरण रणनीति तथा सरोकारवालाहरुको पहिचान

गुरुयोजना तयार भएपछि यसको प्राथमिकता क्रममा परेका योजनाहरु कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त स्रोत साधनहरुको खोजी गर्ने र त्यसको समुचित बाँडफाँड गर्ने जस्ता कार्यको भूमिका पुर्ण रुपमा पालिकाको रहनेछ भने यसको प्रचारप्रसार गरी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत साधन जुटाउन यसको परिचालन एवं बजारीकरणमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नेछ । गाउँपालिकामा जलस्रोत विकासको क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघ संस्थाहरुको अभिलेखीकरण गरी सबैले जलउपयोग गुरुयोजनालाई अवलम्बन गर्दै लैजाने प्रणालीको विकास गरिनेछ। यसले गर्दा एकातिर पालिकामा आएको स्रोत एकद्वार प्रणालीको भावना अनुसार विकास निर्माणमा सदुपयोग हुन गई दोहोरोपना हुन पाउने छैन भने अर्को तर्फ चरणवद्ध रुपमा जलस्रोत व्यवस्थापनका क्रियाकलापहरु सम्पन्न हुन गई गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयन हुनेछ।

चित्र १०: योजना कार्यान्वयन तथा सहयोगी निकाय

संकेत:

	कार्यान्वयनका लागि एकदमै जोडदिनु पर्ने निकाय
	निर्माणमा गाँउपालिकालाई सहयोग गर्न सक्ने दातृ निकायहरु/परियोजना
	निर्माण बाहेकका कार्यमा सहयोग गर्न सक्ने दातृ निकाय
	निर्माण तथा स्थानीयस्तरमा सामाजिक/प्राविधिक सहयोग पुरयाउने अन्तर/राष्ट्रिय संघ/संस्थाहरु

गाउँपालिकामा गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि स्रोतको सुनिश्चितता, स्रोत एकद्वार प्रणालीको विकास, लगानीकर्ताका लागि अनुकूल वातावरण, जवाफदेहीता सयन्त्र विकास, जलाधार क्षेत्रको स्वास्थ्य सुदृढ र समग्र विकासका लागि अन्तर स्थानीय तह, प्रदेश सरकार तथा संघीय सरकारका सरोकारवाला संयन्त्रहरूसँगको सम्बन्ध विस्तार र आवश्यक समन्वय गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि अति नै महत्वपूर्ण रहने सरोकारवालाहरुको साझा बुझाई रहेको छ। गाउँपालिकामा विगतमा पानीको उपयोग र विकासका क्षेत्रमा कार्यगर्दै आएका र भविष्यमा समेत सहकार्य/साझेदारी हुन सक्ने सम्भावित कार्यान्वयन सरोकारवाला सहयोगी निकायहरुको विवरण र सह-सम्बन्धलाई चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ।

सरोकारवाला संस्थाको नाम	क्रियाकलाप संचालनको प्रकृती	कार्य क्षेत्र (वडा/भुगोल)	संस्थाको आर्थिक स्रोत (दातृ संस्था)	भविष्यमा सहकार्य हुन सक्ने क्षेत्र
युएसएआइडी, कर्णाली जल परिियोजना	जलस्रोत व्यवस्थापन	गाउँपालिकाका सबै वडाहरु	युएसएआइडी	खानेपानी, बहुउपयोगी योजना, स्रोत संरक्षण, नीति सहयोग, क्षमता विकास क्रियाकलाप, सरसफाइ/स्वच्छता
हुरनडेक नेपाल	जीविकोपार्जन कार्यक्रम	वडा नं. ५, ७, ९ र १०	युएसएआइडी	वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धीत जीविकोपार्जनका क्रियाकलापहरु
युनिसेफ, नेपाल	संस्थागत सरसफाइ	गाउँपालिकाका सबै वडाहरु	संयुक्त राष्ट्र संघ	संस्थागत खानेपानी तथा सरसफाइ तथा स्वच्छता
नेपाल रेडक्रस सोसाइटी	विपद व्यवस्थापन	गाउँपालिकाका सबै वडाहरु	अन्तर्राष्ट्रिय रेडक्रस सोसाइटी	विपतव्यवस्थापन र स्वास्थ्य
इको हिमाल	वातावरण	सबै वडाहरु		वातावरण तथा पर्यावरण

किरडाक नेपाल	पोषण तथा स्वास्थ्य	गाउँपालिकाका सबै वडाहरु	युनिसेफ /सुआहरा	पोषण र स्वास्थ्य
युएसएआइडी सुआहारा र स्वास्थ्य क्षेत्र सबलिकरण कार्यक्रम	कृषि तथा जीविकोपार्जन/ स्वास्थ्य	गाउँपालिकाका सबै वडाहरु	युएसएआइडी	कृषि, जीविकोपार्जन र महिला स्वास्थ्य

गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि तपसिलका रणनीति अपनाईने छन र यसका लागि सम्बन्धित समितिहरुलाई अझ सशक्त बनाइने छ ।

- महावै गाउँपालिकाको जलउपयोग गुरुयोजनाको सूचना प्रवाहको लागि यस गाउँपालिकाको वेबसाइटमा जलउपयोग गुरुयोजनाको अवधारणा, लक्ष्य, रणनीति र प्राथमिकतामा परेका आयोजनाहरुको विवरण आकर्षक रुपमा राखी उक्त आयोजनाहरुको कार्यान्वयन अवस्थाको मासिक रुपमा अद्यावधिक गर्ने नीति लिइनेछ ।
- गाउँपालिकाले तयार गरेको गुरुयोजनाको प्रचारप्रसार गरी सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारका जलस्रोत विकास सम्बद्ध मन्त्रालयहरु, विभागहरु, डिभिजन कार्यालयहरु, क्षेत्रिय आयोजनाहरुसँग लगानी सहकार्यका लागि समन्वय गर्ने नीति लिइनेछ ।
- गाउँपालिकास्तरका सरोकारवाला साझेदारहरुको आवश्यकता अनुसार समन्वय बैठक र अन्तक्रियाहरु आयोजना गरी गाउँपालिकाको गुरुयोजनाको प्राथमिकता अनुसारका आयोजना, यसका अवधारणा तथा रणनीति बमोजिम नयाँ आयोजनाहरु छनौट गर्ने तथा लगानी गर्ने प्रतिवद्धता सहितका कार्यक्रमहरु गर्ने नीति लिइनेछ ।
- गाउँपालिकास्तरमा जलउपयोग गुरुयोजनाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, रणनीति, तथा योजनाहरुको प्रचार प्रसार तथा समीक्षा गर्ने तथा जलस्रोत क्षेत्रमा कार्यगर्ने सरोकारवालाहरुलाई गुरुयोजनाले तर्जुमा गरेका आयोजनामा लगानी गर्न प्रेरित गराउने जस्ता क्रियाकलापहरु सञ्चालन गर्ने नीति लिइनेछ ।
- जलउपयोग गुरुयोजनाको तथ्याङ्क अनुसारका जलस्रोतहरुको लगत, मूल-मुहान स्रोतको संरक्षण, सम्भाव्य उपयोग र लगानी सम्भावना सहितको अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरु समय-समयमा सरोकारवालाहरु माझ सञ्चालन गर्ने नीति लिइनेछ ।
- क्षेत्रगत योजनाहरुमा लगानी सम्बन्धी दोहोरोपना हटाउन र गाउँपालिकाले प्राथमिकतामा राखेका जलस्रोत आयोजनाहरुमा लगानी केन्द्रित गर्न गाउँपालिकाको वार्षिक योजना तर्जुमा पूर्व विषयगत समितिका बैठकहरु मार्फत आगामी वर्षका योजना तथा कार्यक्रमहरु सरोकारवालाहरुसँगको उपलब्ध बजेट तथा सहकार्यका क्षेत्र अनुसार जलउपयोग गुरुयोजनामा प्राथमिकतामा रहेका आयोजनाहरु मध्येबाट बाँडफाँड गरी वार्षिक बजेट तथा कार्ययोजना बनाउने नीति लिइनेछ ।

६.४. जलाधार/उप-जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापन रणनीति

महवै गाउँपालिकाले जलाधार तथा उप-जलाधार क्षेत्र व्यवस्थापनका लागि तपसील अनुसारका रणनीतिहरु अपनाउने छ ।

- सबै स्थानीय सरोकारवाला निकायहरुको जलाधार संरक्षण सम्बन्धी साझा बुझाई निर्माण गर्न ज्ञान, सीप तथा सिकाईहरु आदानप्रदान गर्ने तथा स्थानीय समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ ।
- कुनै पनि ठुला संरचनाहरु निर्माण गर्दा वातावरण प्रभाव मूल्यांकन अनिवार्य रुपमा लागु गरिने छ ।
- जल, जंगल र जमिन संरक्षणका लागि स्थानीय समुदायको अधिकतम सहभागितामा गराइने छ ।
- गाउँपालिका स्तरमा सक्रिय बहु-सरोकारवाला निकायहरु जस्तै; सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरु, कृषि समूहहरु, साँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्ने र जलाधार संरक्षणका क्रियाकलापहरुलाई स्थानीय समुदायको आयमुलक/जीविकोपार्जनका गतिविधिसँग जोडी वातावरणमैत्री र संरक्षणमुखी बनाइने छ ।
- जलाधार क्षेत्रमा प्रभाव पार्ने वा प्रभावित हुने माथिल्लो वा तल्लो तटीय भू-भागमा अवस्थित पालिका/समुदायसँग जलाधार संरक्षणका उपायहरुका बारेमा छलफल गरी साझा सिकाईका आधारमा विभिन्न सहयोगी क्रियाकलापहरु (जलउपयोग गुरुयोजनामा आधारित भइ) संचालन गरिने छन् ।
- लोप हुन/हराउन लागेका सिमसार क्षेत्र/ताल तलैयाहरुलाई संरक्षण र व्यवस्थापनको माध्यमबाट “पुरानै -स्वरुपमा ल्याउने” रणनीति अपनाईने छ ।

६.५. गुरुयोजना पुनरावलोकन तथा अड्यावधिक गर्ने संयन्त्र

जलउपयोग गुरुयोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका स्रोत साधनको पहिचान, सरोकारवाला सहयोगी वा साझेदार निकायहरुको पहिचान तथा परिचालन पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले गाउँपालिकाहरुलाई योजना कार्यान्वयन गर्ने कार्यकारी निकायका रुपमा राखेको छ भने गाउँपालिका आफैमा स्थानीय सरकार समेत भएकाले जलस्रोत क्षेत्रका योजनाहरु कार्यान्वयन गराउन स्थानीय, प्रदेश स्तरीय तथा केन्द्रिय सरोकारवाला साझेदारहरुलाई परिचालन गर्न सहज हुने देखिन्छ । गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिकाको नेतृत्वमा सबै साझेदारहरुलाई

साझेदारीको वातावरण सहित परिचालन गर्नु पर्ने हुन्छ । गुरुयोजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने नीति नियमहरू गाउँपालिकाको सभा मार्फत निर्माण गरी क्षेत्रगत साझेदारहरूलाई स्पष्ट जिम्मेवारी प्रदान गर्नुका साथै समय सापेक्ष कार्यान्वयनको अनुगमन समेत गर्नु पर्ने हुन्छ ।

यसका साथै समय सापेक्ष गाउँपालिकाले विभिन्न सरोकारवाला निकायहरूको/पक्षहरूको सहजीकरणमा जलउपयोग गुरुयोजना कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा गरी अद्यावधिक गर्नुपर्ने जरुरी हुन्छ । जलउपयोग गुरुयोजना आधारभुत तथ्याङ्क र एकीकृत जलस्रोत विकासको खाका वा प्राथमिकता योजना तर्जुमाको दस्तावेज भएको हुनाले यसको आवश्यकता अनुसार आवधिक रूपमा अद्यावधिक गर्नु उपयुक्त हुन्छ । यसको अद्यावधिकरणबाट गाउँपालिकाको एकीकृत जलस्रोत विकासको लागि चाहिने स्रोतको अनुमान र तर्जुमा गर्न सजिलो हुन्छ । सामान्यतया गुरुयोजना कार्यान्वयन समीक्षा, स्रोत साधन जुटाउन, तथ्याङ्कहरू अद्यावधिक प्रत्येक वर्ष गर्नु पर्दछ तर स्थानीय परिवेश र आवश्यकता अनुसार यो अवधि घटबढ गर्न सकिन्छ । साथै जलउपयोग गुरुयोजना अद्यावधिक गर्नको लागि कार्यपालिकाबाट अनिवार्य रूपमा निर्णय गर्नु पर्ने हुन्छ ।

६.६. गुरुयोजना कार्यान्वयन रणनीति

जलउपयोग गुरुयोजना जलस्रोत क्षेत्रको एकीकृत योजना भएकोले यसको कार्यान्वयनका लागि प्रभावकारी संयन्त्र, समन्वय र सरोकारवाला निकायहरू बीच सहकार्य हुन जरुरी छ । त्यसकारण गाउँपालिकाले जलउपयोग गुरुयोजनाको कार्यान्वयनका लागि तपशिलका रणनीति अपनाउने छ ।

- गुरुयोजना तथ्याङ्क जलस्रोतहरूको लगत, सम्भाव्य प्रयोग र सम्भावना सहितको अन्तरक्रिया कार्यक्रमहरू समय-समयमा सरोकारवाला माझ सञ्चालन गरिने छ ।
- संघीय तथा प्रदेश सरकारका जलस्रोत विकास सम्बद्ध मन्त्रालय, विभागहरूमा गुरुयोजनाको प्रचार प्रसार गरी आवश्यक लगानी सहकार्यका लागि समन्वय गरिने छ ।
- गाउँपालिका स्तरका सरोकारवाला साझेदारहरूको आवश्यकता अनुसार समन्वय बैठक र अन्तरक्रियाहरू आयोजना गरी गुरुयोजनाका निर्दिष्ट लक्ष्य हासिल गर्न लगानी प्रतिवद्धता सहितका कार्यक्रम तय गरिने छ ।
- गाउँपालिका स्तरमा गुरुयोजना सम्बन्धी प्रचार प्रसार, समीक्षा तथा जलस्रोत क्षेत्रमा कार्यगर्ने सरोकारवालाहरूलाई गुरुयोजनाले औल्याएको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रेरित गराउने जस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिने छ ।
- क्षेत्रगत योजनाहरूमा लगानी सम्बन्धी दोहोरोपना हटाउन वार्षिक कार्यक्रम तय गर्नु पूर्व विषयगत समितिका बैठकहरू मार्फत आगामी वर्षका योजना तथा कार्यक्रमहरू सरोकारवालाहरूसँगको उपलब्ध बजेट, सहकार्यका क्षेत्र सहितको कार्ययोजना तय गरिने छ ।

अनुसूचीहरू

अनुसूची-१	SA-1: घरधुरी तथा जनसंख्या सम्बन्धी विवरण
	SA-2: भौगोलिक, प्राकृतिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक जानकारी सम्बन्धी विवरण
	SA-3: विद्यमान सहकारी संस्थाहरू सम्बन्धी विवरण
	SA-4: विद्यमान सरोकारवाला संस्थाहरू सम्बन्धी विवरण
	SA-5: स्वास्थ्य तथा सरसफाइ सम्बन्धी विवरण
अनुसूची-२	TA-1: पानीका स्रोतहरूको विवरण
अनुसूची-३	SA-6: टोलहरूको सुची
	TA-2: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सुबिधास्तर र संरचानागत विवरण फारम
अनुसूची-४	SA-7: विद्यमान खानेपानी योजनाहरूको सामाजिक तथा संस्थागत विवरण फारम
अनुसूची-५	SA-8: विद्यमान कुलो सिंचाइ योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
	TA-3: विद्यमान कुलो सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
	SA-9: विद्यमान लघु सिंचाइ योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
	TA-4: विद्यमान लघु सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
	SA-10: विद्यमान बहु उपयोगी योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
	TA-5: विद्यमान बहु उपयोगी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
	SA-11: विद्यमान वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
	TA-6: विद्यमान वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
	SA-12: विद्यमान सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको मुख्य विवरण फारम
	TA-7: विद्यमान सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
	TA-8: विद्यमान लघु जलबिधुत योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम
	अनुसूची-६
OT-1: निर्माणाधिन खानेपानी योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम	
OT-2: निर्माणाधिन कुलो सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण फारम	

	OT-3: निर्माणाधिन लघु सिंचाइ योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
	OT-4: निर्माणाधिन बहु उपयोगी योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
	OT-5: निर्माणाधिन सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
	OT-6: निर्माणाधिन लघु जलबिधुत योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
अनुसूची-७	PL-1: तर्जुमा गरिएका खानेपानी योजनाहरुको मुख्य विवरण फारम
	TA-9: तर्जुमा गरिएका खानेपानी योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
	TA-10: तर्जुमा गरिएका सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
अनुसूची-८	PL-2: तर्जुमा गरिएका कुलो सिंचाइ योजनाहरुको मुख्य विवरण फारम
	TA-11: तर्जुमा गरिएका कुलो सिंचाइ योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
अनुसूची-९	PL-4: तर्जुमा गरिएका बहु उपयोगी योजनाहरुको मुख्य विवरण फारम
	TA-13: तर्जुमा गरिएका बहु उपयोगी योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
अनुसूची-१०	PL-5: तर्जुमा गरिएका वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरुको मुख्य विवरण फारम
	TA-14: तर्जुमा गरिएका वातावरण तथा पर्यावरणसँग सम्बन्धित योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
अनुसूची-११	PL-6: तर्जुमा गरिएका सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरुको मुख्य विवरण फारम
	TA-15: तर्जुमा गरिएका सुधारिएको र परम्परागत घट्ट योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम
अनुसूची-१२	PL-7: तर्जुमा गरिएका लघु जलबिधुत योजनाहरुको मुख्य विवरण फारम
	TA-16: तर्जुमा गरिएका लघु जलबिधुत योजनाहरुको विस्तृत विवरण फारम

अस्वीकरण:

यो प्रतिवेदन अमेरिकी अन्तर्राष्ट्रिय विकास नियोग (युएसएआइडी) मार्फत् अमेरिकी जनताहरूको सहयोगका कारण सम्भव भएको हो । यस प्रतिवेदन भित्रका विषयवस्तु र सामग्री महावै गाउँपालिकाको एकल जिम्मेवारी हुन् र तिनले युएसएआइडी वा अमेरिकी सरकारको विचारको प्रतिविम्बित गर्छन् भन्ने जरुरी छैन ।

